పాతేరు

[సర్వజనాదరణ పొందిన
సాంఘిక నాటకం]

రచన :

బోయి భీమన్న

ప్రచురణ :

సాహితీనిధి

19 వ ముద్రణ : 1988

ప్రతులు : 2000

వెల : రూ. 21/-

ప్రతులకు :
I. C. 85, I. M. కాలనీ,
హైదరాబాదు - 482

ముద్రణ :
పద్మావతి ఆర్ట్ ప్రింటర్స్
3-5-850 , హైదర్‌గూడ ,
హైదరాబాదు - 500 020.

పాత్రలు :

వయస్సు
సుమారు సం॥

వెంకన్న :	కథానాయకుడు, పాలేరు. చదువు తర్వాత వెంకటేశ్వరరావు అవుతాడు.	12—20
కుబేర్రావు :	భూస్వామి, కామందు. పూర్తిగా అభివృద్ధి నిరోధక తత్వం గల మనిషి.	35
సుందరం :	సంస్కార భావాలున్న కాలేజీ విద్యార్థి.	20
ఉపకారి :	పల్లెటూరి బడిపంతులు, సంస్కారి. కుల మత భేదాలు లేకుండా అందరూ చదివి, విజ్ఞానం ఆర్జించా లంటాడు.	30

వీరేశు : వెంకన్న పినతండ్రి, కార్మికుడు. 34

పుల్లయ్య : వెంకన్న తండ్రి, కుబేర్రావు పెద్ద పాలేరు. 43

రామం : కాకినాడ అనాథ శరణాలయం మేనేజరుగారి కుమారుడు. సుందరం మిత్రుడు. 20

వన బాల : సుందరం చెల్లెలు. అన్నగారి సంస్కార భావాలు బాగా ఒంటపట్టిన దిట్ట. 12

సీతమ్మ : వెంకన్న చుట్టం, వ్యవసాయకూలీ, వీరేశు ప్రేమికురాలు. 18

ఇంకా : దొంగరామన్న, రౌడీరంగడు, బంట్రోతు, కొంత మంది రైతులు, కూలీలు.

[వెంకన్న పాత్రను ఇద్దరు ధరించవచ్చు. అలానే వన బాల పాత్రను కూడ.]

బాణాకర్ర

ప్రపంచ శాంతికి మార్గం - ఒక
పౌరుష జీవితమే నోయ్ !
కర్ర చేతిలో లేకుంటే
గొర్రె కూడ కరిచే నోయ్ !
(రాఖీలు)

భారతీయ గ్రామాలలో రైతులకు, కూలీలకు కూడ ఆయుధాలు చేతి కర్రలే. నిలువెత్తు పొడవున వుండే వెదురు కర్రలవి. వాటినే బాణాకర్ర లంటారు.

ఈ పీఠికకు బాణాకర్ర అని పేరు పెడుతున్నాను. ఎందుకంటె గ్రామీణ ప్రజలకు, ముఖ్యంగా పాలేళ్లకు ఆత్మరక్షణ సాధనం అదే కనుక.

పాలేరు నాటకం నేను వ్రాసి ఏభై యేళ్లకు పైనే అయింది. స్వర్ణోత్సవం జరుపుకోవలసింది ! "పాలేరు" కనుక, అంతటి అదృష్టం పట్టలేదు. పాలేళ్ల వర్గం ఇంకా అంత సంస్కార సంపన్నం కాలేదు.

ఈ నాటకం వ్రాత ప్రతిగా వున్నప్పుడే అనేక చోట్ల ప్రదర్శించబడింది. ప్రతి ప్రదర్శనకూ ఒకొక చరిత్ర వుంది. సామాజిక, విద్యా రంగాలలో, వ్యవసాయ కూలీ వర్గాలలో ఈ నాటకం సాధించిన మార్పు ఒక మహత్తర విప్లవ చరిత్రే ! ఇందుకు సంబంధించిన కొన్ని ముఖ్య వివరాలు " పాలేరు నుంచి పద్మశ్రీ వరకు" అనే గ్రంథంలో చూడవచ్చు.

దీని ప్రథమ ముద్రణ బెజవాడలోని బొందలపాటి శకుంతలా దేవి, శివరామకృష్ణ గార్ల దేశి కవితా మండలి నుంచి వెలువడింది. వారిది సొంత ప్రెస్సు. అక్కడి నుంచే అది ఎన్నో పునర్ముద్రణలు పొందింది. ఎన్నో వేల ప్రతులు అమ్ముడు పోయాయి.

పుస్తక వ్యాపారంలో తాము ఎంతో నష్టపోయామనీ, పాలేరు నాటకమే చాల వరకు తమను నిలబెట్టిందనీ శివరామకృష్ణగారు తరచు చెపుతూ వుండే వారు. ఈ నాటకం ఒక క్లాసిక్‌గా నిలిచిపోయిందని ఆయన అన్నప్పుడల్లా నేను ఆనందంతో పొంగిపోయేవాణ్ని!

నా రచన ఒకటి, ముఖ్యంగా పాలేరు వంటిది, ముద్రించబడి ప్రజల చేతుల్లోకి పోవడమే ఒక గొప్ప అదృష్టం. డబ్బు దేముందిలే అనుకొనేవాణ్ని నేను. నేను బెజవాడ వెళ్ళినప్పుడల్లా కూర్మయ్యగారింట్లో కాకపోతే, బొందల పాటి వారింట్లో దిగేవాణ్ని. ఆయన మంచి భోజనం పెట్టి, రైలెక్కించి పంపిస్తుండే వాడు. అంతకంటె నాకింకేం కావాలి? ఆ రోజులు కూడ అలాంటివి! నేనొక అరటాకును. మరో దిక్కులేదు.

వ్యాపార దృష్ట్యా పాలేరు నాటకం ఒక కామధేనువులాంటిదనీ, అప్పటికే లక్ష కాపీలకు పైగా అమ్ముడు పోయాయనీ పుస్తకాల దుకాణాలలో పుట్టిన పుకార్లను కొందరు పబ్లిషర్లు నా వరకు తేవడం, పాలేరును తమ కివ్వవలసిందిగా వారు నన్ను కోరడం జరుగుతూ వచ్చింది. నా "రాగోదయం", "మధుబాల" కావ్యాల ముద్రణ వ్యవహారంలో మాకు భిన్నాభిప్రాయాలు కలిగివున్న సమయంలో, ఒక దుర్ముహూర్తంలో దేశి కవితా మండలి నుంచి పాలేరు బైట పడడమూ జరిగింది.

దుర్ముహూర్తం అని ఎందుకంటున్నానంటే – దేశి కవితా మండలితో ఒక పాతికేళ్ళ పాటు కొనసాగిన స్నేహానుబంధం తెగిపోయిన క్షణం అది. అంతే కాదు. అంతకు ముందు పాలేరు పుస్తకాలు షాపుల్లో కనిపించేవి. ఆ తర్వాత – ఈ పాతికేళ్లుగా నేను మళ్లీ పాలేరు పుస్తకం చూడలేదంటే అతిశయోక్తి కాదు.

రాశి, వాసి

ఈ మధ్య భాషా నిలయంలో జరిగిన ఒక యువకవుల కావ్యావిష్కరణ సభకు వెళ్లి ఆడియన్సులో కూర్చున్నాను. ఆ యువ కవులు రామానుజా చార్యులు, సుందర దేశికులు నాకు మిత్రులు.

కవులు యువకులైనా, వేదిక మీది వారంతా పెద్దలే. అందులో నాకు బాగా తెలిసిన సభాధ్యక్షులు నండూరి రామ కృష్ణమాచార్యులుగారు, వక్తలు

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారు, కులశేఖరరావుగారు, సుధామగారు - అందరూ లబ్ధ ప్రతిష్ఠులే. ఉన్నత విద్యా సంపన్నులే.

అయితే, సభ పలచగా వుంది. ఆడియన్సు ఎక్కువ మంది లేరు!

సభాధ్యక్షులు ఈ లోపాన్ని నిరుత్సాహక పదజాలంతో ఎత్తి చూపి, "అయినా, ఈ కాలంలో సాహిత్య సభలకు ఎక్కువ మంది రావడం లేదు. ఈ మధ్య జరిగిన అనేక సభల కంటె ఈ సభ చాల మెరుగు. రాశి కంటె వాసి మేలనే సత్యాన్ని మనం గుర్తిస్తే, సభలో ఎక్కువ మంది లేరనే విచారం మన కుండదు" అన్నారు.

ఆయన ఒక కథ చెప్పారు:

"ధర్మరాజు రాజసూయం చేసిన సందర్భంలో అన్నసంతర్పణ చేశాడు. ఎంత మంది భోజనం చేశారో లెక్క తెలుసుకోవా లనుకొన్నాడు. అందుకు నారదమహర్షిని ఉపాయం అడిగాడు. నారదుడు ఒక గంటను ధర్మ రాజు కిచ్చి, లక్ష మంది భోజనం చేసిన తర్వాత ఒకసారి చొప్పున ఆ గంట మోగుతుందనీ, అది ఎన్నిసార్లు మోగితే అన్ని లక్షల మంది భోజనాలు చేసినట్టు లెక్కగట్టుకోమనీ అన్నాడు.

భోజనాలు ప్రారంభమయ్యాయి. గంట క్రమంగా మోగుతూవుంది. ఒక దశలో అది అదేపనిగా విడవకుండా మోగసాగింది. ధర్మరాజు కంగారు పడ్డాడు. గంట పాడయిం దనుకొన్నాడు.

గంట మంచిగానే వున్నదనీ, ఎన్నో లక్షల మందితో సమానుడైన ఎవరో మహానుభావుడు పంక్తిలో కూర్చున్నాడనీ, ఆయన భోజనం ముగించి లేచేవరకు గంట అలా మోగుతూనే వుంటుందనీ నారదుడు వివరించాడు. ఆ మహానుభావుడెవరో తెలిసింది. ఆయన వ్యాసుడు!

అలాంటి వ్యాసుడంతటి బోయి భీమన్నగారు ఆడియన్సులో వుండగా, రాశిని గురించిన బెంగ దేనికి? అన్నారాయన!

అంతవరకు ఆసక్తితో వింటున్న కథ నా మీదికి మళ్ళడంతో, ఆనం దాశ్చర్య సంభ్రమాలు ముప్పిరిగొనగా, నండూరి వారి ఔదార్య ప్రతిభాప్రాభవా లకు చేతులు మోడ్చాను నేను. తక్కిన సదస్యులు ఎలా ఫీలయ్యారో మరి!

పాలేరు నాటకం వ్రాసిన తర్వాత, ఈ యాభైయేళ్ళలోను ఒక్కసారి కూడ ముద్రిత ప్రతి తెరిచి చూడని నేను, ఇప్పుడు దానిని చేతిలోకి తీసుకొన్నానంటే - అందుకు కారణం ఆ సభలో సాగిన ప్రసంగాలే. అందుకే ఆ సభను గూర్చిన ఈ ప్రస్తావన.

ఆ ప్రసంగాలలో మొత్తంమీద వక్తలు వెల్లడించిన అభిప్రాయం తెలుగు సాహిత్యంలో రాశి తప్ప వాసి లేదన్నది. అనుకరణ తప్ప మౌలికత లేదన్నది!

తెలుగు సాహిత్యంలో మౌలికత లేదా?

నిజంగానే లేదేమో! వుంటే, ఏదీ? ఎక్కడా కనిపించదేం? ఎక్కడ దాక్కుంది?

నన్నయగారి ఐతిహాసిక యుగం నుంచి పెద్దనగారి ప్రబంధయుగం వరకు అన్నీ తత్సమాలు. కృష్ణశాస్త్రిగారి భావకవితాయుగం నుంచి శ్రీశ్రీ గారి అభ్యుదయ కవితాయుగం వరకు ఆంగ్ల తద్భవాలు, అన్యదేశ్యాలు. మరి మనదని మురిసిపోగల మౌలిక సాహిత్యం ఏదీ? ఎక్కడుంది?

"కన్యాశుల్కం" లేదా అంటే, అది ఒక కులానికీ, ఒక మాండలికానికీ పరిమితమైన స్థానికం. సాహిత్యానికి ప్రధాన గుణమైన సర్వ జనీనత కన్యాశుల్కంలో లేదు, మరి?

బ్రహ్మంగారు, వేమన, కవిరాజు, జాషువా వంటి పేర్లు సాహితీ రంగ రింగుమాస్టర్లకు పనికిరావు. ఆ పేర్లవాళ్లు పంక్తి బాహ్యులైన శూద్రులూ, వర్ణ బాహ్యులైన హరిజనులూను! మరి? చెప్పండి!

ఎంకి పాటలున్నై అవును. అయితే, అవి నాయుడు బావతో ముడిపడి వున్నై! నాయుడు పంక్తి బాహ్యుడు కదా?

(1) కందం వ్రాసినవాడే కవి (2) తినుచున్న అన్నమే తినుచుంటి మిన్నాళ్ళు (3) వయస్సు మళ్ళిన సోమరులారా చావండి (4) తాజమహలును కట్టించిన షాజహాను కంటె, ఆయనకు తన భార్యపట్ల గల ప్రేమానురాగాల కంటె, ప్లాను చేసిన ఇంజనీరు కంటె, కట్టిన మేస్త్రి కంటె రాళ్ళు మోసిన కూలీలే గొప్పవాళ్ళు!

ఇటువంటి పాక్షిక, ప్రగతి నిరోధక, మత్తు మందు మాత్రలను ప్రజలకు తినిపించడం వల్లనే మౌలిక సాహిత్యం ముందుకు రాలేకపోతున్నదన్న వాస్తవాన్ని ఎవరైనా గుర్తించారా?

కూలీలు గొప్పవాళ్ళే. వాళ్ళ శ్రమ శక్తి విలువ లేనిదే. అయితే కూలీలు శాశ్వతంగా కూలీలుగానే వుండిపోవాలనే దురుద్దేశం భూ ఖామందుల హృదయాలలో వున్నట్టే అభ్యుదయ కవుల రచనల లోనూ వుంది. పరిశీలించండి!

ఏ పనీ చెయ్యని నిరర్థకుడి పేదరికం పట్ల సానుభూతి దేనికి? కష్టపడి సంపాదించుకొన్న వాడి కలిమిపట్ల ద్వేషం దేనికి?

కోటీశ్వరుడైనా వ్యాపారం దెబ్బతింటే పేదవాడైపోతాడు. పేదవాడైనా ఏదో ఒక నిధి దొరికితే కోటీశ్వరుడైపోతాడు. కవిత్వానికి మానవుడే కవితా వస్తువు కావాలి. అతడి కలిమిలేములు కాదు.

కుల, రాజకీయ, వ్యాపార వైఖరిని వదులుకొని, విశ్వజనీన దృష్టితో పరిశీలిస్తే, తెలుగులో అపూర్వ ప్రతిభా ప్రాభవాలు గల మౌలిక రచన లెన్నో కనిపించక మానవు. అయితే, అలాంటి నిరామయ నిష్పాక్షిక దృష్టిగల పండితు లేరి? స్వపర విభేద విష దృక్కులు తప్ప, విద్యా వినయ సంపన్ను లెక్కడ? వుంటే, బైటికి రండి! ప్రపంచ సాహిత్యంలోని ఉత్తమ రచనలను మించే ఉత్తమోత్తమ రచన లెన్నో తెలుగులో కనిపిస్తై!

కలత చెందిన మనస్సుతో ఆ సభ నుంచి ఇంటికి వచ్చాను. నా ఒక్కొక్క రచనను తెరచి చదువుకోసాగాను!

పునరుద్ధరణ

మా ఇంట్లో ఒకేఒక పాలేరు పుస్తకం వుంది. అది 1970 లోని ముద్రణకు చెందినట్టిది. కాగితం న్యూస్ ప్రింటు కాబోలు, ముట్టుకుంటే విరిగి ముక్కలై పోతున్నది!

"నిన్ను నేను ఆప్యాయంగా చేతిలోకి తీసుకొని ఏభై యేళ్ళయిందా తల్లీ!" నిజంగా కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి. దాన్ని తెరిచి చూచినప్పుడు ఏడుపే వచ్చింది.

ఇన్ని తప్పులతోనా పుస్తకాలు వేస్తున్నారు పబ్లిషర్లు? తెలుగు ప్రెస్సుల్లో తెలుగు తెలిసిన ప్రూఫు రీడర్లు వుండరా?

వెంటనే కలం తీసుకొని, ఆ రాత్రంతా కూర్చుని పరిష్కరించాను.

నా గ్రంథాలన్నీ నా చేతిమీదుగా, నేనే ప్రూఫులు దిద్దుకొని, ప్రకటించు కొంటున్నట్టివి. ఒక్క పాలేరుకే అట్టి ప్రత్యేకత లభించలేదు. ఆదినుంచీ ఇది పరాశ్రితంగానే వుంటూ వచ్చింది. ఎప్పటికప్పుడు కొత్త కావ్యాలను ప్రకటించు కోవడంతోనే సతమతమయ్యే నేను, పాతదైపోయిన పాలేరు పైకి దృష్టి మరల్చ లేక పోయాను.

నాది సాహిత్య సృష్టి. వ్యాపారం కాదు. నా గ్రంథాలు మార్కెట్లో దొరకవు. నా దగ్గర దొరుకుతాయి ఉచితంగా. ఎంతో కష్టపడి ఒకసారి ముద్రించి, వాటిని ఉచితంగా పంచిపెట్టేస్తే, పునర్ముద్రణకు పైస లెలా వస్తై? వాటిని ఉచితంగా పుచ్చుకొన్నవాళ్లైనా, ధనవంతులై వుండి కూడ, సహాయం చెయ్యరు!

ఇక్కడొక విశేషం చెప్పాలి ——

పాలేరు నాటకం పుస్తకాలు మార్కెట్లో ధారాళంగా దొరుకుతున్నంత కాలం, వాటి ఉత్పత్తి గురించి ఎవరూ పట్టించుకోలేదు. అది సహజమే. అదీ గాక, ఈ నాటకాన్ని ప్రదర్శించిన వాళ్లంతా పల్లెల వాళ్లు, పేటలవాళ్లు, వ్యవసాయ కార్మికులు, వెనకబడిన వర్గాలు. పట్టించుకొని మాత్రం వాళ్ళు చెయ్యగలిగిం దేముంది? నేను ఆశించింది వాళ్ళలో మార్పు. అది వచ్చింది, ఇంకా వస్తున్నది. నాకు కావలసిం దంతవరకే.

అయితే, ఇటీవల ఈ పుస్తకాలు మార్కెట్లో దొరకడం లేదు. ఎవరి నడగాలి? ఎవరికి వ్రాయాలి? నా అడ్రసు లోక ప్రసిద్ధం కనుక, న న్నడగడం సాగించా రందరూ.

ఇక్కడే మరొక విశేషం ——

నాకు ప్రతిరోజూ ఎక్కడో అక్కడ తారసపడే పెద్దలలో చాల మంది "మీ పాలేరు నాటకంలో పాత్రధారులం" అంటూ పరిచయం చేసుకొంటూ వుంటారు. పాలేరు నాటకం చూచి, పాలేరు తనాలు మానేసి, స్కూళ్ళలో చేరి,

పెద్ద చదువులు చదివి, పాలేరు కావ్య నాయకుడివలెనే ఆఫీస ర్లయినవాళ్లు, ప్రొఫెస ర్లయినవాళ్ళు, రాజకీయ పదవు లందుకొన్న వాళ్ళు వందల మంది నాకు తెలిసినవాళ్ళలోనే వున్నారు. వాళ్లంతా ఆర్థికంగా స్థితిమంతులే. పరపతి కల వాళ్ళే. అయితే, వారిలో ఒక్కరు కూడ ఈ నాటకం ప్రతులు ఎందుకు దొరకడం లేదో వాకబు చెయ్యరు!

తమను అంతగా ప్రభావితం చేసిన ఒక గ్రంథం నిత్య ప్రచారంలో వుండేటట్టు చూడవలసిన బాధ్యత వారికి లేదా? పైకి వచ్చినవాళ్ళు క్రిందపడి వున్న వాళ్ళకు చేయూత నివ్వవలసి లేదా? ఇతర ఉన్నత వర్గాల వారిని చూచి అయినా నేర్చుకోవద్దా? ఇక బడుగు వర్గాలు బాగుపడే దెట్లా?

ఇదంతా నా ఏకపాత్ర ఘోష! సోలో! సొలిలోఖీ!

ఏది ఏమైనా, ఇప్పుడు పాలేరును కొంచెం పరిష్కరించి సొంతంగా ముద్రిస్తున్నాను. ఇది నా చేతిమీదుగా ప్రథమ ముద్రణ. క్రమ సాంఖ్యంగా ఎన్నో ముద్రణో! సుమారుగా వూహించి అంటున్నాను 19 వ ముద్రణ అని.

స మ కా లీ న త

మౌలిక సాహిత్యానికి ఉండవలసిన ప్రధాన గుణం సమకాలీనత. సమకాలీనత లేని రచన ఎంత గొప్పదైనా, అది సాహిత్య మనిపించుకోదు.

కవి ఏ కాలంలో జీవించాడో, ఆ కాలానికి చెందిన సాంఘిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక, ఆధ్యాత్మిక విషయాలన్నీ అతడి రచనల్లో ప్రతిఫలించాలి. అట్టి గుణం వుండడం వల్లనే వేద, పురాణ, రామాయణ, భారతాదులు క్లాసిక్సు అయాయి. సజీవ సాహిత్య మయాయి.

వాస్తవ వస్తు చిత్రణ ఫొటోగ్రాఫ్ అవుతుంది. డాక్యుమెంటరీ అవుతుంది. ఆ చిత్రణ రసభావ సమేతమై, కళాత్మకమై అభివ్యక్త మైనప్పుడే అది సాహిత్య మవుతుంది. సమకాలీన సాహిత్యానికి సర్వజనీనత తోడైనప్పుడు దానికి సజీవ సుస్థిరత్వం సిద్ధిస్తుంది.

వేద పురాణాలు, రామాయణ మహాభారతాలు ఆనాటి జీవిత సరళికి కళాత్మక చిత్రణలు. అందుకే వాటికి కాలదోషం లేదు. మొదట ఏ కాలంలో,

ఏ దేశంలో, ఏ భాషలో వెలువడి నప్పటికే - అవి అన్ని కాలాలకూ, అన్ని దేశాలకూ, అన్ని భాషలకూ చెందినవే అవుతాయి.

అట్టి విశ్వ సాహిత్యాన్ని ఎవరైనా, ఎప్పుడైనా తమ భాషలోకి అనువదించుకోవచ్చు. అనువదించుకోవాలి కూడ. అయితే, అట్టి అనువాదాలు మౌలిక సాహిత్యం కావు.

తెలుగులో ఎన్నో భారత రామాయణాలు, కావ్య ప్రబంధాలు వున్నై. అవన్నీ అనువాదాలో, అనుకరణలో అవుతై. తెలుగులో ఇంతవరకు మౌలిక సాహిత్యం జానపద సాహిత్యమే. కాదంటే కొన్ని శతకాలు, వేమన పద్యాలు, ఎంకి పాటలు వంటి కొన్నిటిని కూడ చెప్పుకోవచ్చు.

" పాలేరుతనం పూర్వమున్నంత ఇప్పుడు లేదు. మరికొంత కాలానికి పూర్తిగా పోవచ్చు. అప్పుడు పాలేరు నాటకానికి ప్రయోజన మేమిటి ? " అంటారు కొందరు.

గయోపాఖ్యానం, శ్రీకృష్ణ తులాభారం, హరిశ్చంద్ర వంటి నాటకాలకున్న ప్రయోజనమే పాలేరు నాటకానికీ వుంటుంది. అవి పౌరాణికాలు కదా అంటే, అప్పటికిదీ పౌరాణికమే అవుతుంది.

పాలేరు అంటే ఎవరు ? యజమాని క్రింద బానిసలా పనిచేసే ప్రతి అస్వతంత్రుడూ పాలేరే. అట్టి ప్రతివాడూ తన బానిస తనాన్ని తొలగించుకోడానికి నిరంతరం కృషి చెయ్యవలసే వుంది. ఇదొక ఎడతెగని సమస్య. దీనికి ముగింపు లేదు. అయినా, పోరాటం కొనసాగక తప్పదు. ఈ నాటకం ప్రారంభ గేయం లోని ఉద్బోధ ఇదే, " బానిస తనమును బాపుమురా " అనేది.

వాల్మీకికి రాముడు సమకాలీనుడు, వ్యాసుడికి ధర్మరాజు సమకాలీనుడు. నాకు పాలేరు వెంకన్న సమకాలీనుడు.

ఇతి వృత్తంలో సమకాలీనత, కావ్య నాయకుడిలో విశ్వ మానవత, రచనా శిల్పంలో రసభావ రమణీయత వుంటే అది క్లాసిక్. పట్టాభి రాముడి కంటె పాలేరు వెంకన్న ఏ విధంగానూ తక్కువ వాడు కాదు.

రాముడు విభీషణుడికి అభయ మివ్వడంలో స్వప్రయోజన ముంది. వెంకన్న తనకు అపకారం చేసిన ఖామందును శిక్షనుంచి తప్పించి ఎంతో ఉపకారం చేశాడు. ఇందులో అనాసక్తమైన విశ్వకారుణ్య ముంది. సీత రాముడికి వలె వెంకన్నకు వనబాల ప్రగతికారక శక్తి. వర్ణాంతర వివాహం ద్వారా కులరహిత సమాజ నిర్మాణం సాధించబడింది.

సాహిత్య దర్శనం

సమకాలీన పాత్రను ప్రేమ రసంతో నింపినప్పుడే అది విశ్వ సాహిత్య మవుతుంది. ప్రేమ ఉగాది పచ్చడి లాంటిది. దానికి నవరసాలూ తోడైనప్పుడే అమృత రసానుభూతి.

" శృంగారం భగ్నమైతే కరుణ రసం. నిరోధించబడితే వీర రసం " అన్నానొకచోట.

రామాయణం లాంటి మహా కావ్యాలలో మాత్రమే సాధ్యం కాగల అట్టి రసపోషణ పాలేరు వంటి చిన్న దృశ్య కావ్యంలో ఆశించగలమా ?

నిరభ్యంతరంగా ఆశించవచ్చు. నిండుగా ఆస్వాదించవచ్చు కూడ. " వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం " అన్న నిర్వచనంలోని దర్శనం ఇదే. అనుభవించడానికి సుముఖత్వం వుండాలి. అంతే.

పాలేరును నిష్పాక్షిక దృష్టితో చూచేవారికి అది ఎంతో రసవంతంగా, రమణీయంగా కనిపిస్తుంది. అలా కనిపించబట్టే లక్షలాది జనం దాన్ని అభిమానించారు. వేలకొలది ప్రదర్శన లిచ్చారు. ప్రతి గ్రామంలోను పోటీ బృందా లేర్పడి ఆడారు. 1953 లో గుంటూరులో ఒక బృందం వంద ప్రదర్శన లిచ్చిన సందర్భంగా చెరుకుపల్లిలో నాకు అప్పటి మంత్రి సంజీవయ్యగారి అధ్యక్షత క్రింద సన్మానం చేసి, పగటి దివిటీలతో బ్రహ్మ రథం పట్టి, పది వేల మంది సభలో గండపెండేరం తొడిగారు. అదీ పాలేరులోని ప్రజారంజకత్వం.

అయితే, ఈ నాటకానికి పండిత లోక సన్మానా లెందుకు జరగలే దంటే, పండితులు దళిత వర్గాలలోని ప్రతిభను గుర్తించరు కనుక.

పండితులు శాబ్దికులు. కొందరు స్వార్థపరులు. వారిలో అసూయా ద్వేషాలు, స్పర్థలు, పచ్చోర్చని తనాలు ఎక్కువ. ఆ పచ్చదనం క్రిందివర్గాలలో దైతే మరీ ఉడికిపోతారు. అటువంటి మలిన మనస్కులు పత్రికలు, ఆకాశవాణి, దూరదర్శని వంటి ప్రచారక సంస్థలలో కీలక పదవులలో చేరితే, ఐదుగు కులాల రచయితలు, కళాకారులు చాల క్రూరంగా సస్పెన్ చేయబడతారు. వారి రచనలు ఎంతటి ప్రతిభావంతాలైనా సమీక్షలకు కూడ నోచుకోవు! ప్రైజులు, అవార్డులు పైవారే పంచుకుంటారు.

పాలేరు విజయవంత మయిం దంటే అందుకు కారణం సామాన్య ప్రజలలోని కళాభిజ్ఞతే.

సంగీత, సాహిత్య, నృత్య, చిత్ర శిల్పకళల సమగ్ర సమన్వయ రూపమే నాటకం. విద్యావంతుల మనుకొనేవాళ్ళు వచన నాటకాలతో సతమత మవుతుంటే, గ్రామీణ ప్రజలు పద్యాలూ, పాటలూ కల సమగ్ర నాటకాలను అభిమానిస్తున్నారు. నేను పాటలు, పద్యాలు లేకుండా నాటకాలు వ్రాయను.

నాటకం జీవితానికి దగ్గరగా వుండాలి. నకలుగా వుండగూడదు. పగలంతా కష్టపడి వచ్చిన కార్మికుడికి మళ్ళీ అదే కష్ట జీవితాన్ని రంగం మీద చూపడం వ్యర్థం. కష్టాన్ని మరిచి, ఉపశమనం పొంది, మరునాడు శ్రమ పడడానికి తగిన శక్తిని ఇచ్చేదిగా వుండాలి కార్మికుడికి చూపబడే నాటకం. వాస్తవాన్ని అందంగా తీర్చిదిద్దేది కళ. నాటకం సమస్త కళా సమామ్నాయం.

పాలేరును ఆ విధంగా తీర్చి దిద్దాను నేను.

"పద్యాలలో ఏడుస్తారా?" అనేది లోకజ్ఞత లేని విమర్శ. గాఢమైన ఆవేశాలను, రసాలను, ఫీలింగ్సును వ్యక్తం చెయ్యడానికి పద్యాలు, పాటలు, నృత్యాలు వంటి కళా ప్రక్రియాలే సాధనాలు. నా నాటకాలన్నీ పద్య గేయ సంయుతాలే.

నా దృష్టిలో కేవలం వచన నాటకాలు నాటకాలు కావు. అవి డాక్యు మెంటరీలు మాత్రమే.

క్రమాభివృద్ధి

కావ్యేషు నాటకం రమ్యం అన్నారు. నాటకాంతం కవిత్వం అన్నారు. అలా ఎందుకన్నారు?

కవిత్వం ఏ ప్రక్రియలో చెప్పబడినా, అది ఆలోచనకు అందేది మాత్రమే. నాటకం అలా కాదు. అది తక్కిన అన్ని కళలనూ సాధనాలుగా ఉపయోగించుకొని, జీవిత క్రమ వికాసాన్ని, క్రమోన్నతిని రమణీయంగా, సర్వేంద్రియాలకూ తృప్తినిచ్చే విధంగా ప్రదర్శించి చూపుతుంది.

ప్రతి మనిషీ తానున్న స్థానం నుంచి ముందుకు పోవా లనుకొంటాడు. అట్టి ప్రస్థానాన్ని ప్రత్యక్షంగా చూపేది నాటం. ఇతి వృత్తంగా ఏ వ్యక్తి జీవితాన్నైనా తీసుకోవచ్చు. ఆ జీవితం సుఖదుఃఖాల వెలుగు చీకట్లగుండా ప్రయాణిస్తూ ఎలా క్రమ వికాసం చెందిందో సహృదయుల మనస్సులకు హత్తుకొనేలా చూపాలి. అట్టి జీవిత లక్ష్యం అందరూ సాధించగలిగి నట్టిదిగా వుండాలి.

సత్య హరిశ్చంద్ర నాటకం చూచి ఎందరు సత్యవ్రతు లయ్యారో తెలియదు కాని, పాలేరు నాటకం చూచి వేలమంది పాలేళ్ళు పాలేరు తనాలు వదిలేసి పాఠశాలల్లో చేరడం మాత్రం వాస్తవంగా జరిగింది.

నాటకం ప్రయోజనం, అది ఏ లక్ష్యాన్ని సాధించదలచిందో ఆ లక్ష్యం సాధించబడినప్పుడే సిద్ధించినట్టు. లక్ష్యం ఏదైనా కావచ్చు. వినోదమో, ఆనందమో కావచ్చు. పాలేరు నాటక లక్ష్యం సాంఘిక విప్లవం. అది సాధించబడింది.

లక్ష్యాన్ని సాధించిన ఏ రచన అయినా సరే, ఆ తర్వాత అజరామరంగా నిలిచిపోతుంది, ఆనందాన్ని ఇచ్చుకొంటూ. ఆచరణ సాధ్యం కాని లక్ష్యాలు ఎంత ఆడంబరంగా కనిపించినా, ఎండమావులే.

"కేవల కల్పనా కథలు కృత్రిమ రత్నము" లనడం వట్టి జడవాదం. కేవల కల్పన అనేది ఎక్కడా వుండదు. ప్రతి ఊహా, ప్రతి శిల్పమూ, ప్రతి కల్పనా ఏదో ఒక వాస్తవాన్ని ఆశ్రయించుకొని జరిగేదే.

ప్రకృతి ధర్మాన్ని అనుసరించి జరిగే ప్రతి కల్పనా వాస్తవం కాగలిగినట్టిదే. పాలేరు నాటక కథ కేవలం కల్పితమే. అయితే, అది ఎన్నో వాస్తవ జీవితాలకు మార్గదర్శక మయింది. ఒక సాహితీ కల్పన ఒక మహత్తరమైన సాంఘిక విప్లవానికి కారణ మయింది. విప్లవం రావలసింది మొదట సాంఘిక రంగంలో. ఆర్థిక రాజకీయ రంగాలు దానిని అనుసరించి తీరతాయి. వాస్తవమైన, ప్రయోజనకరమైన విప్లవాన్ని సాధించడంలో ఎంతటి హింసాయుత టెర్రరిస్టు కార్యకలాపాలూ చెయ్యలేని పనిని ఒక్క పాలేరు నాటకం చెయ్యగలిగింది.

టెర్రరిజం, ఉగ్రవాదం వంటి హింసోద్యమాలు విప్లవ నిరోధకాలు. బాగా బలిసిన వాళ్ళు చేసే పనులవి. ప్రజల్ని భయపెట్టడం, వ్యక్తుల్ని చంపడం, ఆస్తుల్ని నాశనం చెయ్యడం వంటి దౌర్జన్య చర్యలవల్ల మానవ పురోగమనం దెబ్బ తింటుంది. పాలేరు సాధించిందే సరైన విప్లవం.

ఇతి వృత్తం

పాలేరు నాటకంలోని కథ చాల చిన్నది.

గోదావరి తీరంలో, కాకినాడ బస్ రూట్‌లో రైతువాడ ఒక గ్రామం. కుబేరయ్య ఒక చిన్న సవర్ణ భూస్వామి. పాలేళ్ల సహాయంతో సొంతంగా వ్యవసాయం చేసుకుంటాడు. అతడి పాలేళ్లలో పుల్లయ్య ముఖ్యుడు. అతడి కొడుకు వెంకన్న. వీరేశు మరొక పాలేరు. ఈ ముగ్గురూ అవర్ణులే. వెంకన్నను కూడ పాలేరుతనం పెడతాడు పుల్లయ్య. వెంకన్నకు చదువుకోవాలని వుంది. ఆ వూరి బడిలోని ఉపాధ్యాయుడు ఉపకారి, విద్యార్థిని వనబాల అతణ్ని ప్రోత్సహిస్తారు. కామందు కుబేరయ్య, పుల్లయ్య వ్యతిరేకిస్తారు. ఈ ఇద్దరూ వెంకన్నను చాల బాధలు పెడతారు.

రైతువాడ గ్రామం చుట్టూ విశాలమైన పంటపొలాలు. పొలాల మధ్యలో అక్కడక్కడ చెట్లు, తోటలు. అలాంటి ఒక తోటలో వుంది పాఠశాల. అంటే - గ్రామానికీ, పాఠశాలకు మధ్య పొలాలున్నాయన్నమాట. ఆ పొలాలలోని పచ్చిక బయళ్లలోనే వెంకన్న కుబేరయ్యగారి పశువుల్ని మేపేది. ఆ పొలాలలోని చెట్ల క్రిందనే ఉపకారి మాష్టార్నీ, బాలనూ తరచు కలుసుకునేది. అతడు ఖామందు చేత దెబ్బలు తినేది కూడ ఆ పొలాలలోనే.

అవర్ణులైన వ్యవసాయ కూలీల, పాలేళ్ల పేటలు పొలాలకు ఆనుకొనే వుంటాయి. అవన్నీ ఖామందుల భూములే. కూలీలకు సొంత ఇళ్లు లేవు. అప్పటి కింకా దేశానికి స్వాతంత్ర్యం రాలేదు.

రైతు వాడ గ్రామంలో కుబేరయ్యగారి లోగిలికి దగ్గరలోనే మరొక సంపన్న కుటుంబం వుంది. వాళ్లూ సవర్ణులే అయినా, కుబేరయ్యవలె సంకుచిత మూర్ఖ కులతత్వ వాదులు కారు. ఆ సంపన్న కుటుంబానికి చెందినదే వనబాల. ఆమె అన్నగారు సుందరం. కాకినాడ కాలేజీలో చదువుతున్నాడు. అక్కడి అనాథ శరణాలయం సూపర్నెంటుగారి అబ్బాయి రామం సుందరం మిత్రుడు.

ఖామందూ, తన తండ్రీ పెట్టే హింసలను భరించలేక, కాకినాడకు పారిపోయిన వెంకన్న శరణాలయంలో చేరి, వెంకటేశ్వర్రావై, ప్రైవేటుగా పరీక్షలు ప్యాసై, ప్రభుత్వాధికారి డిప్యూటి కలక్టరు అవుతాడు.

ఈ లోగా సీత - వీరేశు, దొంగ రామన్న - రౌడీ రంగడు, కుబేరయ్య - పుల్లయ్య, సుందరం - రామం సంఘటనలు కొన్ని జరుగుతై. బాలను రామానికిచ్చి వివాహం చెయ్యడానికి సుందరం ప్రయత్నించడం, బాల దుఃఖం, వెంకటేశ్వర్రావు నిర్వేదం, తుదకు కష్టాలన్నీ తొలగి, అందరూ కలుసుకోవడం, కుబేర్రావుకు వెంకటేశ్వర్రావు మేలు చెయ్యడం జరిగి, బాల వెంకటేశ్వర్రావుల వివాహంతో కథ సుఖాంత మవుతుంది.

అధికారి - నాయకుడు

నిజానికి అంటరాని వాళ్ళు కూడ మానవులే అని గుర్తించిన వాళ్ళు ఆంగ్లేయులు. ఈ దేశానికి పాలకులుగా ఆంగ్లేయులు, వారితో పాటు క్రైస్తవ మిషనరీలు రావడం వల్లనే హరిజన గిరిజన ప్రజల గుడ్డి బతుకుల్లోకి వెలుగూ, విజ్ఞానమూ ప్రవేశించా యనవచ్చు.

అంతకు పూర్వం ఈ దేశాన్ని పాలించిన హిందూ, బౌద్ధ, ముస్లిం రాజులందరూ స్వప్రయోజనాల కోసం కొట్టుకొన్న వాళ్ళే. ఆ కాలంలో దేశం లేదు. రాజ్యాలు వున్నై. ప్రజలంటే రాజులూ, వాళ్ళకుటుంబాలూ మాత్రమే.

అట్టి దుస్థితిని తొలగించి , దేశానికి ఏకరూపం కల్పించి , ఏక భాష (ఇంగ్లీషు) ద్వారా జాతీయతను ప్రసాదించిన వాళ్ళు ఆంగ్లేయులే . ప్రజల శ్రేయస్సు దృష్ట్యా దేశ సమగ్రాభివృద్ధికి కృషి చేసిన వాళ్ళూ వాళ్ళే.

ఆర్తత్రాణ పరాయణుడైన భగవంతుడు అందుకోసం అప్పుడప్పుడు అవతారా లెత్తుతూ వుంటాడనే భావనలో ఏ కొంచెమైనా నిజముంటే , ఈ దేశంలో అట్టి అర్హులైన హరిజన గిరిజన దీనుల్ని ఉద్ధరించడానికి ఆంగ్లేయుల్ని తెచ్చాడేమో అనిపిస్తుంది నాకు చరిత్రను పరిశీలిస్తే .

అందుకే , మన స్వాతంత్ర్యోద్యమ నాయకులు కూడ తెల్ల దొరతనం వద్దన్నారే కాని , తెల్లవాళ్ళని ద్వేషించ లేదు .

ఒక్కసారి చైతన్య వంతులైన హరిజనుల్ని ఇకమీదట ఎవరూ అణచి పెట్టలేరు . విదేశీపాలన కింద ఎంతోకాలం వుండలేం . ఎప్పటికైనా ఆధునిక భారతంలో కులతత్వం నశించక తప్పదు . హరిజనులు ప్రధాన సమాజంలో కలిసిపోయి , హైందవ జాతీయత ఏక ప్రవాహం కాక తప్పదు .

వేముల కూర్మయ్య , బి . ఎస్ . మూర్తి , మునిసామి పిళ్ళె , జగజ్జీవన రాం వంటి విద్యాధికులు కాంగ్రెస్‌లో వుండిపోవడం వెనక , డాక్టర్ అంబేద్కర్ గారు పూనా ఒడంబడికకు అంగీకరించటం వెనక ఇంత ఆలోచన వుంది !

ఆంగ్లేయులు దేశాన్ని విడిచిపోతే , పరిపాలన వచ్చేది కాంగ్రెస్ చేతికే కదా ? కాంగ్రెస్‌లో కాని , మరే పార్టీలో కాని వుండే మెజారిటీ జనం హిందువులే కదా ?

హిందువులు రెండు భాగాలు . అవర్ణులు , సవర్ణులు . హిందూ ధర్మానికి పునాదిరాళ్ళు అవర్ణులైన హరిజనులే . అవర్ణ , సవర్ణ జనం అంతా కలిసి ఏక హిందూ జాతి కావలసి వుంది . అలా అయినప్పుడు పరిపాలనా నిర్వహణలో హరిజనులు తమ వంతు బాధ్యతను తాము స్వీకరించవలసి వుంది . అందుకు తగు విధమైన శిక్షణను హరిజన విద్యావంతులు ఇప్పటి నుంచే పొందవలసివుంది .

ఆనాడు ప్రజాశక్తి పత్రిక సంపాదకులు కంభంపాటి సత్యనారాయణ గారితో నేను చేసిన వాదం ఇది . విద్యావంతుడైన వెంకన్నను ప్రజా నాయకుడుగా గాక , ఆఫీసరుగా ఎందుకు చేశానంటే , కారణం ఇది .

క న కా భి షే క ం

ఈ మధ్య నాకు బెజవాడలో కానకాభిషేకం జరిగింది.

" భీమన్నగారికి ఇప్పుడు మేం చేస్తున్న ఈ కనకాభిషేకం చాలా చిన్నది. ఆయనకు గండపెండేరం వేసి ఘనంగా సన్మానించవలసి వుంది. " అని డా॥ పోలవరపు వెంకట సుబ్బారావుగా రన్నప్పుడు నేను —

నాకు జరిగిన సన్మానాలన్నిటికీ ఈ కనకాభిషేకం కిరీటం వంటిదనీ, తక్కువదేం కాదనీ, పాలేరు నాటకం నాకు 1958 లోనే గండపెండేరం వేయించిందనీ ప్రకటిస్తూ, ఈ పద్యం చెప్పాను. ఇందులో ఏడు సన్మానాలు మాత్రం పేర్కొనబడ్డాయి —

బ్రహ్మ రథముపట్టి, పగటి దివిటీలతో
 వేయించితివి గండపెండెరమును,
అందించితివి భారతాధ్యక్ష గిరి చేత
 మహనీయమైన పద్మా అవార్డు,
కలిగించితివి గుడిసెల కావ్యమునకు జా
 తీయ పురస్కార ధీయశస్సు,
ఆంధ్ర కాశీద్ధ విద్యాపీఠముల నుండి
 గౌరవించితివి డాక్టర్ బిరుదుల,
శాసన పరిషత్తు సభ్యత్వ మొసగి తీ
 ర్చితివి నాలోని రాజరిక తృష్ణ,
ఇంతగా నన్ను భూషించి, ఇపుడు దీని
కంతకు కిరీట మన, కనకాభిషేక
ధన్యతను గూర్చినావు నా తల్లి! బ్రాహ్మి!
బాపురే, పోలవరపు సుబ్రావుగారి
హృదయ పద్మాసనము నుండి! ఎంత కరుణ!

ఆ మహోత్సవానికి అధ్యక్షతవహించిన డా॥ జె. బాపురెడ్డిగారికి, అందు పాల్గొన్న నగర మేయర్ జంధ్యాల శంకర్, తుర్లపాటి కుటుంబరావు, ఏన్. సి. కృష్ణమాచార్యులు, డా॥ కుందుర్తి సత్యనారాయణమూర్తి, శ్రీ ఎమ్. పి. జాన్

కవి గార్లకు , ఈడ్పుగంటి లక్ష్మణరావుగారికి కూడ ప్రత్యేక అభినందనలు చెప్పవలసి వుంది .

Heredity was not highly valued . Kavasa , the son of a slave girl , could become a sage . It is therefore clear that classes existed in Rigvedic society , but they had not yet developed into castes .

(The cultural heritage of India , Page 226)

ఋగ్వేద కాలంలో భారతీయ సమాజంలో వర్గాలున్నాయని , వాళ్ళ వాళ్ళ ప్రతిభను బట్టి ఒక వర్గం వ్యక్తి మరొక వర్గానికి మారడం జరుగుతూనే వుండిందని , వర్గాలు వర్ణాలు (కులాలు) గా మారడం అప్పటికింకా జరగలేదని పరిశోధకు లంటున్నారు .

పుట్టుకను బట్టి కులం ఏర్పడటం అనే ఈ నాటి దుష్ట వ్యవస్థ స్మృతుల కాలం నుంచి వచ్చింది . శ్రుతుల కాలంలో లేదు .

పుట్టుకను బట్టి వర్గాన్ని నిర్ణయిస్తూ, అట్టి వివిధ వర్గాల మధ్య వివాహ సంబంధాన్ని నిషేధించడం తోనే వర్ణ సాంకర్యమూ , అంటరాని తనమూ ఏర్పడడం మొదలైంది .

" భారతీయ సమాజమా ! వేదాలకేసి మళ్ళు ! **Go back to Vedas** " అంటూ ఏభై ఏండ్ల క్రితమే పిలుపిచ్చాను నేను . అందుకు కారణం ఇదే - వేద కాలంలో పుట్టు కులమూ , అస్పృశ్యతా లేకపోవడం .

ఈనాటి పుట్టు కులం వర్గం ఎలా అవుద్ది ? హరిజనులందరూ లేబరే అనే భారత కమ్యూనిస్టులతో కోనాడకు పడకపోవడానికి అదే కారణం .

కోనాడ - కార్మికోద్యమం

భారత్‌లోని సాంఘిక వ్యవస్థ వేరు , ఇతర దేశాలలోని సాంఘిక వ్యవస్థ వేరు . భారత్‌లోని కార్మిక వర్గం వేరు , ఇతర దేశాలలోని కార్మిక వర్గం వేరు . సాంఘిక , రాజకీయ రంగాలలో పనిచేసే వాళ్ళెవరైనా సరే ఈ తేడాలను గుర్తించవలసి వుంది .

విదేశాలలోని ఎలాంటి కార్మికుడైనా అదృష్టం కలిసివస్తే యజమాని కాగలడు. కోటీశ్వరుడు కాగలడు, ప్రధాన మంత్రే కాగలడు. భారత్‌లోని కార్మికవర్గం అలాంటిది కాదు. ఇక్కడ కులవ్యవస్థ వుంది. ఏ కులంలో పుట్టిన వాడు ఆ కుల వృత్తినే తప్ప మరొక వృత్తిని చేబట్ట రాదనే నిషేధం ఇక్కడ వుంది. ఇక్కడ కార్మిక వర్గం అంటే ఒకటి రెండు కులాలకు సంబంధించిన జనం. ఆ కులాల వాళ్ళు అస్పృశ్యులు. అంటే మాల మాదిగలు. మామాలు.

ఇక్కడ కార్మికుడికి పుట్టినవాడు శాశ్వతంగా కార్మికుడే. యజమాని కాలేడు. మరొక వృత్తిని చేబట్టే అవకాశమే లేదు. చదువు, సంస్కారం, ఇతర కులాల వాళ్ళతో స్నేహ సంబంధాలు, వస్త్ర వాహనాలు, కొంచెం బాగా బ్రతకడానికి అవసరమైన అన్నీ నిషేధించబడి, ఊరికి దూరంగా మురికి పేటల్లో, పూరి గుడిసెల్లో, నిత్య దరిద్రంలో, తక్కిన కులాల వాళ్ళకు నిత్య గులాములుగా బ్రతకవలసిన దుర్గతికి బలిచేయబడ్డ వాళ్ళు. ఈ దేశంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఏర్పడేవరకు ఇదే దుస్థితి. లేబర్ అంటే మామాలే!

"ప్రపంచ కార్మికులారా! ఏకం కండి" అనే నినాదాన్ని దొరక బుచ్చుకొని, అంతర్జాతీయ స్థాయిలో కార్మికోద్యమాన్ని నడపదలచుకొన్న వాళ్ళు గుర్తించవలసిన పరమ సత్యం ఇది. ఇతర దేశాలలోని కార్మికులకు కాయ కష్టాన్ని వదిలేసి, తమ ఇష్టం వచ్చిన వృత్తిని చేబట్టే స్వేచ్ఛ వుంది. భారత్‌లోని కార్మికులకు అట్టి స్వేచ్ఛ లేదు. కాయకష్టం తప్ప మరో గత్యంతరం లేదు. తరతరాలుగా, వంశ పారంపర్యంగా పేద కార్మికులుగా బ్రతక వలసిందే.

విదేశీయమైన కార్మిక నిర్వచనాలనూ, సిద్ధాంతాలనూ పట్టుకొని భారత్‌లో కార్మికోద్యమాన్ని నడపడానికి పూనుకొన్న యువ నాయకులకు ఈ అవగాహన లేకపోయింది. అందుకే అట్టివాళ్ళు ఈ దేశంలో కమ్యూనిస్టు పార్టీని తొలిసారిగా నెలకొల్పినప్పుడు, ఆ పార్టీలో కార్మికులు బహుకొద్ది మంది మాత్రమే చేరడం జరిగింది. నాయకులందరూ ధనిక కులాలవాళ్ళే. అట్టి వాళ్ళ అధీనంలో పని చేసుకు బ్రతుకుతున్న కూలీలే ఆ పార్టీ అనుయాయులుగా తయారయ్యారు. మాల మాదిగ పేటలు లేబర్ పేటలుగా వ్యవహరించబడ సాగాయి. ఆ ప్రాంతపు

భూస్వాముల బిడ్డలు ఆ రేవరు జనానికి నాయకులై నిలిచారు. మిత్రులు కోనాడ సూర్య ప్రకాశరావుగారు సాంఘిక సేవా రంగంలో అడుగుపెట్టిన నాటికి దేశంలో వున్న పరిస్థితి అది. నాయకులు ధనికులైన సవర్ణ విద్యా వంతులు. అనుచరులు వాళ్ళ పొలాలలో పని చేసుకు బ్రతుకుతున్న అవర్ణులు, అస్పృశ్యులు.

1941 లో కృష్ణా జిల్లా వ్యవసాయ కూలీ సంఘానికి శ్రీ కోనాడ అధ్యక్షుడుగా వేదికమీద నిలబడినపుడు, ఆయనకు ఎదురు నిల్చిన వాస్తవాలు రెండు. వ్యవసాయ కూలీలంతా అంటరాని కులం వాళ్ళు. నాయకులంతా దేశీయ స్థితిగతులను గుర్తించకుండా ప్రపంచ కార్మిక దృష్టిమాత్రమే కలిగిన ధనిక సవర్ణులు.

భారత్‌లో వర్గ పద్ధతి (class) లేదు. వర్ణ వ్యవస్థ అంటే కుల వ్యవస్థ (**caste system**) వుంది. ఇక్కడ కూలీలకు అభ్యుదయం సాధించాలంటే ముందుగా అంటరాని తనాన్ని తొలగించాలి. వాళ్ళు తదితర ప్రజలతో కలిసి పోయేటట్టు చూడాలి. కుల భేదాలను తొలగించాలి. తమ ఇష్టమైన వృత్తిని చేబట్టే అవకాశాలు కలిగించాలి. వృత్తికి కులం ప్రాతిపదిక కాకూడదు. ఏ కులం వాళ్ళైనాసరే, వృత్తిని బట్టి వర్గం ఏర్పడే స్థాయికి భారతీయ సమాజం ఎదగాలి.

అందుకు తగిన చర్యలు తీసుకోవాలనీ, ప్రత్యేక విధానాలు అవలంభించాలనీ కోనాడ ఉద్దేశం. అక్కడ పెత్తనం చేసే నాయకులు అందుకు వ్యతిరేకం. అప్పుడు స్పష్టపడింది కోనాడకు – కమ్యూనిస్టు పార్టీ ద్వారా హరిజనులకు, ప్రధానంగా వ్యవసాయ కూలీలకు జరిగే మేలేదీ లేదని. ఆ తరువాత జరిగిన అనేక సంఘటనల ద్వారా ఆయన ఒక నిశ్చయానికి వచ్చి, ఒక నిర్ణయాన్ని తీసుకొని, కమ్యూనిస్టు పార్టీని వదిలేసి, అంబేడ్కరుగారి షెడ్యూల్డ్ కులాల ఫెడరేషన్‌లో చేరాడు- 1944 ప్రాంతంలో. అంతకు ముందు వ్యక్తిగతంగానూ, ఆ తర్వాత కమ్యూనిస్టు అభిమానిగానూ హరిజనులకు సాంఘిక న్యాయం కోసం పోరాటాలు జరుపుతూ వచ్చిన కోనాడ 1944 నుంచి ఫెడరేషన్ పతాక క్రింద సేనానాయకుడైనాడు.

మా పరిచయం

ఇంతకూ, ఈ కోనాడ సూర్య ప్రకాశరావు ఎవరు?

కృష్ణా జిల్లా, గుడివాడ తాలూకా, పెద పాలపర్రు గ్రామంలో 1910 ఫిబ్రవరి 15 వ తేదీన హరిజన కార్మిక వంశంలో జన్మించాడు కోనాడ. తండ్రి ఎరకయ్యగారు, తల్లి శాంతమ్మగారు. గుడివాడ బోర్డు హైస్కూలులో చదివి 1930 లో 10 వ తరగతి పాసయినాడు. 1930 నుంచి 32 వరకూ ఖాళీ. సంగీత సాహిత్యాలతో కాలక్షేపం. 1932 లో కాకినాడ పిఠాపురం రాజావారి కాలేజీలో ఇంటర్‌లో ప్రవేశించినాడు. అప్పటి నుంచి శ్రీ కోనాడ తో నా పరిచయం.

కాలేజీలో వున్నప్పుడు మేము రామమోహన లాడ్జిలో వుండేవాళ్లం. అది **P.R.** కాలేజీలోను, కాకినాడ పట్టణంలోని ఇతర హైస్కూళ్లలోను చదివే హరిజన విద్యార్థుల కోసం విద్యార్థులమే ఏర్పాటు చేసుకొన్న హాస్టలు. దానికి నేను ప్రెసిడెంటుగా వుండేవాణ్ని. ఆ కాలంలో ప్రెసిడెంటు అంటే నేనే. అంతగా రూఢి పదమయింది నా విషయంలో అది. రెండు సంవత్సరాల పాటు మేము స్వంతంగా నడుపుకొన్న తర్వాత, కాలేజీ అధికారులు ఇంటి అద్దెను తాము భరిస్తామని చెప్పి మాతో సంబంధం పెట్టుకొన్నారు. తక్కిన ఖర్చులన్నీ మేమే పెట్టుకొనే వాళ్ళం. ఇష్టంవచ్చినట్టుగా లాడ్జిని నడుపుకొనే వాళ్ళం. చాల మందికి స్కాలర్‌షిప్పులు వచ్చేవి. అవి మేము తింటూ ఇతరులకు కూడా పెట్ట గలిగేటంత సమృద్ధిగా వుండేవి. అందువల్ల స్కాలర్‌షిప్పులు రాని వాళ్ళకు ఉచిత వసతి, ఇతర పేద విద్యార్థులకు వారాల ఏర్పాట్లు కూడ చెయ్యగలిగాం. నేను లాడ్జిని వదిలిపెట్టే వరకు అంటే 1935 వరకు రామమోహన లాడ్జి వైభవో పేతంగా కొనసాగింది. స్కాలర్‌షిప్పులు రాని విద్యార్థులలో ఆనాడు కోనాడ ఒకడు.

కోనాడతో నా స్నేహం అతి సన్నిహితంగా ఆర్ద్రంగా హార్దికమైనట్టిదిగా వుండేది. కోనాడ చనువుగా చొరవగా వుండేవాడు. చదువు ఎలా వుండేదో నాకిప్పుడు జ్ఞాపకం లేదుగాని, సాంఘిక సేవా విషయాలలో మాత్రం చాలా చురుగ్గా వుండేవాడు.

హాస్టలును వదిలిన తర్వాత ఒక పదేళ్ళ వరకు మా ఇద్దరి మధ్య సంబంధాలు వున్నట్టు లేదు. ఆ తరువాత మేం కలుసుకొన్నది 1945 లో

అనుకొంటాను - జనరల్ ఎన్నికల సందర్భంలో. నేను కాంగ్రెసు, కోనాడ ఫెడరేషను. రాష్ట్ర కాంగ్రెసు ఆర్గనైజరుగా నేను కూర్మయ్యగారిని బలపరుస్తూ కృష్ణా జిల్లాలో పర్యటించినపుడు ఎక్కువ కాలం బెజవాడలోనే వుండేవాణ్ని. పగలంతా ఎక్కడ తిరిగి వచ్చినా, సాయం సమయాలలో మాత్రం మేం కలుసుకొని కబుర్లు చెప్పుకొంటూ వుండేవాళ్ళం. పార్టీ భేదాలు మా స్నేహానికి ఏనాడూ ఆటంకం కాలేదు. అప్పుడే అర్థమయింది నాకు కోనాడ లోని సాహస ప్రవృత్తీ, స్థిత ప్రజ్ఞత్వమూ, నిమ్న జాతుల సముద్ధరణకోసం ఎంతటి త్యాగానికైనా సిద్ధపడ్డ నిర్భీతీ, నిత్య పోరాటశక్తి.

ఆలోగా ఆయన కొన్ని ఉద్యోగాలుచేశాడు. సరిపడక వదిలేశాడు. కులతత్వానికి, అంటరాని తనానికి వ్యతిరేకంగా వ్యవసాయ కూలీల అభ్యుదయంకోసం ఎన్నో పోరాటాలు నిర్వహించాడు. ''కాకిచేత కబురు'' కూడ అక్కర లేకుండానే, ఎక్కడ ఈ దీన జనం చిక్కుల్లో పడితే అక్కడ రెక్కలు కట్టుకుని వాలేవాడు. భూస్వాములతోను, మూర్ఖ ఛాందసులతోను పోరాడడం మాత్రమే కాదు. కార్మికోద్యమ నాయకుల మంటూ బురఖాలు వేసుకొన్న నిరోధక శక్తులతో కూడ ఆయన పోరాడవలసి వచ్చేది. ఆ విధంగా దీనజన సేవకే అంకితమైపోయాడు. పేదరికంతో ధైర్యంగా కాపరం చెయ్యగలిగాడు. సేవా రంగంలో స్థిత ప్రజ్ఞుడై నిలిచాడు.

షెడ్యూల్డు కులాల ఫెడరేషను నాయకత్వాన్ని వరించిన తర్వాత ఆ వుద్యమాన్ని అయన చాల ముందుకు తీసుకుపోయాడు. ఫెడరేషను స్థాపకుడైన డా. అంబేడ్కర్ గారిని అనేక సందర్భాలలో స్వయంగా కలుసుకొని సంప్రదింపులు జరిపాడు. ఆ కాలంలో అంబేడ్కరుగారి ప్రియమైన సన్నిహితులలో కోనాడ ఒకరు.

అంబేడ్కరుగారు గాంధీజీ సూచన మేరకు కాంగ్రెసు మంత్రివర్గంలో చేరినప్పుడు షెడ్యూల్డు కులాల యువ లోకంలో కలిగిన అలజడినీ, నిస్పృహనూ తొలగించి, అంబేడ్కరుగారి చర్యను సమర్థవంతంగా బలపరిచిన భవిష్యద్దర్శి కోనాడ.

ఆ కాలంలో ఫెడరేషను పోరాట రంగంలో ఈలి వాడపల్లి, నందనారు హరి, పాము రామమూర్తి, అరుణకుమార్, బొజ్జా అప్పలస్వామి, రావూరి ఏకాంబర్‌నాథ్, నక్కా చినవెంకయ్య వంటి నాయకులెందరో పని చేస్తూ వుండేవారు. ఆ రోజుల్లోనే కాబోలు ఏకాంబర్ నాథ్ కోనాడను గురించి -

" సూదిమొన పసలాంటి సునిశిత మేధావి
పేదోళ్ల దొక్కలే ఫెడరేష నంటాడు,
ప్రాణ లక్ష్యం లేని బండ - మొండీ - త్యాగి,
కోనాడ కుర్రోడు నీ కంగరక్షకుడు,
ఆది హిందూ లక్ష్మి! స్తవమో!
కార్మిక మాతరో! జయమో!"

అంటూ గానం చేశాడు.

ఫెడరేషను తరపున ఎన్నికలలో కూడ పోటీ చేశా డీయన. ఫెడరేషను రద్దయిన తర్వాత భారత రిపబ్లికన్ పార్టీ కార్యక్రమాలను చేపట్టాడు.

కోనాడ చేపట్టిన జీవిత విధానం పేదరికంతో కూడుకొన్నదీ, ప్రమాద భరిత మైనట్టిదీను. అటువంటి జీవితంలో భాగస్వామ్యం కలిగి వుండాలంటే ఎంతటి ధైర్యమూ, త్యాగశీలతా వుండాలో - వూహించవచ్చు. అంతటి మహనీయ గుణశీలాలు కలిగిన మహిళ ఆయన అర్ధాంగి కమలాబాయి. కుమార్తెలు రమాదేవి, శాంతాదేవి, కుమారులు వివేకానంద, అశోక్, రాంబాబు (ఈయన ఇప్పుడు లేడు), శ్రీహరిరావు - ఈ అందరూ కూడ తల్లిదండ్రులకు అనుకూలంగా తమ తమ కర్తవ్యాలను గుర్తించి వర్తిస్తున్నవాళ్లే. కోనాడ మామగారు ఏకుల జార్జిగారు గొప్ప ఆర్టిస్టు. అంబేద్కరుగారి త్రివర్ణ చిత్రాలు ఎన్నో చిత్రించి ప్రజల కందిచ్చినవాడు. కోనాడ రెండవ కుమారుడు గా. అశోక్ కోనాడ గొప్ప గాయకుడు. రాష్ట్రంలో అనేకచోట్ల లలిత గాన చేరీలు నిర్వహిస్తున్న సుప్రసిద్ధుడు.

కోనాడ వారిని గురించి, గ్రామ సీమలలో ఆయన నిర్వహించిన ద్యమాలను గురించి విపులంగా ఒక ఉద్గ్రంథమే వ్రాయవచ్చు. అంతటి త్యాగ

ధనుడికి, సాహితీ ప్రియుడికి, ఆదర్శ ప్రాయుడైన ఉత్తమ భారతీయుడికి ఇప్పుడు ఈ పాలేరు దృశ్య కావ్యాన్ని అంకితం ఇస్తున్నానంటే ఇది నిజంగా నా అంకితాల చరిత్రలో అద్భుతమూ, అపూర్వమూను. యాభై ఏళ్ళుగా ఇది ఎవరికీ అంకితం కాకుండా వుండిపోయిందంటే నిజంగా ఆశ్చర్యకరమే మరి. ఈయన కోసమే అలా వుండిపోయిం దనుకోవచ్చు.

ఈ సందర్భంలోనే చాలమందికి కృతజ్ఞతలు చెప్పుకోవలసి వుంది. అందులో ప్రధానంగా నాకు ఎల్లప్పుడూ చేయూతగావుండే డా॥ బాపురెడ్డి గారికి, బెజవాడలో కనకాభిషేకం చేసిన డా॥ పోలవరపు వెంకట సుబ్బారావు గారికి, మిత్రులు గోవాడ వెంకటేశ్వరరావు సంజీవరావుగార్లకు, జొన్నకూటి నాగేశ్వరరావుగారికి, గనుముల జ్ఞానేశ్వర్‌గారికి, దాకే శివాజీగారికి, ఈ కావ్యాన్ని ఎంతో అందంగా, ఆనందంగా, సత్వరంగా ముద్రించిన శ్రీనివాసు గారికి, వారా వేణు, బి. నాగేశ్వర్రావు, ముసలయ్యగార్లకు, నీతిపూడి భాస్కర రావు, ఎమ్. ఎన్. ఋషిగార్లకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

తమ నాటకోత్సవాల సందర్భంగా ఈ నాటకాన్ని ప్రసారం చేసిన ఆకాశ వాణి (హైదరాబాదు) వారికి, ముఖ్యంగా మానికొండ నిత్యానందరావు గారికి నమస్సుమాలు.

పాలేరు, కూలి రాజు జంట నాటకాలు. కూలి రాజును కూడ పరిష్కరించి ప్రకటించవలసి వుంది. ఎప్పటికో ఏమో!

— భీమన్న

అంకితం

స్థితప్రజ్ఞ కోనాడకు

వర్కరుగా పుట్టి
వారాలపై చదువుకొన్న దీక్షాపరుడు,
ఏ చిన్న ఉద్యోగంలో కొనసాగినా
ఓ పెద్ద లక్షాధికారి కాగలిగిన ప్రజ్ఞావంతుడు,
మా కోనాడ సూర్యప్రకాశరావు! కాని -

నిరుద్ధ జన సముద్ధరణ కోసం
ఆయన చెయ్యని త్యాగాలు లేవు
పడని కష్టాలూ లేవు!

చదువుకొన్న ప్రతి దళితుడూ
సర్కారు కొలువులో చేరిపోతున్నప్పుడు,
కొలువెక్కిన ప్రతి ఉద్యోగి
కుక్షింభరుడై జారిపోతున్నప్పుడు,
పిరికివాడై పారిపోతున్నప్పుడు -

అంటరాని ఒంటరి జనానికి
ఆసరాగా నిల్చినవాడు
అంబేద్కరు ఉద్యమానికి
అభయ హస్తం పట్టినవాడు
అధర్మ అన్యాయ అమానుష కుల వ్యవస్థను
ఆదరగొట్టి గెల్చినవాడు
మా కోనాడ !
మానవతకు నీడ !

నిస్వార్థ ప్రజాసేవకు లభించే ప్రతిఫలం
నిరుపేద తనం ! ఆయనా -
కుటుంబ పోషణకోసం ప్రియజనం
కూలి పనులకు పోతుంచే
అందరు కూలీలకూ అన్నం పెట్టేటందుకు
అసిధారా వ్రతం నిర్వహించిన
ధీరోదాత్తుడు కోనాడ !
అట్టి స్థితప్రజ్ఞ కోనాడకు
ఈ పాలేరు దృశ్య కావ్యం నవోఢ !

— భీమన్న

పాలేరు

రంగం 1

[గోదావరి తీరంలో రైతువాడ అనే గ్రామం. గ్రామానికి చుట్టూ విశాలమైన పంటచేలు. చేల నిండా రకరకాల పైరులు. చేల గట్లలో అక్కడక్కడ తాటి చెట్లు, ఇతర ఫల వృక్షాలు. చేలల్లో ఒక ప్రక్కగా పశువులు పచ్చిక మేస్తూ వున్నై. పశువుల కాపరి పాలేరు వెంకన్న ఒక తాటి చెట్టుకు చేరబడి, మధ్య మధ్య పశువుల్ని అదలిస్తూ, మెల్ల మెల్లగా పాడుకొంటూ వుంటాడు.]

వెంకన్న : (పాట)

హానిపతనమును - బాపుమురా
భారతభూమికి - భాగ్యము తేరా !
సకల దేశముల - సర్వ మానవుల
సామ్యము - సాధింపుమురా ?

ఒకడు తినుచు - మరియొకడు - పస్తుపడి
యుండుట - ధర్మము కాదురా !
కూడు, గుడ్డ, కొంపయు సమానముగ
కూర్పుమురా లోకమున.

ప్రభువు - సేవకుడు లేని సంఘమును
పదిలముగా నిర్మింపురా !
సౌఖ్యము, సంతోషము మానవులకు
సమకూర్చుమురా ! వీరా ?

(అప్పుడు కుబేరావ్రు దురుసుగా ప్రవేశిస్తాడు .)

కుబే : వెంకా ! ఒరేయ్ ! దున్నపోతా ! దూడలు తినెయ్యడం లేదటా9 ఆ నువ్వుచేను !

వెం : (అదిరిపడి) ధ ! ధ ! ఇలా ! ఇలా : నువ్వుచేను దూడలు తినవండి బాబు ! ధ ! ధ !

కుబే : నువ్వా తినవ్ ! పరిగెత్తరా ఎడ్డి గాడిదా !

వెం : ధ ! ధ ! చేలో పడలేదండి ! ధ ధ ! గట్టున మేస్తున్నాయండి .

కుబే : మాటలు నేర్చిన కుక్క ఉస్కో అంటే , ఉస్కో అందిట ! నువ్వు పాటలుకూడా నేర్చావ్ ! ఆ గట్టంతా మేసేస్తున్నాయ్ పరిగెత్తరా మొద్దుపీనుగా !

వెం : (పరిగెత్తబోయి పడి , లేచి) ధ ! ధ ! మన పడమటావే నండి బాబు .

కుబే : నక్క తోకంత లేవు , నా కప్పుడే యెదురు చెప్పుతున్నావురా ! గాడిదా ! వచ్చేదూడకి పోయేదూడకీ ఆ కాస్తవచ్చనా కాయిదాగా లేకపోతే , చే నాగుద్దిరా ? కదలవేం కటా9డులాగ ?

వెం : (కుంటుతూ పరిగెత్తబోయి మళ్లీ పడి , కాలి రక్తం తుడుచు కుంటూ) ధ ! ధ ! తిరిగిందండి బాబు !

కుబే : ఓరి నీ మొఖం మండా ! పోరా ఇక్కడనుంచి .

(వెంకన్న కుంటుతూ మరి రెండడుగులువేసి , కూలబడతాడు . కుబేరావ్రు ఉగ్రుడై వెంకన్నను తన్ని తోసివేస్తాడు .)

కుబే : (చిరాకుగా , కోపంగా తిరుగుతూ) పాలేరు పీనుగుకి పాటలెందు కంట ! వీడు పాడతాడని ఊరంతా గోలే . తలెత్తుకోలేక పోతున్నాను ! వీణ్ణి పాలేరుగా పెట్టుకుంట పాటలు పాడటానికా !

ఓరి పనిదొంగ గాడిదా, పనిదొంగ గాడిదా! వీడి పని ఇలాక్కాదు. ఇంతకీ ఆ పంతులుగాణ్ణనాలి. వాడు ఈ వూరొచ్చినప్పణ్ణుంచి ఇదే గోల. పాటలు, పుస్తకాలు, చదువులు! ఎంత పంతులైతే మాత్రం చదువో అని ఏడవాలా? తక్కిన పంతుళ్ళలా జీతాలు తీసుకొంటూ, సొంత పనులు చూచుకోవచ్చుగా? వీడేదో ఉద్ధరిస్తాడట, చూస్తా!

(ఒకవైపుకు వెళ్ళబోయి, మరోవైపుకు పోతాడు. తెర)

రంగం 2

[అదే పొలంలో మరొక భాగం. దూరంలో పశువులు మేస్తూ వుంటై. సాయం సమయం. పలురకాల పైరు మొక్కల మీద సాయంకాలపు నీరెండ పడి దృశ్యం మనోహరంగా వుంది. వనజాల బడినుంచి ఇంటికి పోతూ, తనలో తాను ఏదో పాడుకొంటూ, ఆ పొలాల్లో నడిచి వస్తూ వుంది. భుజానికి పుస్తకాల సంచీ వేలాడుతూ వుంది.]

బాల: (పాట)

విశ్రమింపుము, విశ్రమింపుము
విశ్రమింపుము, మిత్రుడా:
నేడు పోయిన, రేపు నీవే
విక్రమింతువు మిత్రుడా!

పగలు పగలు శ్రమించి జాతికి
ప్రాణ మిత్తువు మిత్రుడా!
కాంతులెల్ల హరించి చీకటి
కదలి ముంతురె మిత్రుడా!

విశ్వమునకే సేవకుడవై
విసిగిపోతివె మిత్రుడా !
రేయి వచ్చెను, విశ్రమింపుము
రేపు నీదే మిత్రుడా ! !

(ఒక గిత్తదూడ గంతులు వేసుకొంటూ ఆమెవైపు వస్తుంది. బాల భయంతో "అమ్మో, అమ్మో" అంటూ, రక్షణార్థం వస్తూవున్న వెంకన్న ఒడిలో పడుతుంది. ఆ సందడిలో బాల తలలో నగ జారిపోతుంది. వెంకన్న ఆమెను విడిచి, గిత్తను అదలించి వెనక్కి తరిమికొట్టి వస్తాడు. నగ చూడడు)

బాల : (కంగారుతో) అమ్మో !

వెం : ఏం భయంలేదు, బాలా ! అది మా బుల్లాంబోతు, నీ రంగుచూచి బెదిరింది.

బాల : (ఆయాసపడుతూ) ఇక ఈదార్ని రాను, బాబు !

వెం : ఏం, అది నిన్ను పొడవదు. రేపు దాన్ని లంకలోకి తోలేస్తాం కూడాను. నే నిక్కడ వుండగా నీకు భయమా ?

బాల : (నిట్టూర్చి) అబ్బ ! వెంకన్నా ! ఒక గండం తప్పించావు. కృతజ్ఞతగా నీకేమివ్వను ?

వెం : భాగ్యవంతుల బిడ్డవు "వెంకన్నా" అని ఈ పాలేర్ని నోటార గౌరవించి పిలుస్తున్నావు. అంతే చాలు. ఒక దరిద్రుడు గొప్పవారిచేత మన్నించి పిలవబడటంకంటె కోరదగిం దేముంది ?

(తెరలో పాట)

బాల : అదిగో ! మా అన్నయ్య ఇలానే వస్తున్నాడు. అలాంటి పాటలు నేర్చుకో నువుకూడా !

వెం : నేనా ? నేనువట్టి మొద్దును.

(సుందరం పాడుతూ ప్రవేశం)

సుంద : (పాట)

పదరా , పదరా , పల్లెలకు
పల్లెటూరెరా భారత భాగ్యము !

అజ్ఞానముతో , అధికారపు బహు
భారపు లోహపు పదముల కింద ,
క్రిమి కీటకముల మాదిరి నలిగే
కృషికుల , శ్రమికుల కాపాడుమురా !

పదరా , పదరా , పల్లెలకు
పల్లెటూరెరా భారత భాగ్యము !

చీకటి కడుపున దాగిపోయి , ఈ
సృష్టి నిద్రపోయెడు నపుడైనా
విరతి యెరుంగనిగతి పర్విడు రవి
విధమున కార్యాసక్తుడవై ॥పద॥

"పల్లెలకు మరలండి" అనే మా ఉద్యమం ఎప్పటికి ఫలిస్తుందో . పల్లెల్లో ఆధునిక విద్యా వైద్య సౌకర్యాలన్నీ లభించే వరకు అది సాధ్యం కాదేమో !

(చూచి) ఓహో ! చెల్లీ ; ఇంకా ఇక్కడే వున్నావా ? పోదాం పద . ఒరే వెంకా ! మీ కామందుగారు ఊళ్ళో వున్నారా ?

వెం : చిత్తం , ఉన్నారండి బాబు .

సుం : వీడేనా బాగా పాడతాడని చెప్పావు చెల్లీ ?

బాల : ఇతడే . ఎంచక్కా పాడతా డనుకున్నావు !

వెం : నేనాండి ? అబ్బబ్బే , నాకేమీ రాదండి బాబు !

సుం : ఫర్వాలేదు . ఏదీ , ఒక్కపాట పాడు , చూద్దాం .

వెం : నిజమేనండి బాబు . దూడల్ని కాసుకొనేవాడికి పాట లే మొస్తా యండి . ఏదో బడి పిల్లలు పాడుకొంటుంటే వింటుంటానండి !

బాల : ఒక్కసారి వింటే చాలు , పట్టేసుకుంటాడు.

సుం : మీ కామందుగారు కొడతారని భయం వేస్తోంచా !

బాల : అలాంటోడే కుబేరయ్యగారు . అతనికి అసలు మాలా ళ్ళంటేనే మంట . ఆటపాటలంటే మరీ మంట . మేడమీదికెళ్ళి నువ్వు పాడు కుంటేనే , తన దొడ్లో తను విసుక్కుంటూ వుంటా డన్నయ్యా .

సుం : అతను కళలకు శతృవు .

బాల : అసలు నువ్వంటేనే అతడికి గిట్టదు . మొన్న నాతో అన్నాడు : ' ఏంటి మీ అన్నయ్య కుడీ - ఎడమా , మాలా - మైలా లేకుండా అందర్నీ అలా రాసుకు తిరుగుతాడు ?' అని . ' అందరూ మనుషులే కదా అన్నాను నేను .

(వెంకన్న కళ్ళల్లో కృతజ్ఞత కనిపిస్తుంది .)

సుం : అతడితో పేచీపడకు చెల్లీ ! అతడు మంచివాడు కాడు . వెంకా ! పోనీ , మాదగ్గర కుదురుతావా ! ఆ మాత్రం మేమూ ఇస్తాం .

బాల : ఇతడి పాట రోజూ వినాలనిపిస్తుంది నాకు .

వెం : తమదగ్గర కుదిరితే నే నెంతో బాగుపడుదునండి బాబు . నాలుగు ముక్కలు చదువన్నా అబ్బును . మాబాబు ఒప్పుకోడండీ .

బాల : ఇతడి బాబేనా ? వాడొక బుర్రలేని కట్టు బానిస .

సుం : పొద్దుపోతున్నది , పాడితే పాడు . లేకపోతే పోదాం మరి .

వెం తమ లోగిలికివచ్చి పాడతానండి బాబు ! దూడలు వెళ్ళిపోతున్నా యండి . కామందుగారు మళ్ళీ తన్నుతారండి .

సుం : సరే ఐతే . చెల్లీ ! పద .

బాల : తప్పకుండా రా —— ఏం ?

(సుందరం , బాల నిష్క్రమిస్తారు . వెంకన్న కర్ర తీసుకోటానికి వంగి నగచూచి ఎత్తి)

వెం : ఓహో ! బాలది ! ఇప్పుడే వారికి అందజేయాలి .

(వారికొరకు పరిగెడతాడు . తెర)

రంగం 3

[గ్రామంలో ఒక భాగం . ఇరుకు వీధి . వీధికి ఇరు ప్రక్కలా రకరకాల చిన్న, పెద్ద ఇళ్ళు . ఇళ్ళ అరుగుల మీదా , వీధి లోనూ , అక్కడక్కడా జనం . బడికి పిల్లల్ని పిలుచుకుపోయే ఉద్దేశంతో ఉపాధ్యాయుడు ఉపకారి అటుగా వచ్చాడు . సమయం ఉదయం . బడిలో చేరని పిల్లల తల్లిదండ్రులను ఒక పద్యంలో ఉద్బోధిస్తూ నడుస్తున్నాడు .]

ఉపా : ఓ తల్లి దండ్రులారా ! మీ బిడ్డల్ని బడికి పంపించండి !

సీ॥ గోచిపెట్టుట నేర్చుకొనగానె బిడ్డకు
చేతికి కర్రిచ్చు రైతులార !
నడువ నేర్చుటతోనె బుడతని గొంపోయి
పాలేరుతన ముంచు మాలలార !
పసిబిడ్డ తెచ్చు సంపాదన కాశించి
మనుగడకే మాపు జనకులారా !
వంటయిల్లొకటె ప్రపంచమ్ముగా చేసి
తనయల నేడ్పించు తల్లులార !

జాతి శక్తి విహీనమై చచ్చుచుండ
కన్నులను మూసికొంటిరే గాఢ నిద్ర ?
శక్తికంతకు మూలము చదువు కాన
బడికి బంపుడు మీ వంశవర్ధనులను .

ఓహో ! పూర్వం విజ్ఞానసంపద కాలవాలమని పేరొందిన ఈ పుణ్యభూమి ఈనాడు పొట్టచించినా అక్షరం ముక్కలేని ప్రజలతో నిండి ఉన్నది ! ఎంత ఘోరం ! దేశానికి ప్రజలే శక్తి కదా ?

అట్టిశక్తి అజ్ఞానాంధకారంలో మునిగివుంటే దేశానికి బానిసతనమే గతి . మన బానిసత్వానికి మన అవిద్యయే ముఖ్యకారణం . దేశం స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యలతో సౌఖ్యవంతం కావాలంటే ప్రజలు విజ్ఞానభూషితులు కావాలి . ఓ భారత పుత్రులారా ! మీ బిడ్డల్ని నూటికి నూరు మందినీ విద్యావంతుల్ని చేయండి ! బడికి పంపించండి !

(ఒక రైతు ప్రవేశం)

రైతు : (పరకాయించి చూచి , ముఖం తిప్పుకొని) పంతులా ?

ఉప : ఔనండి . మీ అబ్బాయి...

రైతు : చెప్పక్కర్లేదు . అనుకుంటానే వున్నాను నువ్వు వస్తావని . ఏదో ఇంత వుంది , బ్రతకలేకపోడు . ఇలాపోనియ్యి .

ఉప : మీ వంటి...

రైతు : అబ్బబ్బే , ఇంకేమీ చెప్పొద్దు .

(నిష్క్రమిస్తాడు)

ఉప : చదువంటే రైతుకెంత ఈసడింపు !

(ప్రవేశం ఒక కూలీ)

కూలీ : (చూచి) పంతులుగారండి ! మావొణ్ణండి బాబు , కుబేరయ్యగారి పెత్తండ్రిగారి పొలాన్ని పెట్టేశానండి . ఇంక మీరు ఇటెకేసి రాఅక్కర్లేదండీ!.

ఉప : పాలేరు తనమే ?

కూలి : చిత్తం , ఎలా గడుస్తాదండి మరి ?

ఉప : నీపు కడుపార కన్న ముద్దు బిడ్డనే నీవు...

కూలి : మీరు లచ్చచెప్పండి , అదేం నాకు తెల్దు . తమరు దయచెయ్యండి .

(వెళతాడు)

ఉప : (నొసలు బాదుకుంటూ నిలబడతాడు .)

(సుందరం ప్రవేశిస్తాడు పాడుకొంటూ)

సుం : మాష్టారా : ఎలావుంది మీ ప్రబోధం ? మొత్తం మీద మీరీవూరు వచ్చినప్పటి నుంచీ వూళ్ళో కుర్రాళ్ళలో విద్యాభిలాష హెచ్చు చూపింది .

ఉప : ఏమో చెప్పలేనండి . పేదరైతుల్లోనూ , కూలీల్లోనూ అసలు విద్యా చైతన్యమే లేదు .

సుం : ప్రభుత్వం నిద్రపోతూ వున్నంతకాలం అంతే . నిర్బంధ ప్రాథమిక విద్య అమలుజరపకుండా పేదల్ని మనం బడికి ఆకర్షించలేం .

ఉప : అంతవరకూ మడిగట్టుకుని కూర్చోవలసిందేనా ? ప్రభుత్వం దానంతట అది ఏ పనీ చెయ్యదు . దాని చేత పని చెయ్యించుకోవలసిన బాధ్యత ప్రజలదే కాదా ? ప్రజాసేవకుల , సంఘ నాయకుల ప్రబోధాలు అరణ్యరోదనా లేనా ? నేటి అవిద్యకు కేవలం ఆర్థికదుస్థితి మాత్రమే కారణమంటారా ?

సుం : ప్రజల అలసత్వం కూడ కారణమే అనుకోండి.

ఉప : అదే ముఖ్య కారణ మ్మండీ ,

సుం : నిరంతర ప్రబోధమే దానికి మందు. అది మీరు చేస్తూనే వున్నారు. చాలవరకు సఫలు లయ్యారు కూడ.

ఉప : వెయ్యోవంతుకూడ కాలేదు. అయినా నిరాశకు మాత్రం నేను తావివ్వను లెండి. కాకినాడ వెళతారట. సెలవులు కదా... ఇంత త్వరలోనే మళ్ళీ ... ?

సుం : అవునండి, పనుంది. మా బాల బాగా చదువుతున్నదా ? కొంచెం ప్రత్యేకశ్రద్ధ తీసుకోవాలి మీరు. మా తల్లిగారు మీతో మరీ మరీ చెప్పి వెళ్ళమన్నారు.

ఉప : ఆ విషయం మీరు చెప్పాలా ? ఆమె నా చెల్లెలు కాదా !

సుం : కాకినాడ ఎప్పుడూ రారేఁ ?

ఉప : ఈ మధ్య రావా లనుకొంటున్నాను. వస్తే తప్పకుండ మీ దర్శనం చేస్తాను. హాస్టలేకదా ?

సుం : అవును, మరచిపోకండేం, సెలవు.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

ఉప : ఓ భారతీయులారా !

గీ॥ పుణ్యభారత భారతీ పుత్రులార ?
కన్నబిడ్డ లజ్ఞానాంధకారమందు
ఒకరి నొక్కరు పట్టి కొట్టుకొనుచుండ
విద్య అనియెడు కాగడా వెలుగుజూపి
ఏల రక్షించుకొనరు మీ బాలకులను ?
విద్యలేవి మనుష్యులు వింత పశువు
లన వినరె ? పశుత్వమ్మె మీక మృతమగునె ?
బడికి పంపుడు, విద్య నేర్పుడు, రవంత
ముందునకు బోవనింతు మీ ముద్దుసుతుల.

(తెర)

రంగం 4

[అదే పొలం దృశ్యం . గట్ల పొడుగునా గొబ్బి మొక్కలు పూచి వున్నై . వనబాల బడికి పోతూ ఒకొక్క పువ్వునే తుంచి , కాడను నోట్లో పెట్టుకుని తేనె పీల్చి పారేస్తూ నడుస్తోంది . తనలో తానే పాడుకొంటూ వుంది . చుట్టూ బెదురు చూపులు చూస్తూ వుంది .]

బాల : — (పాట)

ముళ్ళ మొక్కల ముద్దుల పూలు ,
ముద్దు పూలలో మురిపెపు తేనెల్
నా కొరకేనా
నా తల్లి !

తెలుగు పొలములో తెల్లవారెనోయ్
పూవులు విరసీ తావులు పిలిచే ,
తెలుగు యువకుడా !
మెలకువ రాదా !

ముళ్ళు గుచ్చితే , పువ్వుల నీవే
తీరని దాహం తేనె తీర్చునే ?
ఏమి చేతువో
ఏమో తల్లి ?

(అంత వెనుకనుండి కుంటుతూ , కాలికి కట్టిన కట్టుతో ప్రవేశిస్తాడు వెంకన్న . ఎటూ చూడకుండానే రెండుమూడు గొబ్బి పువ్వులు చవిచూచి పారేస్తూ – బాలను చూస్తాడు . దగ్గరికు వస్తాడు .)

వెం : బాలా ! అమ్మ దొంగా, నీవా ! రోజూ ఈ పువ్వుల్లో తేనంతా పీల్చేస్తూన్న తుమ్మెదవు నీవా ?

బాల : ఇంత పొద్దెక్కి ఎవరు రమ్మన్నారు నిన్ను !

వెం : నీకేం ! మహారాణివి ! కోయిలతో లేస్తావు . పెరుగన్నం తింటావు . తల్లో పువ్వులు పెట్టుకుంటావు . పుస్తకాలు పుచ్చుకొని బళ్ళోకి బైలుదేరతావు .

బాల : నీవుమాత్రం కోయిలతో లేవకూడదా ? పెరుగన్నం తినగూడదా ? జుట్టులో పువ్వులు పెట్టుకోకూడదా ? ముందేవచ్చి ఈ తేనంతా గండుతుమ్మెదలా త్రాగెయ్యగూడదా ? ఎవరొద్దన్నారు !

వెం : (విచారంగా) నాకా అదృష్టమా ? నేను కోడికూతతో లేవాలి . కామందు ఇంటికి వెళ్ళాలి . దూడల్ని మార్చాలి . దొడ్డి ఊడ్చాలి . పేడ చిమ్మాలి . పాచి పనులన్నీ చెయ్యాలి . దూడల్ని విప్పుకొని , పొలం వచ్చేటప్పటికి ఈవేళ అవుతూ వుంటుంది .

బాల : పాపం ! (జాలిగా)

వెం : నా సంగతికేంలే బాలా ! నాకు కాలమంతా ఒక్కటే . నీకు ప్రొద్దెక్కి పోవటం లేదూ ? మాష్టారు కొట్టరూ !

బాల : ఎందుకొట్టడతారూ ! బాగా చదివే పిల్లల్ని ఏమీ అనరు . మా మాష్టారు చాల మంచివారు .

వెం : గొబ్బి కంపలమీద అడుగు వెయ్యకేం , ముళ్ళిరుగుతాయి ... నీ పాదాలకి కంపలైనా ముళ్ళు ముడుచుకొని పువ్వుల్నే ఇస్తాయిలే . (కళ్ళు తుడుచుకుంటాడు .)

బాల : నీ కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయేం ? అంత నీరసంగా వున్నావేం ? కాలికి ఆ కట్టేమిటి ? పొద్దున్న ఏం తినివచ్చావు ?

వెం : ఏం తిన్నాను నా ముఖం ? నిన్నటినుంచి ఏమన్నా తిన్నానా ?

బాల : ఆఁ ! ఏమీ తినలేదు ?

వెం : పోనీలెద్దూ !

బాల : మరెలాగ ? ఎలా వుంటున్నావ్ ?

వెం : నా కలవాటే . కామందులకు కోపంవస్తే చావదన్ని చప్పగా మాడేస్తారు . పొట్టిగిత్తను తిరగదోల్తుంటే నిన్న నెరబొత్తలో పడి కాలు బెణికింది . దూడను నిలబడి అదలించానని మా కామందు తన్ని తంపబేశారు !

బాల : మరెందుకీ పాలేరుతనం ?

వెం : గతిలేక .

బాల : మరి మీ బాబున్నాడుగా .

వెం : అతడికంటె మా కామందే నయం .

బాల : పావం, మరెలా గిప్పుడు ?

వెం : ఏం ?

బాల : నీకు ఎంత ఆకలిగా ఉందో ? ఎలాగ !

వెం : నా గురించి ఆలోచిస్తున్నావా ? వద్దు . వద్దు బాలా ! అంత మాటన్నావు , చాలు . ఇక వెళ్ళు . నీకు ప్రొద్దుపోతుంది .

బాల : (సంచిలోనుంచి తీస్తూ) కొబ్బరి తింటావా ?

వెం : వద్దు . వస్తుండటం చేతగానివాడు పాలేరుతనం చెయ్యలేడు .

బాల : బెల్లం కూడా వుంది.

వెం : నాకేమీ వద్దు . నీ ఆహారంతో నేను ఆకలి తీర్చుకోలేను .

బాల : ఇవి నా కాహారం కాదు . నేను గొంతుదాకా తినే బైలుదేరాను . బళ్ళో పిల్లలకు పెట్టెయ్యటానికే .

వెం : నాకు వద్దు . కొబ్బరి నాకు పడదు .

బాల : అన్నం అక్కర్లేకుండా ఒక్క కొబ్బరి తినే బ్రతకవచ్చని మా మాష్టారు చెప్పారు .

వెం : ఐనా సరే , నాకు వద్దు . నన్ను బలవంతం పెట్టవద్దు .

బాల : (అభిమానంతో) వద్దూ ?

వెం : వద్దు .

బాల : వద్దా ? ఇదిగో చిమ్మేస్తున్నా . (చిమ్మబోతుంది)

వెం : ఆఁ ఆఁ ! (వారిస్తూ) తప్పుకాదూ ? ఆహారాన్ని పండించాలే గాని , నాశనం చెయ్యటం ఎంత పాపం ?

బాల : పండిన ఆహారం సద్వినియోగం కాకుండా మూలపడి వుండి నీవంటి కష్టజీవులంతా మలమల మాడిపోతూ ఉండటం పాపం కాదా ? వద్దా ?

వెం : ఏదీ — (దోసిలిబట్టి స్వీకరించి) మహాప్రసాదం .

బాల : (ఆనందంతో) రోజూ మా అమ్మ నా సంచిలో ఏదో వేస్తూనే వుంటుంది . అది మనకిద్దరికీ సరిపోతుంది ఏం ?

వెం : నా పాలిటి అన్నపూర్ణవు . బాలా , రేపటినుంచి నాకేమీ తేవద్దు . తెస్తే మరి నీకు నేను కనపడను .

బాల : చూస్తాన్లే ఎలా కనబడవో ! (చూచి) అదిగో మాష్టారు ఇలానే వస్తూన్నారు , నే వెళతాను (సంచితో పరుగెత్తుతుంది .)

వెం : (దోసిట్లోకి చూసుకొంటూ , కన్నీరు నింపుతూ) ' నీ కెంత ఆకలిగా వుందో . ఎలాగా ? ' నా తల్లి పోయిన తర్వాత ఆ మాత్రపు జాలిమాట నేటికి విన్నాను . పాలేరు వాణ్ణి చూచి జాలిపడే దయగలవాళ్ళు లోకంలో వున్నా రే ! పరమేశ్వరా ?

పాట

ఆకటిదూలి అలసిన బ్రతుకున
ఆశే ప్రాణము — దేవా !
కాలే కడుపుకు — మండే బూడిద
కమ్మని కూడో — దేవా !

ఆకురాల్చి మోడైన చెట్టునకు
అలరుగాలమో దేవా !
అంధకారమున మగ్గే జీవికి
అరుణోదయమో — దేవా !

రాలే పూలకు మొలిచే మొగ్గలు
ప్రాణము లోయీ — దేవా !
మనుజులలో యీ మాత్రపు సత్యము
మరుగై యున్నది — దేవా !

(ఒక వైపునుండి ఉపకారి , ఒక వైపునుండి వీరేశు ప్రవేశిస్తారు .)

ఉప : వెంకన్నా , చక్కగా పాడతావురా ! ఏ సినిమావాళ్ళో యెత్తుకు పోతార్రా నిన్ను !

వీరే : అందానికి నేను , సంగీతానికి మా అప్ప అన్నట్టు , యేం పాటలండి పంతులుగారూ ? పాలేరోళ్ళకి పాటెందుకండి ? దూడని తిరగెయ్యడం చేతకాదు మావోడికి , తాలింపులో నీళ్ళచుక్కలాగ 'చుంయి' మంటే యేమౌద్దండి బాబు !

ఉప : కాదురా వీరేశు ! మనం బ్రతకడం వట్టిపాలేరుతనం కోసమే అంటావా ?

వీరే : పంతులుగారిచేత తినేతన్నులకంటే కామందుచేత తినే తన్నులకు యిలువెక్కువండి బాబు ! నేను మొదట్లో మా బాబు బాధపడలేక బళ్ళోకెళ్ళానండీ . ఆ పంతులు రోజూ పట్టుకు తన్నేవోడండి ! బళ్ళోకెళ్ళకపోతే మాబాబు తన్నేవోడండి . ఎందుకొచ్చిందిరా దిక్కుమాలిన చదువని - పారిపోయి పాలేరుతనానికి కుదిరానండి బాబు , పంతులుగారు !

వెం : ఆహా ! ఎంత ఆదర్శప్రాయుడో వీరేశు తండ్రి !

ఉప : వీరేశు ! ఇప్పుడు నీకు జీతమెంత ?

వీరే : నాలుక్కుంచాలండి – నాలుగు ?

ఉప : స్వతంత్రమైన వృత్తిలో అంతకన్న ఎక్కువ సంపాదించలేవా ? పోనీ – చదువక్కరలేదనుకో , మనిషిగా గౌరవంగా బ్రతికే మరో వృత్తి చేసుకోగూడదా ?

వీరే : నా కదంతా తెల్దండి ఖాబు .

వెం : పోనీ – తెలిసికోడానికి ప్రయత్నమైనా చెయ్యవద్దా ?

వీరే : చెప్పావు – నోరు మూసుకోవోయ్ - గుడ్డెల్లి పిల్ల నెక్కిరించినట్టు ! నిన్న తిన్న తన్నులు చాలవు నీకు !

ఉప : తన్నులా ? వెంకన్నా ! నీవు ఈ పాలేరుతనం రొంపిలో ఎలా పడ్డావురా ! బడికి వచ్చేశెయిరా .

వీరే : నాకు తెలవక అడుగుతానండి ఖాబు , చదువు కూడెడత దంటారా ?

ఉప : ఎందుకు పెట్టదు ?

వీరే : మరి ఈ చదువుకున్న కుర్రకుంక లంతా అలా తిరుగుతారేం , వీధులంట , ఈతరువ్వల్లాగ తల్లిరబోసుకొని ?

ఉప : అది చదువురాని , పరీక్షలు ఫేలయిన , మొద్దుసరుకు చేసేపని . అది చదువు తప్పా ?

వీరే : ఇంతింత తలలు పెంచుకొంటారండి ఒకొకళ్ళు .

ఉప : వీటినే వెర్రితలలు అంటారు . చదువురానివాళ్ళు పశువులతో సమానం . మామూలు పశువులుకాదు , వింతపశువులు .

వీరే : నాకు 'కా' గుణింతందాకా వచ్చునండోయ్, ఏమనుకుంటున్నారో ?

ఉప : గొప్ప చదవరివే !

వీరే : మా కామందుగారికి 'య్యిరా' గుణింతందాకా వచ్చునండి .

వెం : భలే (నవ్వుతాడు)

పీరే : నవ్వుతావోయ్ , నవ్వు ! నవ్వినవ నోరే ఏడుస్తది, అదుపు చేసుకో !

ఉవ : సరే, వెంకన్నా , నువ్వు మీ బాబుని మరోసారి గట్టిగా అడుగు — బళ్ళోకి పంపించ మని .

పీరే : గట్టిగా అడిగితే , గట్టిగా తన్నమని పుల్లయ్యతో చెపుతా .

(వెళ్ళిపోతాడు)

ఉవ : ఈ శనిగా డేమిటి నీకు ?

వెం : తోడి పాలేరండి ! ఇతడెప్పుడూ ఇంతే . చాడీలు చెప్పి మాబాబు చేతా , కామందులచేతా తన్నిస్తాడండి నన్ను .

ఉవ : అబ్బే ! నీవు ఈ నరకంలో ఉండలేవు . నూరు కాకుల మధ్య ఒక కోకిల . బళ్ళోకి రావడానికి గట్టిగా కృషి చెయ్యి . నీకు పుస్తకాలు , బట్టలూ నేను ఇస్తాను . ఏదీ నిన్నటి పుస్తకం ?

వెం : (తలపాగాలోనుంచి తీసి ఇస్తూ) ఇదీ చదివేశానండి . ఇంకో పుస్తకం ఇప్పించండి .

ఉవ : రేపు తీసుకొస్తాను . మన బడిసాలలో రేపటినుంచి రాత్రిబడి పెడుతున్నాం , నీవుకూడా రా . పెద్దవాళ్ళయిన పాలేళ్ళకీ , రైతులకీ చదువు చెప్పడానికి రాత్రిబడి .

వెం : చిత్తం , తప్పకుండ వస్తానండి .

ఉవ : ఇక పోయివస్తా . ఏ సంగతీ ఈవేళ తేల్చేసుకో .

(నిష్క్రమిస్తాడు)

వెం : ఈవేళ నేను లేచిన ఘడియ మంచిది . బ్రతుకు దారితప్పుతూ వుంది .

(పాట)

దారితప్పిన బాటసారీ !
ధైర్యమోయీ బాటసారీ !

మింటి చుక్కో - మిణుగు పురుగో
కంటికంతా చీకటౌనా !

అరుణరాగము అమృతగానము
అర్ధరాత్రికి అంతులేదా -

కంటిలోపలి కాగడాతో
మింటివరకూ చూడలేవా !

కట్టుకొయ్యగ నిలువనేలా ?
పెట్టుమోయీ అడుగు ముందుకు ,

దారి కంటక పూరమైనా
ధైర్యశాలికి భారమౌనా ?

(మెల్లగా తెర జారుతుంది)

రంగం 5

[కుబేరరావుగారి లోగిలి బైట . ఆ చుట్టువక్కల అదే పెద్ద లోగిలి . చుట్ట కాల్చుకొంటూ , చేతికర్రతో నేలను తడుతూ కుబేరరావు వీరేశుతో మాట్లాడుతూ వున్నాడు . వీరేశు చేతిలో కూడ ఒక కర్ర వుంది . తలకు తుండు గుడ్డ , ఎవరిమీదో చాడీలు చెపుతున్న ఫోజు.]

కుబే : అదట్రా ? అదా సంగతి ? ఒక్క సంగీతమే అనుకున్నాను సాహిత్యం కూడానా ? ఓరి వీణ్ణి తగలెయ్యా !

వీరే : రాత్రి బళ్ళోకి వెళ్ళుతున్నాడండీ .

కుబే : ఆఁ ! రాత్రిబడే ! ఆ పంతులుగాడు చేస్తున్నాండ్రా ఇదంతా - వాణ్ణి పాతెయ్యా ! సరే ! నువ్వుపోయి ఆ పుల్లణ్ణి పిలు .

వీరే : మీకు ' యిరా ' గుణింతందాకా వత్తాదని నేనంటే , నవ్వాడండి .

కుబే : (ఉగ్రుడై) ఆఁ ? దున్నపోతు ? నవ్వాడూ ? ఆ నవ్విన నోటే ఏడిపిస్తా !

వీరే : చిత్తం , అదండి . (వెళతాడు)

కుబే : ఓరి వీళ్ళమీద బాంబులుపడా ? చంపేస్తున్నారు . పేడ పిసుక్కునే వెధవలకి చదువులూ , సంగీతాలూనా !

పుల్లయ్య : (ప్రవేశిస్తూ) దండాలుండి బాబో !

కుబే : పుల్లిగా ! నీ బాబుకి గోచీపెట్టడం చేతనవునూ ?

పుల్ల : చిత్తం బాబయ్యా !

కుబే : కాదురా , నీకు పంచికట్టు చేతనవునూ ?

పుల్ల : చిత్తం బాబయ్యా !

కుబే : ఓరీ దున్నపోతుకొడకా ! మీ యింటావంటా ఎప్పుడైనా చదువుందిరా ?

పుల్ల : చిత్తం బాబయ్యా ? ఆఁ ? ఆఁ ? (అర్థం చేసుకొని) అదాండి ? లేదండి బాబు , లేదండి .

కుబే : మీలో చదువుకోవడం పాపం కాదంట్రా ?

పుల్ల : బోల్డంత పాపం బాబయ్యా ; మహా గోరపాపం కాదండీ ! మా తాతనాడుగాని , మా బాబునాడుగాని , నేనుగాని , నా కొడుకు యెంకడుగాని...

కుబే : ఆగరా ! నీ దాకా బాగానేవుంది . యెంకడితో మీ ఆచారం అంతా మట్లో కలిసిపోయింది .

పుల్లి : లేదండి బాబు, నా తోడండి. నా పేణం తోడండి, వాడల్లాటోడు కాదండి.

కుబే. ఊరుకోరా ! వాడోదొంగ, నువ్వో దొంగవు !

పుల్లి : (గుండె బాదుకొంటూ) నే నాండి ? నేనే ? దొంగనే ! ఇంతదో జ్ఞయానూ, ఒక్క పుల్లముక్క ముట్టుకున్నానా తమ కమతం కాడి ? ఇంకా చూసుకొండి ఏమి దొంగతనం చేశానో, ఎక్కడ దాసుకున్నానో : (పాగా, పంచె దులుపుతాడు)

కుబే : ఓరి మట్టి తలకాయ గాడిదకొడకా ! అదికాదురా ! పాలేరు తనం చేసుకు బ్రతికే తొత్తుకొడుక్కి చదువేమిటిరా ? చదువు ?

పుల్లి : ఎవడికండి బాబు ! పొట్ట చించినా అచ్చరం ముక్క వుందాండి నాకు ?

కుబే : అబ్బబ్బా ! చంపేస్తున్నావురా ! మీ యెంకన్నడా !

పుల్లి : (ఉలిక్కిపడి) అమ్మ నాయనోయ్ !

కుబే : వాడింక పనికి రాడురా.

పుల్లి : ఓరి దేముడోయ్, (గుండె బాదుకుంటాడు)

కుబే : పని ముట్టుకోడం లేదు. అస్తమానం పాటలూ, పుస్తకాలూ ! పాలేరుతనం మానిపించేయ్, చదివించి కలగటేరు పని చేయించు —— పో ?

పుల్లి : (బోకారి) గులాపోళ్ళం బాబయ్యా ! రచ్చించండి బాబయ్యా ! ఆ గాడిదకొడుకుని తన్ని తంపటేసేత్తా. ఉప్పు పాతర్ని పెట్టేత్తా. తమచేతికద్ద మేముంది ? మక్కు లిరగబొడవలేక పోయూనా ?

కుబే : ఏవో చేశాన్లే. వాడికి సరిగా బుద్ధిచెప్పగల్గితేనే వుంచు. లేకపోతే మరోదారి చూచుకో. ఏదో చిన్నప్పటినించీ ఆశ్రయించుకుని వున్నవాడివి కాబట్టి ఆలోచిస్తున్నాను. సరే పో.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

పుల్లి : (ఒక కర్ర తీస్తూ) ఎంకడి వొంటిమీద యీ కర్ర తుక్కై పోవాలి . నా కడుపున చెడబుట్టాడు . ఇంత మొగోణ్ణయాను , ఒక్కమాట యెదురు సెప్పానా కామందుగారికి ? ఎన్ని తిట్టినా , ఎన్ని కొట్టినా కామందుగారి కాళ్ళేపట్టుకుని బతికానుకాని , యీ ఎధవలాగ చదువో చదువో అని యేడ్చానా ?

వీరే : (ప్రవేశించి) ఏంటి మామా , అడావిడి ?

పుల్లి : కామరా , యీరేశు ! నువ్వూ మాయెంకడి తోటోడివే కదా ? చూడు ఏంచక్కా చేసుకుంటున్నావో వని ? మా కుర్రగాడిద కొడుకు...

వీరే : ఆడికేనా — అమ్మ , ఆడికి చదువు లెక్కువై పోయాయి — చదువులు !

పుల్లి : నా ఖర్మంరా బాబు ! నా ఖర్మం

వీరే : మాదాబు నన్ను బళ్ళోకెళ్ళమని చితగ్గొట్టేవాడు . బళ్ళోపంతులుగారు కోదండం వేయించేవాడు . ఐనా సరే - తస్సాగొయ్య - నేను చదువుకున్నానా !

పుల్లి : బుద్ధిమంతుడివిరా ! నువ్వు బాగుపడేవోడివి గనుక ఆ బడికి తగు లడకుండా బతుకుతున్నావు , మా దద్దిమ్మకి చదువు కావాలంట , చదువు .

వీరే : యెంకడికి కొంచెం బలిసిందిలే ... వొదలగొట్టు .

పుల్లి : కొంచెమేంటి ? అంతా వదలగొట్టేత్తాను . ఆ వొచ్చేవోడేగా ? రానీ

వీరే : ఆడే , ఆడే , నే పోతాను . నేను చెప్పి కొట్టించా నంటాడు మళ్ళీ (పోతాడు)

పుల్లి : చావగొట్టి చెవులు మూత్తా నీ వేళ . రా , రా .

వెం : (చేతులు మోడ్చి , ప్రవేశిస్తు) దండం బాబోయ్ .

పుల్ల : నీకు కర్రావోరి అమ్మాయిని పెళ్ళిచేత్తాను రా , రా , రా . (జబ్బ పట్టుకొని) నువ్వేంటి పుత్తకాలు చదివేత్తున్నావంట ?

వెం : ఇంకెప్పుడూ చదవను , బాబోయ్ ,

పుల్ల : అమ్మ గాడిదకొడకా ! చదువుతున్నావూ (ఒకటి కొడతాడు .)

వెం : కొట్టకు బాబో ! ఇంకెప్పుడు చదవను బాబో ?

పుల్ల : ఇప్పుడుదాకా చదివిందంతా మరచిపో !

వెం : ఎలా మరచిపోను బాబో !

పుల్ల : ఆఁ ! మరచిపోలేవు ? (కొడతాడు , వెంకన్న బోరున యేడుస్తుంటే , ఉపకారి ప్రవేశిస్తాడు .)

ఉప : ఏమిటయ్యా అది ?

పుల్ల : మా కుర్రవెధవకి వొళ్ళు బలిసింది లెండి . వదలకొడుతున్నాను . (మళ్ళీ కొట్టబోగా , వెంకన్న పారిపోతాడు)

ఉప : పుల్లయ్యా ! బంగారంలాంటి కుర్రవాణ్ణి ఎలా పాడుజేస్తున్నావు !

పుల్ల : పనికిమాలిన వెధవండి . పాలేరుతనం చెయ్యలేనివాడు కూడ ఒక మనిషే అంటారా ?

ఉప : అయ్యయ్యో ! పాలేరుతనమా ? పాలేరుతనమూ ఒక వృత్తే అంటావా ? స్వతంత్రంగా బ్రతికే మనిషే మనిషి అంత ఎందుకు ? వెంకన్నను నాచేతిలో పెట్టు , అతణ్ణి ఒక మహారాజు లాగ తయారు చేస్తాను .

పుల్ల : చెప్పావెళ్లవయ్యా . తెల్లబట్టేసుకుంటే నేనూ అవుతాను మహారాజుని . మరి కడుపులోకో ?

ఉప : ఆ పిల్లవాడి వయస్సెంత ? వాడు తెచ్చే జీతమెంత ? పసిపిల్లల కష్టం తిని బ్రతికే తల్లి దండ్రులు మనుష్యుల్లో లెక్కేనా ?

పుల్లి : ఒన్, పోవోయ్ . ఈపాటికి – పుట్టావు పిల్లల్ని పాడుచేయడానికి

ఉప : నీవు పాలేరువు . నీ బిడ్డనుకూడా పాలేర్ని చేస్తావా ? అంతకంటే ముందుకు పోనివ్వవా ? పాలేరు తరతరాలకూ పాలేరే అన్నమాట ?

పుల్లి : అన్నమాట లేదు, తమ్ముడు మాటాలేదు : యెల్రా, యీ పాటికి . నువ్వెంత యేడ్చినా నాకొడును బల్లోకి పంపను .

ఉప : అయ్యయ్యో ?

పుల్లి : చదువు మా వంశంలో లేదు, మాకు చదువు అచ్చిరాదని మా కామందుగారు చెప్పారు, అచ్చరాలా అంతే . 'అ, ఆ' లు దిద్ద మోయి మా తాత కాలిరిగి చచ్చాడంట . మా బాబు రాగం తియ్య మోతే వక్కురాలి చచ్చాడంట .

ఉప : పాపం ఎంత అమాయకత్వం !

పుల్లి : ఆఁ, ఏంటి ? యెధవకూతలు కుయ్యకు పో . ఈ రోజు మొదలు ఈ చుట్టుప్రక్కల కనిపించావంటే చూడు మరి . చచ్చినా సరె, మావోణ్ణి బడికి పంపించను . పో – పో . (కర్రతో నేలను కొడుతూ, దురుసుగా పోతాడు)

ఉప : ఓహో ; మూర్ఖుడైన తండ్రికి కొడుకై పుట్టటం ఎంత దురదృష్టం ! మూర్ఖుడైన పుల్లయ్యకు పుట్టటం అనే ప్రమాదం జరగటం వల్లగదా వెంకన్నవంటి రత్నం మట్టిగొట్టుకు పోతున్నాడు ! అంధకారం అధికమౌతున్న కొలదీ వెలుగుచూపేవాడి బాధ్యత ఎక్కువవ్వతూ వుంటుంది . అవిద్యను పారద్రోలడానికి నాశక్తి సామర్థ్యాలన్నీ ఉపయోగిస్తాను . పాపం, వెంకన్న స్థితి !

గీ. **రాజవనమున పుట్టిన రాయి కూడ**
రాణి కుచహారముల ముద్దులానగలదు ;
పల్లె చెరువున బూచిన పద్మమైన
అంధ తిమిరాల అజ్ఞాతమై యడంగు .

(నిష్క్రమిస్తాడు .)

రంగం 6

[పొలంలో పశువుల్ని మేపుతున్న వెంకన్న. సమయం ఉదయం. కాలికి కట్టు. తలకు తుండు గుడ్డ పాగా. అందు లోంచి ఒక చిన్న నలిగి పోయిన పుస్తకం తీసి చూచుకొంటూ, పాడుకొంటూ, పశువుల్ని అదలిస్తూ, పరిసరాలు పరికిస్తూ వున్నాడు. మధ్యమధ్య కాలి దెబ్బకు బాధపడుతూ వున్నాడు]

(పాట)

కాళ్ళబడిపోయేటి గడ్డిపూలారా
మందరాంగుల జటా శోభ మీకున్నదా ?

లోతు పంద్రాలలో పాతుకొన్న మణీ !
భరతమాతను గొల్చు భాగ్యమ్ముగల్గువా ?

దూరానగల పల్లెటూరి బాలకుడా !
దేశభక్తులజాడ తెలిసి వర్తింతువా !

తడిలేని మడిలోన కడుపీద బడియేడ్చు
ఓ తల్లి ! నీ కేక కొతడైన విల్కునా ?

ఊళ్ళో కామందుచేత దెబ్బలు, ఇంటికాడ తండ్రిచేత తన్నులు. ఓ పాలేరా ! నీ జీవితం ఎంత దుఃఖకరం ! అయ్యో, నావసి తనానికి చీడపురుగు పట్టిందే ! ఇకనాకు ఎదుగు బొదుగులు లేవా ? ఆశల్ని చంపి చిన్నప్పటినుంచే పసిబిడ్డను ఒక పశువులాగ తయారు చేసే పాలేరుతనం నాకు దాపరించిందే ! అయ్యో, పాలే రుకు చదువు పనికిరాదా ? చదువు స్వతంత్ర భావాల్ని కలిగిస్తుం దనా ? చదువుకున్నా బానిసలై బ్రతుకుతున్నవాళ్ళు ఎంతమంది లేరు ? ఇక నాకు దిక్కేది ? ఈ నరకం నుంచి బయటపడే దారేది ? చదువు సంధ్యల్లేక, ప్రపంచమంటే ఏమిటో తెలియక,

నూతిలో కప్ప లాగ , పగ్గంపోసి కట్టిన పశువులాగ , ఏదో ఇంత గడ్డి తింటూ బ్రతకనా ? అదిగో ! ఆ బడికిపోతున్న పిల్లలు ! ఆహా ! ఎంత కులాసాగా పోతున్నారు బడికి !

వాళ్ళ యీడువాణ్ణి కానా నేను ! వాళ్ళు పొందే ఆనందానికీ అభివృద్ధికి నోచుకోలేదా నేను ? అయ్యో ! తండ్రీ ! ఈ రొంపిలో నన్ను త్రొక్కేశావే ! ఈ ఊబిలో నన్ను కూరేశావే ! పాలేరు తనమే పరమావధి చేశావే ! ఓరిబాబు ! నీవు రాక్షసుడవా ?

బిడ్డల్ని బడికి పంపించక , విద్యాబుద్ధులు చెప్పించక పాలేరు తనాలు పెట్టి , ఆ పసిబిడ్డల కష్టంతిని బ్రతికే ఓ తల్లిదండ్రులారా ? మీరు యెంత నీచులు ! ఛీ ! మీ ముఖం చూడగూడదు .

ఓ పెద్ది పాలేరా ! నీ కొడుకును చిన్న పాలేర్ని చేస్తావా ? నీ చేతి కర్ర, నీ చెప్పుదెబ్బలు , నీ గంజికూడు తప్ప నీ ముద్దుల కొడుకును ఒక్క అడుగైనా ముందుకు వెయ్యనియ్యవా ?

ఓరి దరిద్రుడా ! నీకన్న దరిద్రులు యెంతమంది తమ బిడ్డల్ని చదివించుకుంటున్నారో అలా చూడు ! నీ నీచత్వానికి కారణం పేదరికం కాదు , కులం తక్కువతనం కాదు , మూర్ఖత్వం ! అబ్బా ! ఈపాలేరువాళ్ళంతా గొడ్డుమోతులై పోతే యెంత బాగుండును ! ఇక నాకేది దిక్కు ? ఏది దారి ? బానిసగా బ్రతికేకంటే మరణం మేలుకదా ?

ఇక నాకు మరణమే శరణ్యం . పాలేరుగా బ్రతకలేను . విద్యావంతుణ్ణి కాలేను . ఈ పవిత్రనూతిలో పడి , యీ దరిద్రదాస్య జీవితాన్ని ముగించేస్తాను . అంటరాని , అసహ్యాకరమైన , ఈ నా నికృష్ట జీవితం స్వతంత్ర నాగరిక జాతికి ఒక మచ్చ . ఇది నే భరించలేను . (నూతి

దగ్గరచేరి చేతులు మోడ్చి) ఓ పరమేశ్వరా ? యీ బావిలో దూకి ప్రాణత్యాగం చేస్తున్నాను . ఇక నీలో కలిపేసుకో :

సీ. మాలను గావించి - పొలేరుగా జేసి
కామందు కాలికి - గట్టినావు
అంటరాదని చెప్పి పెంటల పాల్జేసి
నీచుల మనుపేర నిల్పినావు
చదువు సంధ్యలు లేక జంతువులను బోలె
ఊరి వెల్పల చావ నుంచినావు ,
అజ్ఞాన తిమిరాల యడుగున ఒడ్డద్రోసి
బిగిసి యెదనొక్కి పట్టినావు

వెలుగు జూపవు , నేర్పవు మెలుగుసరళి ,
దాస్యమును బాపు కోనీవు , ధైర్యమూని
మనిషిగా నన్ను మననీవు , మహి నికేల ?
చంపుకొని పొమ్ము , చాలింతు జన్మమింక !

(నూతిలో దూకబోతూ వుండగా తెరలో పాట వినిపిస్తుంది ఆగి వింటాడు . బాల బడికిపోతూ , తెరలోనుంచి పాడుకొంటూ , ప్రవేశిస్తుంది .)

బాల : (పాట)

ధైర్యము విడిచెదవా ? వీరా !
ధర్మము మరిచెదవా ?
పరకమ్మ పొమని భయమొందుదువా ?
పిరికివాడవై పడువెత్తుదువా ?
హీనసత్వమని బాధపడుదువా ?
స్వేచ్ఛా జీవిక అందరానిదా ?
ఓ యువవీరా ! ఉత్తేజముతో
సాగిన నీ దాస్యము విడిపోదా ?

నిస్పృహ యేలా ? నీ హృదయములో
సోమరితనముకు చోటీయకుమా !

విక్రమింపుమా, వీరుడవై
విజయము నీదేరా ?

(హఠాత్తుగా వెంకన్నను చూచి) అదేమిటి వెంకన్నా ! బావిలో తలపెట్టి, భగవంతుణ్ణి ప్రార్థిస్తున్నావు !

వెం : (కన్నీరు తుడుచుకుంటూ) ఏమో - ఆపత్కాలంలో అలవాటు చొప్పున తలచుకోవటమేగాని, నిజంగా దేవుడున్నాడనే నమ్మకం నాకు లేదు. ఉంటే మనిషికిన్ని కష్టాలా ? మనుషుల్లో ఇన్ని తేడాలా ? పోనీగాని, నీకు ప్రొద్దెక్కుతున్నది. త్వరగా పో బడికి.

బాల : ఫర్వాలేదు కాని - నీవు రోజూ రోజూ అలా నీరసపడిపోతున్నా వేం ? ఆ దెబ్బలేమిటి ? అమ్మో రక్తం కారుతున్నది, కట్టు కట్టనా ? (ప్రయత్నిస్తుంది)

వెం : (వారిస్తూ) వద్దు బాలా, వద్దు. నీ బంగారు చేతులు నెత్తురవు తాయి.

బాల : ఆ వెధవ పాలేరుతనం మానేద్దూ !

వెం : నా కా అదృష్టం లేదు.

బాల : ఊరికే కూర్చుంటే యెలా వస్తుంది అదృష్టం ?

వెం : పాలేరుతనం తప్ప నాకు గత్యంతరం యేముంది ?

బాల : బడికి రా !

వెం : బడికా ? అమ్మో ! ఆ మాటెత్తితే మా బాబు గొయ్యి తీసి నిలువునా పాతేస్తాడు.

బాల : మీ బాబుకి నచ్చ చెప్పలేవా ?

వెం : అసలు చెప్పనిస్తేగా, నచ్చజెప్పడానికి ?

బాల : అయ్యో ! అంత చాదస్తుడా ?

వెం : ఏమో నా కదంతా తెలేదు . నాకు పాతేరుతనం తప్పదు . అది నేను చెయ్యలేను .

బాల : మరి ?

వెం : మరి – లేకుండా పోవడమే .

బాల : అంటే ?

వెం : అంటే – మరణమే . దాంతో యీ బాధలు , బెంగలు , ఆకలి , అవమానం అన్నీ నన్ను వదిలిపోతాయి .

బాల : చాల్లే – కాని ఆకలి అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది , నేనుండగా నీకు ఆకలా ? (సంచిలోనుంచి అరటి పండ్లు తీసింది)

వెం : (నిరాకరిస్తూ) తేవద్దని చెప్పలే ? నీ ఆహారం నేను తీసుకొని , నా ఆకల్ని నీకు అంటగట్టనా ?

బాల : ఆహారాన్ని స్వీకరించి ఆకల్ని దానం చేసేవాళ్ళు వేరే వున్నారు . ఈ పళ్ళు నీ కోసమే తెచ్చా .

వెం : మీ తల్లిగార్ని అడిగి తెచ్చావా ?

బాల : లేదు .

వెం : నా గురించి నీవు దొంగతనం చేశావా ?

బాల : నా సొమ్ము నాకు దొంగతనమా ?

వెం : చాటుగా తెచ్చావా లేదా ?

బాల : లేదు . అయినా , అవంతా నీకెందుకు ? తింటావా , తినవా ?

వెం : నాకు వద్దు .

బాల : గిరాటేస్తున్నా (గిరాటెయ్య బోతుంది)

వెం : . . . .

బాల : చంపక , తీసుకోండూ !

వెం : ఇతరుల సొమ్ము నాకువద్దు .

బాల : ఎంత మూర్ఖుడివి ! (కోపంతో పళ్ళు గిరాటేసి పోతుంది)

వెం : (చెమ్మగిల్లిన కళ్ళతో) ఆహా ! ఎంత దాక్షిణ్యం !

(పాట)

ఈ యెడారిలో మబ్బునీడలా
ఓయాసిసులా దేవా ?

నడి సంద్రములో జడివర్షములా
నౌకాశ్రయమా , దేవా !

వేసవి నడి మధ్యాహ్నములో - చలి
వేంద్ర గట్టివె దేవా !

పడగొట్టిన యీ పాంథుని నోటికి
పాయసాన్న మా దేవా !

కుబే : (దురుసుగా ప్రవేశించి) ఒరే గాడిద కొడకా ! నీకు బ్రతికే రోజులు లేవురా ? (వెంకన్నను కొడతాడు) . చదువుకునే పిల్లలతో స్నేహమంట్రా ? దున్నపోతా ! (మళ్ళీ కొడతాడు . పుస్తకం చూచి) పుస్తకమే ! నీదే ! పావంరా ! ఓరి పాపిష్టి ముండాకొడకా ! (పుస్తక చింపి పారేస్తాడు . అరటి పండ్లు చూచి) అరటిపళ్ళే ! ఎక్కడివిరా ? తోట్లోవా ? ఇంట్లోవా ? ఓరి దొంగ గాడిదకొడకా ! నా కెక్కడ దాపురించావురా , (మీదపడి ఒళ్ళు తెలియని రీతిగా తన్నుతాడు . వెంకన్న పెద్దగోల చేస్తూనే ఉంటాడు . అంత ఉపకారి ప్రవేశిస్తాడు .)

ఉప : (అడ్డుకోయి) ఆగండి ! కుబేరయ్యగారు ! పసిబిడ్డని అలా కొట్టుకుంటా రెందుకండీ ?

కుబే : ఏడ్చావ్ , పోవోయ్ పంతులు ! అసలు నిన్నీ దార్ని రమ్మన్న వాడెవడు ? రే పీదారిలో కంపలు పాతించేస్తా .

ఉప : ఔను , బ్రతుకుదెరువుల్లో కంపలు పాతేవాళ్ళనే వరిస్తుంది లక్ష్మి , అధికారమూ . అలాంటి ప్రమత్తుడికి కళ్ళు కనిపించవు .

(వెంకన్న నెమ్మదిగా పోతాడు .)

కుబే : ఓరి నీ సిద్ధాంతం మండా . ఈ మాటలన్నీ నన్నే ! నాముందరే !

ఉప : నిన్ను కాదు . పాలేరు తనాన్నీ , కామందు తనాన్నీ , వర్ణ వ్యవస్థనూ సృష్టించిన సంఘాన్ని . ఒక వ్యక్తిని నేను ఎన్నడూ అనను . పద్ధతినే అంటున్నాను .

కుబే : చాతుర్వర్ణాలనూ దేవుడే పుట్టించాడు . మనమేం జేత్తామోయ్ ? ఎవళ్ళ పనులు వాళ్ళు చేసుకోవాల .

ఉప : ఓహో , భగవద్గీత కూడ తెలుసే ! శ్లోకంలో ఒక పాదమే తెలుసుకున్నారు . ఇంకా మూడు పాదాలున్నై . అవి చెప్పరేం ? అంతా మనం చెయ్యడం , దేవుడి మీదకు తోసెయ్యడం !

కుబే : ఓరి , దేవుణ్ణే కాదంటున్నావే ? కులాలే వనికిరావంటున్నావే ? ఓరి ; నీ తలమీద రెక్కలబాంబు బ్రద్దలవ్వా ! పో , ఇక్కడ నుంచి పో ! పోతావా , పోవా ? (కొట్టడానికి సిద్ధపడతాడు .)

ఉప : పోక యిక్కడ కూచ్చుంటానా ? తొందరపడవద్దు , మనిషిని కని పెట్టి మాట్లాడు . పరాయి బిడ్డని కొట్టడానికి నీకధికారం లేదు . ఇష్టంలేకపోతే , పని మానిపించెయ్యి . ఇప్పటికయినా సంఘమూ , మతమూ బోధిస్తున్న దుర్మార్గపు మూఢసూత్రాల నుంచి విముక్తి పొందు . యిది నా సలహా .

(నిష్క్రమిస్తాడు . కుబేరయ్య నోరుతెరచి చకితుడై చూస్తాడు . తెర)

రంగం 7

[ఇంకా బాగా తెల్లవార లేదు . చీకటి పోతూ , వెలుగు వస్తూ వుంది . చేలో బెడ్డ విరుపు పని సాగుతూ వుంది . గునపాలూ , తట్టలూ పుచ్చుకొని కూలీలు అటూ ఇటూ పోతూ వున్నారు . ఒకచోట సీతమ్మా , వీరేశూ పనిచేస్తున్నారు . సీతమ్మ గునపంతో బెడ్డ విరుస్తుంటే వీరేశు దానిని తీస్తూ తట్టలో వేస్తున్నాడు . శ్రమ తెలియకుండా పాటలు పాడుకొంటున్నారు]

(పాట)

వీరే : ఎస్తావంటోలి పిల్లా ! నాతో
కొత్తకోరంగి దాకా !

సీత : ఎస్తానుగానోరి కుర్రా ! నన్ను
కొట్టకుండ వుంటావా !

వీరే : నల్ల నల్లని దానా , పిల్లా
నవ్వు మొగమ్ముదానా !
నవ్వులో పువ్వునౌతా - నే
పువ్వులో తేనెవౌతా - వా ?

సీత : నీతిగల జాతివాడా ! మంచి
చాతిగల కుర్రవాడా !
తియ్యని తేనెనైతే - నన్ను
తిని పారిపోవు గంద ?

('వస్తావంటోలి - కొట్టకుండ వుంటావా' అంతవరకూ మళ్ళీ మళ్లీ పాడతారు .)

వీరే : సీతే ! నిజంగా నీవు నాకూడా వచ్చేత్తే , నీ మీద ఇలా (చెయ్యేసి) చెయ్యికూడా వెయ్యను.

సీత : (కంపరిల్లి , తప్పుకొని) ఇదిగో – నువ్విట్టా మోటు సరసానికి దిగావంటే – మాట దక్కదబ్బాయ్ .

వీరే : ఇల్లాలు కూతురువి !

సీత : మరే మనుకొన్నావు ?

వీరే : అందుకనే నీ మీద మోజు .

సీత : మోజుంటే ఏమి లాభం ? దేవుడుకూడా నామీద చెయ్యి వెయ్యడానికి వీల్లేదు .

వీరే : మరి తీరా వేసేశాను చెయ్యి !

సీత : తప్పు దిద్దుకో !

వీరే : తప్పు దిద్దుకునే చాన్సువుంటే చాలు . ఎన్నిసార్లయినా దిద్దుకుంటా . (మీద మళ్ళీ చెయ్యేసి తీసేసి) మొదటితప్పు దిద్దుకున్నా . రెండో తప్పుకూడా దిద్దుకోనా ? (మళ్ళీ చెయ్యివేయబోతాడు)

సీత : ఇక నీ సరసని పనిచేత్తే – (కోపంతో వెళ్ళిపోబోతుంది)

వీరే : (వారిస్తూ) వట్టేసుకోవద్దు . నామీ దొట్టు .

సీత : నిన్ను చూస్తుంటే , వళ్ళు మండిపోతుంది .

వీరే : అందుకే నివ్వుకోసం నీఅండకు చేరాను .

సీత : చాల్లేద్దూ .

వీరే : పోనీలేద్దూ . (బెల్లులతో నిండిన తట్టనుచూపుతూ) ఊఁ – ఎత్తు !

సీత : ఇంత మొగాడివి , ఎత్తుకోలేవా ?

వీరే : కాని నువ్వుకూడా కలిస్తేనే సరదా !

సీత : కొరకరాని కొయ్యవు . పట్టు (ఎత్తుతుంది .)

వీరే : ఎత్తు – ఇంకా , ఇంకా –

(ఇద్దరికీ నవ్వు వస్తుంది . వీరేశు తట్ట జారవిడుస్తాడు . ఇద్దరూ కిల కిలా నవ్వుతారు . అంతలో కుబేరయ్య ప్రవేశిస్తాడు .)

కుబే : ఏెంట్రా , ఆ కిలకిల్లు ? ఓరి దున్నపోతా ! ఆ పిల్ల నేమి చేస్తున్నా వురా ! ఓ యిబాపారి గాడిదకొడకా ! ఇందుకా ఒంటరిగా నువ్వు దీన్ని తీసుకొస్తా ? ఏమే సీతే ?

వీరే : (భయపడుతూ) ఆమె తప్పేమీ లేదండి బాబు ! నా తప్పుకూడా లేదుగానిండి...

కుబే : ముయ్యిరా నోరు ! ఆడదానితో సరస మాడవచ్చునట్రా , కుర్ర తొత్తుకొడక .

వీరే : చిత్తం , చిత్తం .

కుబే : పోరా ! నువ్వుపోయి బండి కట్టుకురా .

వీరే : చిత్తం . (వెళ్ళిపోతాడు అనుమానంగా చూస్తూ)

కుబే : సీతే ! నీకు మొగుడుకావా లేంటే ?

సీత : ఏం మాట్లండి అవి ?

కుబే : అమ్మ నంగనాచీ !

సీత : నే వెళ్ళిపోతున్నానండి . (వెళ్ళబోతుంది)

కుబే : ఉండవే . ఈ చీకట్ని ఇంత పెందల్లకడే తెచి వస్త నీకోసమేగా ? (చెయ్యి పట్టుకుంటాడు)

సీత : (గింజుకుని) నే నంత లోకువగా కనిపిస్తున్నానా ?

కుబే : అబ్బే , మోజుగా కనిపిస్తున్నావు .

సీత : మీరు కామందులు , పెద్దలు , మీ కిది తగదు ! నన్ను విడిచి పెట్టండి .

కుబే : తగట మేమిటి ? తగకపోవట మేమిటి ? నీకూ నాకూ ఏమిటి ? నువ్వు పాలేరు దానవు , నేను కామందును . నేను చెప్పింది నువ్వు చెయ్యాలి .

సీత : చేస్తున్నాగా !

కుబే : మరింక అడ్డమేమిటి ? (మీదికివెళ్ళి మళ్లీ చెయ్యి పట్టుకోబోతాడు)

సీత : (తప్పించుకొని) ఛీ , వొదలండి . ఈరోజు మొదలు మీ పని లోకి రాను .

కుబే : ఒక్కరోజు పనిలోకి రాకపోతే , పదిరోజులు సత్తావు వరసగా !

సీత : చస్తేచస్తాను . ఎప్పటికైనా తప్పదుగా ?

కుబే : కొంచెం వినవే , నీ కాళ్ళకు మొక్కుతాను .

సీత : మీ గౌరవం కాపాడుకోండి .

కుబే : (కోపంతో) అడిగేకొద్దీ అలా ఆకాశంమీదికి పోతావేం ? చూడు – నీకు అడ్డ మెవడొత్తాడో (మీదపడి పట్టుకుంటాడు . తెరలో ' బాబోయ్ బాబోయ్ ' అని కేకలు వినిపిస్తాయి .)

కుబే : (సీతమ్మను విడిచి ఉగ్రుడై) ఛీ ! ఎవడ్రా ఎదవ ? (తెరలో అయ్యబాబోయ్ , కామందుగారుండోయ్)

కుబే : నిన్ను చిత్రవధ చెయ్యా ! ఏంపోయేకాలంరా నీకు ?

పుల్లి : (ఏడుస్తూ ప్రవేశిస్తూ) అయ్యబాబోయ్ , బాబయ్యగారుండోయ్ !

కుబే : ఓరి శనిగా ! ఏడవరా ఏంటో ?

పుల్లి : (గుండె బాదుకుంటూ) చచ్చిపోతున్నాడండి బాబూ !

కుబే : ఎవడ్రా ఆ చవట ! చచ్చేవాణ్ణి చావనివ్వక , ఇలా ఎందుకు తగ లడ్డావురా , ముసలిగాడిదా ?

పుల్లి : మా ఎంకడి కండి బాబయ్యా !

కుబే : ఇంకా చచ్చాడా , లేదా ?

సీత . శివశివా ! (చెవులు మూసుకొని) యెంకన్నబాబుకా (నిష్క్రమిస్తుంది .)

పుల్లి : ఈపాటికి చచ్చిపోతా డేమోనండి బాబు ! మందేమన్నా......

కుబే : చచ్చేవాడికి మందేస్తేమాత్రం బ్రతుకుతా డంట్రా, చావనియ్యి, నీ శనే వదిలిపోద్ది.

పుల్లి : కన్న కడుపు బాబయ్య !

కుబే : కడుపు ! ఎవడి కడుపు వాడిదే, ఎవడి కడుపుకు వాడే చూచుకుంటాడు, ఒకడి కడుపుకు ఒకడు పెడతాడ్రా ?

పుల్లి : వొచ్చే పాణం, పొయే పాణం బాబయ్య !

కుబే : పోనివ్వోయ్, 'కొరగాని కొడుకు పుట్టిన తండ్రి గుణముల జెరచున్' అన్నారు గాంధీగారు. వంశాన్ని తగలబెట్టే కొడుకుంటేం, పోతేం ? (పది రూపాయలనోటు గిరవాటేస్తూ) పట్టుకుపో.

పుల్లి : మందిప్పించా లండి, బాబయ్యా !

కుబే : ఓరి నిన్ను తగలెయ్యా ! జిగురుకండె లాగ పట్టుకున్నా వేమిరా - పానకంలో పుడకలా గొచ్చి ? ... సరే ... పోయి సీతిని పంపు, - పో.

పుల్లి : చిత్తం ! చిత్తం. తమరు పెభువులు...ఆ బళ్ళో పంతులండి... ఏదో కేసెడతా డటండి, వొచ్చి చూశాడు కుర్రోణ్ని.

కుబే : (ఉలిక్కిపడి) ఆఁ! నీ దుంపతెగా ! ఎందుకు రానిచ్చావురా వాణ్ణి ? అయ్య గాడిదకొడకా ? ... అందుకేరా జబ్బు ఎక్కువై పోయింది. అందుకే, అయ్యయ్యో ! ఆ పంతులుగాణ్ని ఇంటికి రానియ్యకురా ! నీ కొడుకుని బ్రతకనియ్యడ్రా వాడు !

పుల్లి : తెలిసిందండి బాబయ్యా ! ఈసారి ఒత్తే తన్ని తంపటేత్తానండి - ఆడికి సిగ్గు లేదండి. రావొద్దంటే వత్తాడండి గాడిదకొడుకు !

కుబే : పంతుళ్ళంటే ఏమనుకున్నావురా ? వొట్టి దొంగలూ , యిబా సార్లూను . బ్రతకలేనివాళ్ళంతా బడిపంతుళ్ళుగా తయారయ్యి , వూళ్ళన్నీ తగలెడుతున్నార్రా . పుల్లా !

పుల్ల : చిత్తం బాబయ్యా ! చిత్తం .

కుబే : ఆ పంతులుగాడి మాట వినేవుసుమా ? వాడి మాటలూ , పాటలూ యెంకడి తలకెక్కి , తినేస్తున్నార్రా వాణ్ణి. జాగర్త . చెడి పోతావు . ఇక పో . మందు ఇప్పిస్తాగాని , సీతిని పంపు .

పుల్ల : చిత్తం చిత్తం (నిష్క్రమిస్తాడు)

కుబే : ఎంత ప్రమాద మొచ్చింది ! అన్నన్నా ! వెంకడు నేను కొట్టిన దెబ్బలవల్ల చచ్చిపోయాడని కేసెడతాడా ఆ పంతులు ! ... వాడంతటివాడే . డాక్టరు సక్కిపిక్కంటు అక్కర్లేదూ ? అదీ చేస్తాడు ! ముందే నేను డాగుటేరుతో మాటాడితేనో ? అదే రైటు . జ్వరంవల్ల చచ్చినాడంటే తీరిపోద్ది ... పర్వాలేదు . నా మీద కేమీ రాకుండా నేను చూసుకోగలను. పుల్లడు నాచేతిలో మనిషే . కాని ... ముందుంది పంతులు పని . వాడొకడు తెగ నీలుగు తున్నాడులే . వీడొచ్చినప్పటినుంచీ మావూళ్ళో పాలేళ్ళకి కరువై పోయింది . కుర్రకుంక లంతా పెద్ద పెద్ద మాటలు మాట్లాడు తున్నారు. (వచార్లు చేస్తూ) సరే, కానీ.........

రంగం 8

[పౌలావికి ఆనుకొని వున్న కూలీ పేట . పుల్లయ్య గుడిసె . బైట ఒక కుక్కి మంచంలో వెంకన్న మూల్గుతూ పడి వున్నాడు . సీతమ్మ ఒక చిన్న గ్లాసులో మందు పట్టుకొని పక్కనే నిలబడి వుంది . వెంకన్న మాట్లాడే టప్పుడు కష్టం మీద

లేచి నిలబడు తూ , తూలి పడిపోతూ వుంటాడు . మందు త్రాగమని సీతమ్మ బ్రతిమాలుతూ వుంది .]

సీత : తాగు బాబు ! ఇదిగో మందు , తాగవూ ?

వెం : వద్దు పిన్ని ! నేను తాగను . 'నా' అనేవాళ్ళు లేని నా బతుకు ఎంత నిరర్ధకం !

సీత : 'నా' అనేవాళ్ళెందుకు లేరు నీకు ? కొండంత బాబుండగా !

వెం : బాబు ! బాబు ... దేశాన్ని అవిద్యలోనూ , అజ్ఞానంలోనూ , దాస్యంలోనూ ముంచేస్తున్న ఇలాంటి వాళ్ళంతా బాబులేనా ?

సీత : పోనీ నే నున్నాగా ?

వెం : నీవా ? నీవు స్వతంత్రురాలవా ? స్వతంత్రంలేని వ్యక్తి తాను బతకడమే బరువు . ఇంకొకర్ని ఎలా బతికించగలదు ? ఇంత వరకూ నీవే నన్ను బతికించావు . ఇక బతికించలేవు .

సీత : నా కదేమీ తెలవదు . ముందు మందు తాగు , బాబు కదూ ?

వెం : నేను తాగను , నన్ను బలవంతం చెయ్యకు .

పుల్లి : (ప్రవేశించి) ఓరి తాగరా , పెంకి గాడిదకొడకా ! యమి లోడివి దాపరించావేరా మాకు ?

వెం : నాకు మందక్కరలేదు . నేను తాగను , నేను చచ్చిపోతాను .

పుల్లి : ఎవ ణ్ణుద్దరింతావురా చచ్చి ?

వెం : బానిసతనం కంటే చావు మేలు . నాలాంటి కుర్రవాళ్ళంతా హాయిగా చదువుకొని పైకి వస్తూవుంటే - నేను పాలేరువై పశువు లాగ బ్రతకలేను . నేను సుఖంగా చచ్చిపోతాను .

పుల్లి కాదు , తాగరా !

వెం : నేను బతికితే బడికి పంపిస్తావా ?

పుల్లి : చదువు మన ఆనాయం కాదురా . ఐనా గడవనివాళ్ళం , ఒక పూటతింటే రెండోపూటకి గతి లేనోళ్ళం , కడజాతివాళ్ళం , కూలోళ్ళం ఎలాగరా చదవడం ?

వెం : మనకంటే దర్మిదులు , మనకంటే దీనకులాలవాళ్లు , ఎందరు చదువుకొని పైకొస్తున్నారో చూస్తున్నావుగా ? ఉద్దేశాలు వుంటే ప్రయత్నాలు ఫలించి తీరుతా యట . కొడుకు ఉద్దేశాన్ని అనుస రించి అభివృద్ధి పర్చటం తండ్రి ధర్మం కాదా ? తనకంటే తన కొడుకు ఒక అడుగు ముందుకు పోవడంకాదా తండ్రి కోరవల సింది ? ... నన్ను బడికి పంపిస్తానంటే మందు త్రాగుతాను .

పుల్లి : (కోపంతో) చచ్చినాసరే నిన్ను బడికి పంపించను . (వెళ్ళి పోతాడు)

సీత : పిచ్చి పట్టువద్దు . తాగు నాయనా ! (మందు అందిస్తుంది)

వెం : (తోసేస్తూ) ఎవరిది పిచ్చిపట్టు ? ... వద్దు పిన్నీ ! వద్దు ! మాయమ్మ పోయిననాటినుంచి నీవు నన్ను పెంచావు . నీ ఋణం ఇక నేను తీర్చుకోలేను . పంతులుగారు ఒక్కసారి వస్తే బాగుం డును . (ఆలోచనలో పడతాడు)

సీత : (కళ్ళు తుడుచుకుంటూ) పోనీ . ఆ పంతులుగారి మాటైనా వింటాడేమో , తీసుకొస్తా (వెళుతుంది)

వెం : ఇంతటితో నా జీవితం సరి . నిన్న ప్రవ్రనూతిలో పడి చావటం బాల గురించి తప్పింది . ఈ వేళ ఇక తప్పదు . బాధలుపడుతూ అవమానాలు భరిస్తూ , వ్యర్థ జీవితం గడిపేకంటే , హాయిగా ఆత్మహత్య చేసుకుని , కళ్ళుమూసేస్తే యెంత సుఖం ! నా తల్లి బ్రతికివుంటే నా కిన్ని కష్టాలు రాకుండేవేమో ! (కళ్ళు తుడుచు కుంటూ) ఏమో ! అందరి తల్లుల్లాటిది కాదా నా తల్లి మాత్రం .

మా బాబు నాలుగు తన్ని కూర్చోబెడితే ఏంజేస్తుంది... అయ్యో ! ఇక యీ ప్రపంచంలో నేను కనబడను . ఆ దూడలు , ఆ చేలూ , ఆ ఆటలూ , ఆ గొబ్బిపూలు , ఆ బాల ... (వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తాడు)

ఉప : (ప్రవేశించి) వెంకన్నా ! (మీదచేయివేసి చూచి) స్వతంత్ర పోరాటం ఎంత కష్టమో తెలుస్తున్నదా ? (మందుగ్లాసు అందు కొని) దేశంలో నీలాంటి పట్టుదల గల కుర్రాళ్ళు ఒక్క పది మంది వుంటే , ఎంత అభ్యుదయం చేకూరగలదు ! ఇదిగో మందు తాగు .

వెం : క్షమించండి పంతులుగారూ ! నేను మందు తాగదలచుకోలేదు . నన్ను సుఖంగా చచ్చిపోనివ్వండి .

ఉప : చావా ? చచ్చిపోవడం ఒక ప్రయోజకత్వం అనుకొంటున్నావా ? ఆత్మహత్య పిరికితనం , పౌరుషహీనం .

బ్రతికి యుండియె మనిషి శుభమ్ములొంద
వలయు , చచ్చిన తరువాత బ్రతుకులేదు ;
బ్రతికి సాధింపవలెగాని వాంఛితములు ,
చచ్చి సాధింతు ననుమాట చచ్చుమాట .

వెం : నేను చచ్చిపోయి ఈ కామందులకు కామందునై పుడతాను . ఈ కామందూ , మా బాబూ నాకు పాలేళ్ళయి పుడతారు . అప్పుడు నా పగ సాధించుకొంటాను .

ఉప : నీవు పాత అబద్ధా లెందుకు నమ్ముతావు ? పూర్వ కర్మ – పునర్జన్మ సిద్ధాంతాలు తప్పు . పాటకపు జనాన్ని మోసగించడానికి పుట్టిన సిద్ధాంతా లవి . అసలు దేవుడున్నా డనేదే మూఢ విశ్వాసం . ఈ లోకంలో పుట్టిన ప్రతి జీవీ స్వాతిశయం స్థాపించుకుని , స్వయంపోషకమై బ్రతకాలి. స్వాతిశయం , స్వయంపోషకశక్తి

బ్రతుక్కి మూలాధారాలు. అవిలేని జీవి బానిస తనంలో పడుతుంది. నీ ఆశయాలు ఫలించడానికి ముందు నీవు బ్రతకాలి.

వెం : బ్రతకడం చేతకాకనేగదా చచ్చిపోవడం !

ఉప : ముందు మందు త్రాగు.

వెం : తాగుతాను చెప్పండి.

ఉప : నిన్ను నేను చదివిస్తాను - సరా ?

వెం : పరసహాయం నేను పొందను. అది నన్ను ఋణగ్రస్తుణ్ణి చేస్తుంది.

ఉప : ఈ మెట్టవేదాంతం యెక్కడిదోయ్ నీకు ? మీ కామందు చెప్పాడా ? మీ బాబు చెప్పాడా ? ... పోనీ ఇదివరలో నీ ఋణ గ్రస్తులే ఇప్పుడు నీకు సహాయం చేస్తున్నారేమో ?

వెం : అదీ కావచ్చు.

ఉప : పిచ్చికుదిరింది తలకు రోకలి చుట్ట మనక, మందు త్రాగు. సహాయం వచ్చిన చోటల్లా పొంది, చదువుకో ! అదృష్టం వుంటే పైకొస్తావు. అప్పుడు పునస్సహాయం చేస్తావు.

వెం : సహాయం — పునస్సహాయం ...

ఉప : (నాడిచూడి). జ్వరం తీవ్రంగా వుందే ! - పలవరిస్తున్నాడు ! డాక్టర్ని పిలవాలి. (త్వరితంగా ... నిష్క్రమిస్తాడు)

వెం : సహాయం — పునస్సహాయం.

[అంత బాల ప్రవేశించి, శరీరం తాకిచూచి, తడిపిన మల్లెపూల దండ అతని నొసటిపై పెడుతుంది. కొంచెం సేపటికి వెంకన్న ఉలిక్కిపడి లేస్తాడు ... పంతులుగారూ ! అంటూ —]

బాల : వేంకన్నా !

వెం : (ఉలిక్కి పడి చూచి) బాలా ! (ఏడుస్తాడు)

బాల : ఏం వెంకన్నా ? ఏడుస్తా వెందుకు ? ఇదిగో మందు త్రాగు !

వెం : బాలా ! క్షమించవు ?

బాల : ఎందుకు ? ఏం తప్పుచేశా వని ?

వెం : నేను పుట్టడమే ఒక తప్పు . బ్రతకడం రెండో తప్పు .

బాల : అస్వతంత్రులు అందరికీ అంతే .

వెం : నీవు ఇచ్చిన అరటిపళ్ళు వెంటనే తినేస్తే , ఈ దెబ్బల్లో సగం దెబ్బలు తప్పను . పట్టుదలే చూచుకున్నానుగాని , ప్రేమ చూచుకోలేదు .

బాల : ముందు మందుత్రాగు (అందిస్తుంది)

వెం : తాగను , నీవు క్షమించా నంటే ఆ మాటలు వింటూ ప్రాణం వొడిలేస్తాను .

బాల : నే క్షమించను .

వెం : అయ్యో ! క్షమించవు ? క్షమించవు ? బాలా ! బాలా ! అయ్యో ! క్షమించవు ?

బాల : చదివిస్తా నంటే మందు త్రాగుతా నన్నావటగా మీ బాబుతో ?

వెం : అదంతా ఇప్పుడెందుకు ?

బాల : ఆ పని అతడేమి చేయగలడు ? నేను చేస్తాను . మందు త్రాగు !

వెం : నీవు చిన్నపిల్లవు .

బాల : నీవు మహా పెద్దవాడివా ?

వెం : నీ వల్ల ఒక్క ఉపకారం కోరుతున్నాను .

బాల : ఉపకారం చెయ్యడానికే నేనూ వచ్చాను . మా అన్నయ్య కాకినాడలో చదువుతున్నాడు . ఎరుగుదువుగా ?

వెం : అది కాదు !

బాల : మరేమిటి ?

వెం : నీ విప్పుడు నన్ను చూడ్డానికి వస్తా వనుకోలేదు .

బాల : నీ వైతే రాకపోదువు .

వెం : నిజమే ! ఉద్దేశం లేక కాదు . సాహసం లేక . నీవు శ్రీమంతు రాలవు . సాహసంచేసి , స్వతంత్రంగా మెలగగలవు . నేను పాలేర్ని . స్వతంత్రం లేదు . సాహసం చెయ్యలేను . చేసి నిలుపుకోలేను . అందుకే నీకోరిక సఫలమౌతుంది . నీజీవితం వికసిస్తుంది . నాకోరిక నాలోనే తుప్పుపట్టి నశించిపోతుంది ...

బాల : కోరిక వుండడమే ముఖ్యం . ఈనాడు కాకపోతే రేపైనా సఫల మౌతుంది . నీ క్కావలసిన ఉపకారం ఏమిటి ?

వెం : మొన్న నువ్వు పాడిన పాట – ఒక్కసారి పాడు . ఆ లయ బ్రహ్మలో ప్రశాంతంగా లయమైపోతాను .

బాల : బ్రహ్మంగార్ని తత్వాలు బాగానే బుర్ర కెక్కాయి ! మరి పాడి నందుకు నాకు బహుమతి ?

వెం : ఈ గర్భదరిద్రుడు యీయగలిగిందేదైనా సరే ?

బాల : ముందే యియ్యాలి .

వెం : సరే .

బాల : ఈ మందు త్రాగు .

వెం : చచ్చిపోవద్దా ?

బాల : నీవు బ్రతకాలి .

వెం : బానిసగానా ?

బాల : స్వతంత్రుడివిగా .

వెం : ఎలాగా ?

బాల : నేను చెపుతానుగా

వెం : ఏమో , నా కర్థంకావటం లేదు

బాల : మహా మహా వాళ్ళకే అర్థంకాని వెన్నో ఉన్నాయి . ఇంత మొండితనం పనికిరాదు . ఇదిగో మందు .

వెం : (అందుకుని) ఈ ప్రాణం నీ భిక్షం (త్రాగుతాడు)

బాల : (పాట)

ప్రేమ మనరా - ప్రేమ తనరా
ప్రేమే జీవిత - మౌరా

ప్రేమము నిచ్చి - గైకొనువాడే
పృధ్విన ధన్యుడురా !

మనుజుల అభివృద్ధికి - తోడ్పడనీ
మనుగడ యేలనురా !

ప్రతికియుండియును ఏలా చచ్చివ
గతి బడి యుందువురా ?

నిరాశ యేలా ? యువకుడ , నీకు
జరా మరణములు లేవురా !

రేయి గడిచి వచ్చెడి రవి రీతి
మాయాజాలము ఖండించుమురా !

(పాడుతుండగా తెర జారుతుంది .)

రంగం 9

[సాయం సమయం . బెల్లు పెరుపు పని కొనసాగుతూ వున్న పొలం . వీరేశూ , సీతమ్మా , మరికొందరు కూలీలూ పనిచేస్తూ వున్నారు . వీరేశు పాట పాడుతూంటగా , తక్కిన కూలీలు వంత పాడుతూ వున్నారు .]

వీరే : (పాట) ఎండలో వానలో కూలోడా !

అందరు : ఐందవాకిరిచేసి కూలోడా !

వీరే : ....

అంద : ....

వీరే : పండించి పెడతావు కూలోడా !
తిండి నీకేదిరా కూలోడా !

అంద : పండించి ... .

వీరే : నీ శక్తి నీ బ్రతుకు కూలోడా !

అంద : నేల కర్పిస్తావు కూలోడా !

వీరే : ....

అంద : ....

వీరే : పోరాడగల్గితే కూలోడా !
ఈ రాజ్యమే నీది కూలోడా !

అంద : ....

మొదటి కూలి : రాయే సీతమ్మ ! పట్టు (తట్ట చూపుతూ)

వీరే : అంత బరువుతట్ట దానిచేత పట్టించకురా !

రెండవ కూలి : ఏంట్రో వీరే శంటాడు ?

మొ. కూ : అంతా వుందిలేరా !

వీరే : ఏం వుందిరా నీ తలకాయ ?

సీత : కాదు , మొట్టికాయ (ఆ కూలీని మొట్టుతుంది)

మొ . కూ . అమ్మ సీతమ్మతల్లో ! (తల గోక్కుంటాడు .)

రెం . కూ . నీ నీ కెందుకమ్మ అంత వులుకు ?

వేరే : నీ బులుపు కూడా వదలా లేంట్రా ?

సీత . వీళ్ళతో నేను పనిచెయ్యలేను బాబు (వెళ్ళబోతుంది)

వీరే . (చేతితో ఆపి) వీళ్ళిద్దర్ని మెళ్ళిరగతొక్కేస్తా . చూడు !

మొ . కూ : ఇంకేం అనములేరా బాబూ !

రెం . కూ : మీ కిద్దరికీ పెళ్ళని తెలిసిందిరా !

వీరే : ముందు మీ కిద్దరికీ అవుద్ది .

మొ . కూ : కామందుగారు ఇంకా రాలేదు నయమే .

రెం . కూ : వత్తే , మనందరికీ అవుతాయి పెళ్ళిళ్ళు .

వీరే : (అటు చూచి) కామందుగారు ! కామందుగారు !

అంద : (ఉలిక్కిపడి) దండాలండి బాబుగారు !

వీరే : (విరగబడి నవ్వుతాడు . అంత మెల్లిగా ప్రవేశం , ఊతకర్రతో వెంకన్న .)

అంద : (చూచి .) ఓరి యెంకన్డా !

వీరే : కుంటి కామందుగారు !

సీత : ఇలా వచ్చావేం పడుకోక !

వెం : బాబు వెళ్ళమని చంపుకు తింటేనే !

వీరే : పాలేరుతనం చెయ్యరు దొరగారు ! గట్టుమీద కూర్చోండి .

సీత : ఎందుకా వేళాకోళం ?

వీరే : అబ్బే డబ్బులేను దొరగా రని .

మొ . కూ : కూర్చోరా యెంకన్నా ! నిలబడలేవు .

వీరే : గొడుగేసుకో !

రెం . కూ : వాణ్ణి అలా ఆక్షేపించకురా ! పాలేరుతనం వద్దంటే - నిజమే ! రోజూ మనం తిట్లూ , దెబ్బలూ తప్పితే ఏం బావు కుంటున్నాం పాలేరుతనంలో ?

వీరే : చదువులో కెళితే మాత్రం తిట్లూ , తన్నులూ , ఇంకా గోడ కుర్చీలు , కోదండాలు తప్పతాయా ?

మొ . కూ : గోడకుర్చీలు వేసినవాళ్ళే కుర్చీలమీద కూర్చోడం , కోదండాలు వేసినవాళ్ళే దండాలు పెట్టించుకోడం .

రెం . కూ : వెళ్ళి పడుకోరా , నిలబడలేవు .

మొ . కూ : మనిషి పనికిరాకుండా కొట్టిపారేశార్రా , ఇంతలో కోలు కుంటాడని అనుకోలేదు .

వీరే : ఏడిశారు పోండ్రా ! రారా యెంకన్నా ! పడుచోడ్కి నీర్స మేంట్రా ? ఇదిగో గునపం ! (పుల్లయ్య ప్రవేశం)

పుల్ల : వట్రా తట్ట ! అలా నిలబడతావేం మొద్దులాగ ?

వెం : (బోరున ఏడుస్తాడు)

సీత : చాల్లే , చాలని ! రా బాబూ , గంజి తాగుదువుగాని (వెంకన్నను తీసుకుపోతుంది .)

పుల్ల : ఈ కుర్రముండే యీణ్ణి చెరిపేత్తుంది . (వెనుకగా దురుసుగా పోతాడు)

మొ . కూ : వాళ్ళని చావదన్నే లాగున్నార్రా !

వీరే : వాళ్ళ వొంటిమీద ఒక్క దెబ్బపడితే , పుల్లడి నడుం పెళ్ళునవిరిగి పోద్ది . (దురుసుగా వెళతాడు . వెనుక కూలీలిద్దరూ వెళతారు . అంత వెనుకనుంచి ఉపకారి ప్రవేశిస్తాడు)

ఉప : (ముందుకు పరికించి చూచి) ఓహో ! వీళ్ళు వెంకన్నను బ్రతక నిచ్చేలా లేరు . ఇక అతణ్ణి ఈ ఊళ్ళోవుంచి లాభంలేదు . కాకినాడ అనాథశరణాలయానికి పంపించెయ్యడమే మంచిది . అధోగతి నుంచి ఒక జీవి ఉద్ధరింపబడినా ఉద్ధరణమే . ఓహో యెంతలో చీకటి పడింది .

గీ॥ అంధకారము నుండి యీ యవని నొకని
ఉద్ధరించుటకొరకు , సూర్యుండు తానె
అంధకారములో మున్గి యరిగె నౌర !
పరులకు లగువారి త్యాగమే గద చరిత్ర!

రంగం 10

[పుల్లయ్య గుడిసె ప్రాంతం . రాత్రి వేళ . సమీపంలో కుబేరయ్య తచ్చాడుతూ వున్నాడు . ఏదో దురుద్దేశం అతడి ముఖంలో కనిపిస్తూ వుంది .]

కుబే : ప్రొద్దుగూకి యెంతో సేపు కాలేదు ! అప్పుడే యెంత చీకటిపడ్డది ! ఇది నా కార్యసాధనకి శుభసూచన . సీతిని యెలాగైనా వల్లో వేసుకోవాలీ వేళ . అమ్మ ! ఆడదాని లోతు కనిపెట్టలేము . కామందుని నన్ను నిరాకరించింది. ఆ వీరిగాడికి చనువిచ్చింది . దీనిపని యీవేళ చెపుతాను . ఆఁ ! (ఆలకించి) ఎవరా పాట ! (పరికించి చూస్తాడు)

(తెరలో పాట)

హృదయము కొనగలవా , మూఢా
ఏ మాత్రము నీ ధనము ?
స్వేచ్ఛాజీవిని బంధించెదవా ?
శృంఖల బల మేపాటి ?

నీ సదయత్వము , నీ సౌహార్దము
నీ ప్రేమామృత మాధురిమా ,
లెక్కకు వచ్చే శక్తులురా !
తక్కినదంతా చెత్తేరా !

కుబే : (తొంగిచూచి) అమ్మ ! యెంకడే ! అదిగో ! అలా పోతున్నాడు ! అరే ! ఇలాగే వస్తున్నాడే . (ఒదుగుతూ) కాదు , అలా తిరిగాడు ...... యెక్కడికో ప్రయాణమై పోతున్నాడే ! ఏ కొంపైనా దొయ్యటానికి కాదుగద ; అలాంటివాడు కాదుగాని... యేమో ... వికాస కాలానికి విపరీత బుద్ధులు ...... యెక్కడికో

చస్తాడు. చావనీ, నాకూ మంచిదే ...... ఇక ... ముందు పుల్లణ్ణిలేపి పొలం వంపేస్తాను . ఆఁ, నా కుడికన్ను అదరడం లేదే ! (కదిపి చూసుకుంటాడు) పుల్లిగా (కేకేస్తాడు .) (లోపలి నుంచి) ఎవడెసే వాడు , నిద్ర సెడగొడతాడు ?

కుబే : కళ్ళుతెరిచి మాట్లాడ్రా , గాడిదకొడకా . .

పుల్ల : (ప్రవేశిస్తూ) ఎవడ్రాడూ ? (కళ్ళునులుముకుని చూచి) దండాలు బాబయ్యా ! గులాపోణ్ణి బాబయ్యా ! నిద్రమత్తు బాబయ్యా !

కుబే : ఓరి దున్నపోతా ! నీ పని ఇలాకాదు . నువ్వుపోయి , కొబ్బరి రాశి దగ్గర వడుకో . ఏదో అల్లరిగా వుంది వూరు .

పుల్ల : చిత్తం చిత్తం . కానీ ... కాలూ , చెయ్యీ లాగుతున్నాయండి బాబయ్యా ! ఆముదం రాసుకుని కుంపటెట్టుకుని కాచుకుంటున్నానండి .

కుబే : ఎండాకాలంలో కుంపటేంట్రా , వెళ్ళు ! కావలిస్తే కుంపటికూడా వట్టుకెళ్ళు .

పుల్ల : చిత్తం . సీతీ ! ఆ కుంపటీ , చుట్టా , కర్రా ఇలా ఇయ్యి .

సీత : (అవన్నీ తెచ్చి ఇస్తుంది)

పుల్ల : తలుపేసుకో (పోతూ) తలుపేసుకో ! (నిష్క్రమిస్తాడు)

కుబే : సీతీ ! కాస్త అగ్గినివ్వు అందుకో .

సీత : కుంపటి తీసుకుపోయాడు కదండి , మా బావ ? ఈ దీపాన్ని కాల్చుకోండి . (దీపం తెస్తుంది)

కుబే : భలే ! దీపం ఇంకా వెలుగుతోందే ? ఎక్కడ సంపాదించావే కిర్సనాలు !

సీత : మా యెంకన్నబాబు కనబడలేదని ఇప్పుడే వెలిగించానండి . మీ వంటోరికిగాని మా కెలా దొరుకుద్దండీ కిరసనాలు ?

కుబే : ఆఁ ! మీ యింట్లో ఎంత కిరసనాయిలు చూపను ?

సీత : చూపండి , ఒక్కచుక్కయినా ?

కుబే : రా చూపుతాను (చెయ్యిపట్టుకొని లాక్కెళ్ళబోతాడు) .

సీత : (గింజేసి) మీద చెయ్యివేస్తే మాటదక్కదండి . గొప్పయింటో రికి నీచపుబుద్ధులు కూడవు .

కుబే : గొప్పింటోరైతే పిల్లల్ని కనుక్కోరా యేంటే ? అయ్యో యెర్రి మొగమా !

సీత : పెద్దరికం నిలుపుకోండి . ఇక పోండి .

కుబే : పోవడానికేనా యేంటి వస్త ? ఎన్నాళ్ళనుంచో అనుకొంటు న్నాను – నీకు చీరా , రైకా ఇవ్వాలని . రేపు మా షాపులోకి రా – నీకు నచ్చిన బట్టలు తీసుకుందువుగాని .

సీత : నాకున్నవి చాల్లెండి..

కుబే : పోనీ – ఇదిగో ఈ పది రూపాయలు తీసుకో .

సీత : నేను బోగందాన్ని కాను. ఈపాటికి దయ సెయ్యండి.

కుబే : బలవంతం చెయ్యించుకుంటావ్ !

సీత : మీ తరంకాదు— మీరు కామందులు , నా మర్యాద కాపాడండి .

కుబే : దిబ్బ మర్యాద . ఆ యీరిగాడితో —

సీత : ఊఁ ! ఈరిగాడితో ? ఏఁటి ? సరసమా ? సరసాని కేమొచ్చింది ? మీరూ ఆడారుగా ఇప్పటిదాకా ?

కుబే : నేను కామందుని , కామందంటే సగం మొగుడు .

సీత : ఒడబడ్డోళ్ళకి పూర్తిగా మొగుడే .

కుబే : నా కమతంలో అడుగు పెట్టనివ్వను .

సీత : అడుక్కుతింటాం .

కుబే : మా కొట్లో సరుకు అమ్మం .

సీత : మాడి చస్తాం .

కుబే : నా బలం నీకు తెలవదు .

సీత : ఎందుకు తెలవదు ? ఈ చుట్టు పక్కల రౌడీలు అందరూ మీ బామ్మర్దులేగా ?

కుబే : చూచుకో మరి. (దగ్గరకి వెళతాడు)

సీత : ఒక్క అడుగు కదపలేరు .

కుబే : ఆఁ ! (నడుం బిగించి) కోడి రామ్మూర్తినికూడా అమాంతంగా ఆమడదూరం గిరవాటెయ్యగలను . నా మజా నీకేమి తెలుసు ? నీ యవ్వ నా చేతిలోనే చచ్చిపోయింది , తెలుసా ? (మీసం దువ్వి) చూచుకోమరి (మీదపడతాడు . సీతమ్మ గింజేస్తుంది . కుబేర్రావు వెల్లకిల క్రింద పడతాడు . అంతలో వీరేశు ప్రవేశించి కర్రెత్తుతాడు . కుబేర్రావు భయకంపితుడై పారిపోతాడు .)

వీరే : (రోషంతో) గాడిద కొడుకు ! వీడా కామందు ? తనను ఆశ్రయించుకుని బ్రతికేవాళ్ళనే దోచుకొనే దొంగ ! ఇందుకే ఈ దేశం యిలా ఏడుత్తోంది. ఛీ ! పాలేరుగా బ్రతికేకంటే , చత్తే నయం . మా యెంకడు యిందుకే పాలేరుగా బతక నంటాడు . వాడే రైటైన మనిషి .

సీత : ఇవ్వ డెలా గొచ్చావూ ?

వీరే : నేనా ? నీ వరసంతా చూత్తూనే వున్నాను .

సీత : ఆఁ ! నా వరస ?

వీరే : కాదులే , నీ కామందు వరస ?

సీత : ఇక ఈ ఊళ్ళో ఉండలేను

వీరే : ఎక్కడికైనా లేచిపోదాము

సీత : నువ్వేకూడా ఎందుకు ?

వీరే : ఆడమనిషితోకూడా మగోడు ఎందుకొత్తాడూ ?

సీత : తన్నులు తినడానికి !

వీరే : అహ్హహ్హ ! (నవ్వి) వేమ కుబేరయ్యను కాను .

సీత : అలానే వుంది నీవరస .

వీరే : నే నంత నీచుణ్ణికాను .

సీత : ఆఁ !

వీరే : ఇన్నాళ్లూ నాకు చను వెందు కిచ్చావు !

సీత : తప్పా ?

వీరే : తప్పే , మగోడికి ఆడది చనువిత్తే......

సీత : నువ్వేకూడానా ?

వీరే : ఆఁ ! సొబావం అంతటా ఒక్కటే కాని, నాకంతటితో తృప్తిలేదు .

సీత : ఇంకా ?

వీరే : ఇంకా ఏమిటి ? నీవు మొత్తానికే కావాలి. నిన్ను పెళ్ళాడతాను .

సీత : చాలించు . ఇక నడు , బెడ్డవన్లోకి .

వీరే : ఒకమాట విను . మనమిద్దరమూ పేదోళ్లమే . పనిచేసుకొని బతక గలం . పట్టమెల్లిపోయామంటే , రెండు రూపాయల్లో మనం పెళ్ళా డొచ్చు . చిలకా గోరింకల్లాగ బ్రతకొచ్చు . ఆలోచించు . ఈ కామందు ఇక మనల్ని బతకనియ్యడు . ఎలాగో ఒకలాగ పగ సాధిత్తాడు . ఈ రాత్రే పోతే మంచిది .

సీత : నిజంగానేనా ? నన్ను అన్యాయం చెయ్యవుగంద ?

వీరే : (చేతిలో చేయివేసి) పచ్చని చెట్టుకింద నిలబడ్డాం . ఈ చెట్లు సాక్షం . ఆ చుక్కలు సాక్ష్యం . నిన్ను లక్ష్మిలాగ చూచు కుంటాను . రా , పోదాం . తెల్లారేటప్పటికి యీ చుట్టుపక్కల కనిపించగూడదు .

సీత : (ఆతని చేతుల్లోకి పోతుంది . ముందుకు సాగుతారు .)

వీరే : — (పాట)

పట్టమెల్లిపోదామె నా బుల్లి సీతీ ! మనం
పెళ్ళి చేసుకుందామె నా చిట్టి సీతీ !

సీత : పట్టమెల్లిపోదాము ,
పెళ్ళి చేసుకుందాము ,
పని చేసుకోనీ బం
గారంలా బతుకుదాము .

వీరే : కొంటినిండ నగలెడతా , బంగారుబొమ్మా నీ
కంటినిండ కనబడతా , పువ్వులగొమ్మా !

సీత : భయమూ , బెంగలేక ,
బాధా , బంది లేక
రేపటి మాటలేక

వీరే : ప్రేమతో వుందాము—
సేచ్ఛగా పోదామె , పువ్వులబోణీ ! మనం
చిలకల్లాగుందామే , నవ్వులరాణీ !

(నెమ్మదిగా చీకట్లో కలిసిపోతారు)

రంగం 11

[ఉదయం పూట . కుబేరయ్యగారి ఇంటి వాకిలి . పుల్లయ్య గుండె బాదుకొంటూ గోల పెడుతూ ప్రవేశించాడు . క్రుంగిపోయి ఉన్నాడు .]

పుల్ల : అయ్యోకొడుకో ! ఏమైపోయావురా , నిన్ను పాతెయ్య ? పుట్టినప్పుడైనా చచ్చిపోయావు గాదేంరా , నిన్ను నూకాలమ్మ మింగెయ్య? ఎక్కడ వెదకను ? ఎక్కడ చావను ? ఎక్కడ దిగమారిపోను ?

కుబే : (ప్రవేశించి) ఓరి బడవా ! ఏమిటిరా ఆ గోల ?

పుల్ల : (ఏడుస్తూ) ఎంకడండి బాబయ్య !

కుబే : ఎక్కడ చచ్చాడు ? తగలెయ్యి తీసికెళ్ళి .

పుల్ల : ఎక్కడికో పోయాడండి రాత్రి .

కుబే : ఆఁ ! ఆఁ ! పోలీసులకు రిపోర్టు ఇయ్యి . ఏమైనా తీసుకు పోయాడా ?

పుల్ల : ఏముందండి తీసుకుపోడానికి ? ముంతా , మూకుడూ ? ఏముం దండి బాబయ్యా ! ఓరి దొంగ గాడిదకొడకా ఏమైపోయావురా...

కుబే : వాడి సంగతి నేను చూస్తాను . మీ సీతి నొకసారి పంపు , దొడ్డి తుడవాలి .

పుల్ల : నే తుడుస్తానండి బాబయ్య !

కుబే : ఓరి దొంగతొత్తుకొడకా ! పోయి పంపరా !

పుల్ల : సీతి కనబడ్డంలేదండి .

కుబే : ఆఁ ! ఏమిటీ ! స్టేషన్‌లో చెప్పు . ఎంకడే దాన్ని తీసుకుపోయా డని రిపోర్టు ఇయ్యి ! పో , పద , నేను కూడా వస్తా . (ఇటూ అటూ కలయతిరుగుతాడు)

పుల్ల : వొద్దు బాబయ్యా ! పోతే పొయ్యారు లెండి .

కుబే : ఓరి దున్నపోతా (పుల్లయ్యను తన్ని) పోరా , నువ్వూ వాళ్ళా వొకటే , పో . ఇక నా కంటికి కనవడకు . నా కమతంలో అడుగు పెట్టకు . నీ బాబుల్లాంటోళ్ళని పెట్టుకుంటాను . నీ దిక్కున్న కాడికి పో , పోరా ! (వెనక్కి చూచి) ఒరే—దొంగరామన్నా !

దొంగ : (ప్రవేశించి) చిత్తం . దొరా !

కుబే : ఈణ్ణి తన్ని అవతలికి ఈడ్చెయ్ !

దొం : (పుల్లయ్యను తన్ని ఈడుస్తాడు)

కుబే : నువ్వు పోయి వీడి ఇల్లు పీకేసి పొయిలో పారెయ్ ...

పుల్ల : ఇన్నాళ్ళు తమ కమతంలో బతికాను. కాని, ఒక్క గడ్డిపరక అన్నాయంగా మీది తినలేదు. నా రెక్కల చెమటతో మీ పొలాలన్నీ తడిపాను. ఆ కొబ్బరి తోటలన్నీ నేను నెత్తురోడ్చి పెంచినయ్యే. తమర్ని పది రూపాయల మనిషిని పది లక్షల మనిషిగా చేసింది నేనే బాబయ్యా! నే నెక్కడన్నా అడుక్కు తింటానుగాని, ఈ సంగతులు మాత్రం మరచిపోకండి.

కుబే : ఏడ్చావు, పోరా! ఫో.

(దొంగరామన్న పుల్లయ్యను ఈడ్చుకుపోతాడు)

కుబే : ఒరేయ్!

దొం : (మళ్ళీ ప్రవేశించి) చిత్తం!

కుబే : యెంకడి జాడ తెలుసుకుని, ఆణ్ణి చావదన్నాలరా! ఆ పని నువ్వే చెయ్యగలవు.

దొం : ఇన్నాళ్ళు తమ కందాలో వున్నాను. ఆమాత్రం పని చెయ్యలేనాండి బాబు?

కుబే : అయితే, చూడు...సరే...పోయిరా.

దొం : చిత్తం. చిటికలో చేసుకొత్తానండి. (వెళతాడు)

కుబే : ఒరేయ్!

దొం : (ప్రవేశించి) చిత్తం.

కుబే : యెంకడితో కూడా సీతి ఉంటుందిరా, దాన్ని లాక్కురావాలి.

దొం : చిత్తం, బరబరా లాక్కొచ్చేత్తానండి. (పోతాడు)

కుబే : ఒరేయ్!

దొం : (ప్రవేశించి) అబ్బబ్బా! చిత్తం.

కుబే : బరబరా లాక్కురావడం కాదురా ! దాని వొంటిమీద చెయ్యి వెయ్యకూడదు .

దొం : (తికమకగా) మరెలాగండి ? చిత్తం . అలాగేనండి . (పోతాడు)

కుబే : అది యెంకడితోకాదు...పీరిగాడితో లేచిపోయిందేమో ! ఒరేయ్ ! ఒరేయ్ ! ఒరేయ్ (బిగ్గరగా పిల్చి విసుక్కుని) ఛీ ! తలకాయ ల్లేని గాడిదలు !

రంగం 12

[సమయం మధ్యాహ్నం . ఒక బాట . ఆ ప్రక్క ఒక తోట . బాటసారి వెంకన్న ప్రయాణం బడలికతో అటుకేసి వచ్చాడు . అతడి పైమీది తుండుగుడ్డకు ఒక చిన్న మూట మాత్రం వుంది . దిక్కులు చూస్తూ నడుస్తున్నాడు .]

వెం : (దిక్కులు చూస్తూ) ఆహా !

గీ॥ పైని ఆకాశమున కంతు కానబడదు ,
నిల్చుటకు నీడయును లేదు నేలమీద ,
రెక్క లాధారముగ ప్రచరించుచుంటి ,
ఆశ్రయములేని బ్రతుకయ్యె నయ్య దేవ !

కలిగినదానితో తృప్తిపడేవాడే ధన్యుడేమో ! ఎంతమంది పాలేళ్ళు తృప్తిగా బ్రతకటంలేదు . ఇప్పుడు నాకీ బాధలన్నీ ఎందుకు ? బాధ అసంతృప్తి లక్షణం...సంతృప్తి అభివృద్ధి లక్షణం కాదు . గంజికూటితో తృప్తిపడేవాడికి గంజికూటికంటే అధికం లభించదు . బానిసతనంతో తృప్తిపడేవాడు ఎప్పుడూ బానిసగానే ఉండిపోతాడు...

ఈ దారి తరగడంలేదు. ఈ పేద బాటసారిమీద ఈ సూర్యుడికి కూడా కోపమేనా? ఎందుకని? ఎంత మిడసరంగా వుంది? ఒక్క పిట్టయినా మెలగడంలేదు.

పట్నం ఏలావుంటుందో! మా వూరులాగే వుంటుందా! అక్కడ కామందులూ పాలేళ్ళూ వుండరేమో! (ఉత్తరం చూచుకుంటూ) ఈ ఉత్తరం నే నెవ్వరి కివ్వాలో! ఆయన నా కెక్కడ దొరుకు తారో? అనాథశరణాలయం అంటే ఎలా వుంటుందో? అందులో చదువు నేర్పుతారా కూడూ గుడ్డా పెట్టి? ఎంత ఉపకారం! ... చాలా దూరం వచ్చేశాను ... బస్సెక్కితే ఒక్క గంట ప్రయాణ మట...

ఈ గాడ్పులో ఇక నడవలేను. ఈ చెట్టునీడని కాసేపు కూర్చొని పోతాను. (కూర్చుని) అబ్బా! ఎంత ఉడుగ్గా వస్తోంది గాలి! మా కామందుకన్న ఇది కొంచెం నయమే! ఇక్కడకాదు, ఆ చెలమ ఒడ్డున కూర్చుంటాను.

మనిషిపై ఎన్ని ఎండలు మండుచున్న
మనసులో చల్లదన ముంచు కొనగ వలయు,
ఒక్కరైన ప్రేమించు వారున్న వాడు
ఎంత నిస్పృహ నైన భరించగలడు.

మాష్టారి పద్యాలెంత బాగుంటై! ప్రాణాలు నిలబెడతై!

వెం: (అక్కడికిపోయి కూర్చుని) హాయిగా వుంది! ఎంత చల్లగా వుంది! పంతులుగారి దయ, బాలప్రేమ ఇంతకన్న చల్లన. (పడుకుంటాడు. కొంతసేపటికి దొంగరామన్న ప్రవేశిస్తాడు)

దొంగ: ఓహో! వీడే యెంకడు! వీణ్ణి లేవకుండా చావగొడతాను. (కర్రెత్తి) కుర్రనాయాలు! వీణ్ణి కొట్టేం, కుక్కన్ను కొట్టేం! (చుట్టూ చూచి) సీతి లేదే! కామందుగారి కేమని చెప్పను?

(పరిశీలించి) అదుగో ఏదో మూట ! (మూట విప్పి) ఓహో ! లక్ష్మి ప్రసన్నం ? పది రూపాయలు ? ఈ ఉత్తరం నాకెందుకు చెప్మా ? (ఉత్తరం గిరాటేసి , రూపాయలు జాగ్రత పెట్టు కుంటాడు .) ఒక్క ఏడాది పాలేరుతనం చేసినా, పదిరూపాయలు సంపాదించలేను . కామందు నాయాలు ఇత్తేగా సంపాదించ డానికి ... ఒక్క క్షణంలో సంపాదించా . సంపాదనకు ఈ మార్గమే మంచిదనుకుంటాను ? వెధవ పాలేరుతనం మానేసి , ఈ యవ్వారం మొదలెడితే లక్షలు లక్షలు సంపాదించొచ్చు ... ఇక కామందుగారిదగ్గరికి వెళ్ళను ... కామందుగారి దయవల్ల మంచివృత్తే నేర్పారు నాకు . (ఉత్తరం చూచి) నాపేరు ఆ ఉత్తరంగాని చెప్పదు గంద ! (ఉత్తరం తీసుకొని పోతాడు)

వెం : (లేచి) అబ్బ ? ఎంత పొద్దుపోయింది ? ఇక త్వరగావెళ్ళకపోతే బస్సుదొరకదేమో ! (చూచి) ఆఁ ! ఆఁ ! మూటేది ? అయ్యో ? (మూటకోసం వెతుకుతాడు . పంచె దులుపుతాడు) పది రూపాయలు , పంతులుగారిచ్చిన ఉత్తరం ఈ పంచను కట్టానే ? (కలయవెదకి) దొంగతనమా ? ఎవరూ లేరే ! అయ్యో ! భగ వంతుడా ? నన్ను దిక్కుమాలిన పక్షిని చేశావా ? కొట్టినచోటనే కొట్టావా ? (ఏడుస్తూ) ఈ వూరుగాని వూళ్ళో నన్ను పాతేశావా? ఇక నాకేది దారి ? ఏది దిక్కు ? అయ్యో ! అయ్యో ? (క్రింద పడిపోతాడు . తెర మెల్లిగా జారుతూవుంటుంది . తెరలో పాట వినిపిస్తూవుంటుంది . తర్వాత తెర లేచేవరకూ వినిపిస్తూనే వుంటుంది)

(పాట)

ఆశ విడువకురా ! పాంథా

అలమటించకురా !

ఆశే జీవము
ఆశే మార్గము
ఆశే అభయము
ఆశే విజయము .
ఆశే మందరము : పాంథా
ఆశే అందలము

ఘోరారణ్యమొ ?
దారి తప్పితివో ?
అడుగు నిలుపకుము ,
మడమ త్రిప్పకుము
ఆశే దిక్సూచీ ; పాంథా !
ఆశే కరదీపి .

ఆశే అవకాశమురా
ఆశే పువ్వుల గాలోడా ,
ఆశాపూరిత జీవితమే
ఆనంద సుధా భాండమురా !
ఆశామార్గములో పాంథా !
అరుగుమురా కడదాకా !

[తెర పూర్తిగా పడుతుంది]

రంగం 13

[ప్రభాత సమయం . కాకినాడలో ఒక పెద్ది వీధి . అనాథశరణాలయం దగ్గరలో కనిపిస్తూ వుంది . చేతిలోని ఉత్తరంలోకి చూస్తూ ప్రవేశించాడు సుందరం .]

సుం : వెంకన్న ! (ఉత్తరం మళ్ళీ చూచి) వెంకన్న ! (ఆలోచించి) అతడే ! కుబేరయ్యగారి పాలేరు ! తెలివైనవాడే పాపం . చదువు కుంటే పైకొస్తాడు . (నడుస్తాడు : అంత రామం ప్రవేశిస్తాడు)

రా : హలో ! గుడ్‌మార్నింగ్ ! ఏమిటి ప్రొద్దుటే బైలుదేరావ్ ?

సుం : నీకోసమే. వెంకన్న అనే కుర్రవాడు మీ ఆర్ఫనేజీకి వచ్చాడా ?

రా : నీకెలా తెలిసింది ?

సుం : మా వూరేలే. మా చెల్లెలు వ్రాసింది, అతణ్ణి కొంచెం చూస్తూ వుండమని.

రా : చాలా రోజులైందట బయలుదేరి. మాకూ వుత్తరం వచ్చింది, ఆ వూరు టీచరుగారి దగ్గరనుండి. ఇంకా అతను రాలేదు.

సుం : ఏమైపోయాడో !

రా : వెతికించా లనుకుంటున్నాం.

సుం : అయితే – మన కాలేజీ స్కౌటును కూడా నియోగిద్దాం. మనం కూడా వెళదాం. నాకు మనిషి తెలుసునుగా ! ఇట్టే గుర్తు పట్ట వచ్చు.

రా : ఈ వేళ ఆదివారమేగా ! పద ! బజారుకేసి పోదాం.

(నిష్క్రమిస్తారు. వెనుకనుండి వెంకన్న ప్రవేశిస్తాడు.)

వెం : ఓహో ! పట్నం ! ఎక్కడ చూచినా మేడలే ! ఎక్కడ చూచినా జనమే ! ఇంతమంది జనం ఎక్కడనుంచి వచ్చారో ! ఇన్ని మేడలు ఎవరు కట్టారో, ఎలాకట్టారో ... ! ఇక్కడ రోజా తీర్థంలాగే వుంది ! ప్రతి మనిషి ఏదో మునిగిపోతున్నట్టే పోతు న్నాడే దురుసుగా ! అమ్మో మోటరు ! (పరికించి) ఎన్ని మోటార్లు ! ఎన్ని సైకిళ్ళు ! ఎన్ని రిక్షాలు ! ... వీళ్ళందరూ ఎక్కడికో ప్రయాణం ! ... ఇక్కడ మనిషికి మనిషికీ సంబంధమేలేదు ! ఈ మహాసముద్రంలో నేనొక నీటి బొట్టును. నన్నెవరు చూస్తారు. ...ఇంత మహాపట్నంతో కూడా నిలవడానికి చల్లని నీడే లేదు : ఇంత మహాతీర్థంలోనూ ఆకలి తీర్చుకోడానికి

వట్టెడు మెతుకులు లేవు ! అయ్యో ! ఇప్పుడు నా గతేమిటి ? ఏమి చెయ్యాలి ? ఏమైపోవాలి ? ఇంతమంది జనంలోనూ నేను ఏకాకినే ? సరే . ఈ రోడ్డే బడి పోతాను .

(వెళతాడు . వెనుకనుండి సుందరం ప్రవేశిస్తాడు .)

సుం : మా రామం కూడా మారిపోయాడే ? లేనివాణ్ణి వెదకబోయి వున్న వాణ్ణి పోగొట్టుకున్నా నీ వేళ ? ఎక్కడా వెంకన్న జాడేలేదు . అతడెక్కడికి పోయాడో ! అప్పుడే మధ్యాహ్నమైంది . రామం ఇటుచూచి అటు మాయమైపోయాడే ? అతడు నాగురించి ఎక్కడ వెదుకుతున్నాడో ! ...(అటుచూచి) అదిగో అక్కడెవళ్ళో చాలామంది మూగారు . అక్కడకు వెళ్ళి చూస్తాను . (వెళతాడు . వెనుకనుంచి వెంకన్న బహూనీరసంగా ప్రవేశిస్తాడు)

వెం : అబ్బ ! ఇప్పటి కెన్నిరోజులైంది నేను బయలుదేరి ? ఎన్నిరోజులైంది అన్నం కళ్ళజూచి ? మా గ్రామంలో నిరు పేదలుకూడ అడుక్కుతినేవాళ్ళకి ఇంత అన్నం పెడతారే ! ఈ పట్నంలో గంపలాది తినుబండారాలు ఈగలు తినేస్తున్నా , ఆకలితో ఎంత మంది చచ్చిపోతున్నారు ! ఈ ఆకలి కిక తట్టుకోలేను . ఎన్ని రోజులు తిరిగినా ఈ పట్టణానికి దరీ అంతూ కనిపించడంలేదు . ఇక నే బ్రతకడం అనవసరం ... ఆ వొచ్చే కారుకింద పడి ప్రాణాలు వొదిలేస్తాను . ఇక భరించలేను .

(వెళతాడు . వెనుకనుండి రామం ప్రవేశిస్తాడు)

రా : ఈ సుందరం ఇట్టే మాయమైపోయాడే ! పోలీసు స్టేషనులో చెప్పాను ! సరే, వాళ్ళెక్కట్లో ప్రయత్నిస్తూనేవున్నారు. ఈ పట్నం వస్తే మాత్రం వెంకన్న దొరికితీరతాడు . ఇక సుందరాన్ని పట్టుకొని ఇంటికి తీసుకుపోవాలి . నెత్తి మాడేస్తున్నాది ఎండ (నిష్క్రమిస్తాడు . తెర)

రంగం 14

[సమయం మధ్యాహ్నం . ఆర్ఫనేజి ప్రాంగణం . అందమైన వృక్ష లతాదులతో కలకల లాడుతూ వుంటుంది . కొంచెం మంచి బట్టలతో వెంకన్న ఒక బల్లపై కూర్చొని వున్నాడు , అలసి పోయిన ఆలోచనలతో . అంతలో అక్కడికి రామం వచ్చాడు .]

రా : (వెంకన్నని చూచి) ఇత డెవరు చెప్మా ?

వెం : (లేచి) నమస్కారమండి , నన్ను వెంకన్న అంటారు .

రా : ఒహో ! ఆశ్చర్యంగా వుందే ! ఎలా వచ్చావు ఇక్కడికి ?

వెం : సుందరంగారు తీసుకొచ్చారండి . నన్ను ఇక్కడ విడిచి , మళ్ళీ వస్తానని చెప్పి భోజనానికి వెళ్ళారు . తమరు రామం గారా ?

రా : అవును . సరే – నేను పదినిమిషాల్లో వస్తాను . కొంచెం విశ్రమించు (నిష్క్రమిస్తాడు .)

వెం : ఆహా ! ఎంత మంచి యువకులు ! ఎట్టి రాజభవనం ! మా కామందుగారి మేడమీద వెయ్యిరెట్లుంది . సూపరెంటుగారు ఎంతదయ గలవారు . దీన్ని స్థాపించిన మహారాజా వారు నిజంగా దేవుడే ! ఎంత మంచిభోజనం పెట్టారు ! ఎంత మంచి బట్ట లిచ్చారు ! నా జీవితంలో ఎప్పుడైనా అనుకున్నానా ఈ వైభవం నాకు పడుతుందని !

(సుందరం ప్రవేశం)

సుం : ఏమిటి వెంకన్నా ! ఏమిటి మనవూరు విశేషాలు ? కుబేరయ్యగారు పాపం నిన్ను చాలా అవస్థలు పెట్టినట్టున్నారే ! మాష్టారు బాగున్నారా ?

వెం : చిత్తం .

సుం : చిత్తం అనక్కరలేదు . నీవు నీవు అనుకోవడమే ఇక్కడ .
నీవుకూడా కాలేజీలో చేరతావుగా !

రా : (ప్రవేశించి) మహా బలే పనిచేశావు , సుందరం !

సుం : నేనేం చెయ్యను : కారుక్రింద పడుతున్న వెంకన్నను రక్షించి రిక్షామీద తీసుకొచ్చేశాను . పాపం అతనికి కొన్ని రోజులుగా తిండే లేదంట !

రా : మంచిపనే చేశావు . వెంకన్నా , నీకు చదువు ఏమాత్రం వచ్చు ? రేపు కాలేజీలో తగిన తరగతిలో చేర్పించ మని మా నాన్నగారు చెప్పారు .

వెం : (చేతులు మోడుస్తాడు కృతజ్ఞతతో .)

సుం : చదువేమో గాని , సంగీతం బాగావచ్చు .

రా : ఆహా ! అయితే మనకు సంగీతం కరువు తీరిందన్న మాటే !

వెం : నాకేమీ రాదండి . పల్లెటూరి పాలేర్ని , నాకేమి వస్తుంది ?

సుం : ఉపకారి మాష్టారు దగ్గర కొంత చదివావుగా రాత్రి బడిలో ?

వెం : కొంచెం .

రా : ఇంగ్లీ షేమన్నా వచ్చా ?

వెం : అదీ కొంచెం .

రా : పర్వాలేదు .

సుం : ఒక పద్ధతిచేస్తే బాగుంటుంది . ఇతడు తెలివైనవాడు కాబట్టి , ఇంటి దగ్గర ట్యూషన్ చెప్పించి , మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు కట్టిస్తే ___ త్వరలో ఎక్కిరావచ్చు .

రా : సలహా మంచిదే ! మానాన్నగారితో చెప్తాను . నిజమే తెలివైనవాడు కాబట్టి , త్వరగా ఎక్కిరావడానికి వీ లుంటుంది

వెం : మీ కిద్దరికీ నేను శాశ్వతంగా కృతజ్ఞుణ్ణయి వుంటాను .

రా : అలాంటిదేమీ అక్కర్లేదు . ఏది , నీవు పాడతావట , ఒక్క పాట కానీ ?

సుం : పాపం అలిసిపోయినట్టున్నాడు .

వెం : ఈ మాత్రం అలసట నాకు అలవాటేలెండి , ఏమి పాడమంటారు ?

రా : నీయిష్టం . ఊరికే నీ కంఠసరళి చూద్దామని .

సుం : నీ కష్టాలన్నీ కలిపి పాటగా పాడు . ఉపకారి మాష్టారి వద్ద చాలా నేర్చావుగా ?

వెంకన్న :— (పాట)

ఆకటి బాధకు అల్లాడెదవా ?
బానిసవై బ్రతికెదవా ?
ఈ విశాల విశ్వములో మరియొక
త్రోవయె కనబడదా ?

పగలగొట్టు నీ భిక్షా పాత్రము
తెగత్రెంపుము నీ శృంఖలము ,
అభ్యుదయముతో ఆశాగతిలో
అడుగిడి సాగుము వీరా !

(మెల్లగా తెర జారుతుంది .)

రంగం 15

[ఒక పెద్ద భవనం . అది బాల , సుందరం వాళ్ళది . రైతు వాడలో బాగా కలిగిన కుటుంబం అది . సమయం ఉదయం . భవనానికి ఆనుకొని వున్న తోటలో పూలు కోస్తూ పాడుకొంటూ వుంది బాల .]

బాల : — (పాట)

పదరా ముందుకు పదరా వీరా !
విశ్వము సువిశాలమురా !
　　పడి పడి ముందుకు పోయిన వానినె
　　విజయశ్రీ వరియించునురా !

గుమ్మము దాటని మ్రోడు జీవిలో
ఊహాలున్న ఫలమేమీ !
　　ఇమ్మహి యొక పోటీ పందెమురా ?
　　ఉరుకుమురా గుర్రముపై!

సుందర హిమగిరి శృంగములో
ఆశా వలయములో
　　అందుకో గలవు కదిలిన నాడే ,
　　అరుగుము లోకము లోకి .

(పాడుతూ మధ్య మధ్య పూలుకోస్తూ ఉంటుంది . అంత ఒక మూకుడు , చేతికర్రతో పుల్లయ్య వడివడిగా , దిక్కులుచూస్తూ ప్రవేశిస్తాడు .)

పుల్లి : (చూచి) ఓహో ! ఇక్కడ అమ్మాయిగా రున్నారే ? నన్ను చూడగలరు . (తప్పుకుపోబోతాడు)

బాల : (చూచి) ఓహో పుల్లయ్యా , ఎక్కడికి పోతున్నావు ?

పుల్లి : ఎక్కడికీలేదు తల్లీ ! (కించపడతాడు)

బాల : (సమీపించి) మూకుడితో బైలుదేరావ్ ? ఎక్కడికీ లేదంటావు ? ఏం , మా యింటిదగ్గర నీకు బాగుండటంలేదా ?

పుల్లి : ఎందుకు బాగుండ లేదమ్మ ? ఇన్నాళ్ళా నన్నాదరించిన తల్లి దండ్రులు మీరేగదా ?

బాల : మ రెక్కడికి ప్రయాణం ? (చిరునవ్వుతో) అబ్బాయి మీద మతి తిరిగిందా ?

పుల్ల : (దుఃఖంతో) ఇంకెక్కడ అబ్బాయి తల్లీ ? ఇంకా నా పాపిష్టి కళ్ళకి నాకొడుకు కనిపిస్తాడా ? 'నా' అనేవా ళ్ళెవరూ లేకుండా... (దుఃఖిస్తాడు)

బాల : అబ్బాయికేమీ ఫర్వాలేదు . చదువుకోని చక్కా వస్తాడు . నీకేమి లోటు ? ఆ కుబేరయ్య లేకపోతే మేం వున్నాంగా ? మనల్ని అతడేం చెయ్యగలడు ?

పుల్ల : కామందే లోకం అనుకున్నాను . కామందుకోసమే నా జీవితం అంతా ఖర్చుపెట్టాను . కుటుంబాన్ని సర్వనాశనం చేసుకున్నాను . ఇప్పుడు మీ పంచన బ్రతకవలసి వచ్చింది తల్లీ ! ఎంతకాలం పెడతారు నాకు ఊరికినే ? (కుములుతాడు)

బాల : నీవు బ్రతికి వున్నంతకాలం పెడతాం , సరా ?

పుల్ల : నాకు వద్దు తల్లీ ! మీ రుణాన్ని పడివుండలేను . నేను ఎక్కడికో పోతున్నాను . నన్ను పోనియ్యండి .

బాల : నేను పోనియ్యను . నీవు వృద్ధుడివి . మిగతా నీ జీవితకాలం మా పొలాన్ని గడిపివెయ్య మని మా అమ్మగారు చెప్పలేదూ నీకు ?

పుల్ల : చెప్పారు కాని , నేను ఉండలేను . ఈ ఊళ్ళో ఇక ఒంటిగాణ్ణయి బ్రతకలేనం డమ్మ ! నేను సేద్యంచేసిన యీ పొలాల్లో తోటల్లో నేను పరాయివాణ్ణయి తిరగలేను . నా యింటిది , నా కొడుకు , మరదలు అందరూ ప్రతీగడియా గేపకం తెచ్చే ఈ ఊళ్ళో నాకు నిద్దర పట్టుతలా తమ్మ . ఇన్నాళ్ళూ మీ బలవంతంమీద ఆగాను . ఇంక ఆగలేను . సెలవిప్పించండి . (నిష్క్రమిస్తాడు)

బాల : (చకితురాలై) ఈ నిర్భాగ్యు డెక్కడికి పోతాడో ఇప్పుడు ? అయ్యో పాపం ? యిత డెలా బ్రతుకుతాడో ? ఇక మా అమ్మతో చెప్పి, ఇతడ్ని మళ్ళీ రప్పించేస్తాను. (పరుగెడుతుంది. ఆ వెనుకనుంచి కుబేరయ్య ప్రవేశిస్తాడు.)

కుబే : (తల వూపుతూ) ఆఁ ! యీ పుల్లిగాడికి వెనకబలం ఈవిడా ? సరి, తెలిసింది. అమ్మా ఎంత పెత్తనదారి అయిపోయింది ! గోలీ కాయంత లేదు ! ... ఏమిటి పుల్లడితో ఆలోచిస్తూవుంది ? ... ఆ యెంకడ్ని చెరిపింది యిదే. బంగారంలా పాలేరుతనం చేసు కుంటున్నవాడికి పాటలు నేర్పి—యీపిల్లా, ఆ పంతులుగాడూ యెంకణ్ని చెరిపేశారు. వీళ్ళిద్దరే పాడుచేశారు...ఈ పిల్ల తల్లితో గట్టిగా చెప్పుతాను మాలాంటోళ్ళం బ్రతికివుండగానే యీ వేషాలా ? ఇక ఆ పంతులుగాడి సంగతా, హుఁ ! యిక్కడే నా మజా. వాడెంత పలుకుబడిగలవాడైనా, వాడివాళ్ళచేతే వాణ్ని పాతరెయ్యించగలను. యీడ్చి తన్నినా ఏగానీకి గతిలేని కూలీ పీనుగలేగా. నా చేతికిందవాళ్ళంతా ! పావలాకి పాతికమందిని చంపి రాగలరు ... లేకపోతే ఏ కేసో కల్పించి ఖైదులో తొయ్యించాలి. అవకాశం మాత్రం దొరకాలి...అమ్మ సీతీ ! కంట్లో దుమ్ముగొట్టి పోయావే ! ఆ వీరిగాణ్ణి ఉరితీయిస్తాను... దొరకాలి.

[నిష్క్రమిస్తూ వుండగా తెర పడుతుంది]

రంగం 16

[ఒక తహదారి. చేతిలో ఒక వుత్తరంతో ఉపాధ్యాయుడు ఉపకారి అటూగా వచ్చాడు.].

ఉప : ఆహా ! కాలం ఎంత చిత్రగతి గలది !

ద్వి ॥ అంతలో చీకటి , అంతలో వెలుగు
అంతలో జడివాన అంతలో యెండ
అంతలో కష్టము అంతలో సుఖము
కాలచక్రపుదారి గలదెల్ల వింత !

కష్టసుఖాలు ఒకదానివెంట ఒకటి పోతూవుంటాయి . వెంకన్న ఎంత కష్టం అనుభవించాడో అంత సుఖం అనుభవించవలసి వుంది . అతడు నేడు వెంకటేశ్వరరావు అనే పేరుతో బి ఏ . చదువుతున్నాడు . గొప్పవారు ఎందరో అతనికి స్నేహితులయ్యారు . ప్రతి ఉత్తరంలోనూ తన తండ్రి గురించీ , తన పిన్ని గురించే వ్రాస్తాడు . ఎంత ఆరాతీసినా వాళ్ళజాడ కనిపించడంలేదు . అతని హృదయం కలతజెందకుండా 'అంతా క్షేమం' అని వ్రాస్తున్నాను ఇన్నాళ్ళదాకా . అతడు వచ్చేలోగా వాళ్ళను పట్టుకోవాలి...ఈ వుత్తరం ఏదో రంగు కవరుమీద వ్రాశాడే ! (కవరుచించి ఉత్తరం చదువుకొని) ఓహో ! బి . ఏ . పూర్తి కావచ్చిందట . ఇంకా పైకి చదవాలని వుందట . ధనసహాయం తన మిత్రులు చేస్తా మంటున్నారట . అయినా అనేక సంశయాల్తో బాధపడుతున్నాడట . బాలకు వందనాలు మాత్రం మానడు ప్రతి ఉత్తరంతోను !

బాల : (ప్రవేశించి) వెంకటేశ్వరరావుగారి ఉత్తర మేమిటండి , మాష్టారు ?

ఉప : ఔనమ్మా ! సరిగ్గా మాటతోనే వచ్చావే ?

బాల : నాకు నూరేళ్ళు ఆయుస్సండి . (ఉత్తరం తీసుకుని చదివి) పైకి చదవడానికి ఏ మాత్రం డబ్బు కావాలండి ?

ఉప : కొన్ని వేలు కావాలి .

బాల : మా అన్నయ్య మదరాసు వెళ్ళిచదువుతున్నాడు ! అల్లాంటిదేనా ?

ఉప : ఏమో సరిగ్గా వ్రాయలేదు . ఇంకా ఎందుకు ? ఏదో మంచి ఉద్యోగంలో ప్రవేశించమని సలహా యిద్దా మనుకొంటున్నాను .

బాల : తనకు తృప్తికలిగేవరకు చదువుకో నివ్వండి .

ఉప : ధనసహాయం కావాలిగదా ! పెద్దచదు వంటే మాటలతో ఉందా !

బాల : (తన మెడలోని కాసులపేరు తీసి) ఇదిగో . అమ్మేసి వెంకన్న కివ్వండి !

ఉప : అమ్మో ! ప్రమాదం . నీ వింకా చిన్న పిల్లవు . ఇలాంటి పనుల పర్యవసానం చాలా క్రూరంగా వుంటుంది . నీవు స్వతంత్రురాలవు కావు .

బాల : నేను చేస్తున్న పనికి మా అమ్మ మా అన్నయ్యకూడ సంతోషిస్తారు . ఒక అనాథ చదువుకోసం నేను నాకు కలిగినంతలో సాయం చెయ్యడం తప్పు కా దనుకుంటాను . దీన్ని వెంకన్న కందియ్యడానికి భయపడుతున్నారా ? మీ దృష్టిలో కూడా నేను చేస్తున్న పని తప్పుగా కనిపిస్తోందా ?

ఉప . లేదు , లేదు . నీవు చేస్తున్నది అత్యుత్తమమైన పని . నేను ఎవరికీ భయపడేవాణ్ణి కాను. బాలా ! నీ వింతదాన వని ఇప్పుడే తెలిసింది నాకు . నివురుగప్పిన నిప్పువు , బాల ! నీకు వెంకన్న శాశ్వతంగా దాసుడై వుంటాడు .

బాల : (సిగ్గుపడి) మీరు రాకినాడ వెళతారా ?

ఉప : వెళుతున్నాను . ఇంకేమైనా చెప్పేదున్నదా ?

బాల : ఏమీ లేదు . క్షేమమని చెప్పండి . మరచిపోవ ద్దనండి .

(నిష్క్రమిస్తుంది)

ఉప : (బాల వెళ్ళిన దారివంక , కాసులపేరువంక చూస్తూ) ఈ బిడ్డ త్యాగాని కర్థమేమిటో ! ఈ ప్రేమకు దారేదో ! పర్యవసానమేదో ? కాలగర్భంలో ఏముందో ! బైటపడితేగాని తెలుసుకోలేం - (నిష్క్రమిస్తాడు . వెనుకనుండి కుబేరయ్య ప్రవేశిస్తాడు .)

కుబే : ఆఁ ! (పరికించి , ఈ వంతులు ఎక్కడకు పోతున్నాడు చెప్మా ? ప్రయాణమై పోతున్నాడే ! అందరికీ బుద్ధి చెప్పానుగాని వీడికి ఇంకా తగిన శాస్తి జరిగింది కాదు . ఇప్పుడెక్కడికి వెళతాడో చూస్తా . దొంగ రామన్న చేతికి దొరక్కుండా పోయాడు . నా కింద కూలీల్ని ఇద్దర్ని పురమాయించి వీడి పని పట్టిస్తాను . ఆ రౌడీ రంగడికి ఒక పావలా చేతిలోపెట్టి , నాలుగు ముంతలు పోయ్యించేసా నంటే — ఇట్టే పని జరుగుద్ది . తాగి తండ్రిని పొడిచినోడే గా .

(వెళతాడు . వెనుకనుండి పుల్లయ్య భిక్షకుని వేషంతో , భిక్షా పాత్రతో , చేతికర్రతో , ప్రవేశిస్తాడు)

పుల్ల : తల్లుల్లారా ! తండ్రుల్లారా ! ముట్టోణ్ణుండమ్మా . . . ఎఱ్ఱిదద్దమ్మ నైపోయి , పాలేరోణ్ణయి బ్రతికి , బంగారంలాంటి కొడుకుని పొగొట్టుకుని , కూటికిగుడ్డకి మొగమాసి తిరుగుతున్నా నీ యూళ్ళంట . తల్లీ ! తండ్రీ ! (పాట)

తల్లులారా : తండ్రుల్లారా !
యున్నారమ్మా నా కథను !
వేదమాలగా జన్మించాను
వెంటలపాలై జీవించాను
కష్టం కామందుకి ధారోసి
ముష్టెత్తుకు వస్తుంటున్నాను ॥యి॥

పొట్ట చింపినా అచ్చరంలేదు
పట్టెడు మెతుకు పొట్టకులేదు
కటికోణ్ణి నమ్మిన గొఱ్ఱెను నేను
కడుపుకాలి చస్తున్నాను

(కొందరు పౌరులు భిక్షంవేసి పోతారు)

తల్లుల్లారా ! తండ్రుల్లారా !
యిన్నారమ్మా ! నాబోద ?
కడుపున బుట్టిన కనుగాయల్ని,
కామందుల కాళ్ళకు బలియ్యకండి
విద్యాబుద్ధులు చెప్పించండి
పెంచండి పనికొచ్చేలాగ

పాలేర్తనములో ఏమీలేదు
బానిసకూడూ కడుపునిండదూ
స్వేచ్ఛగ తలయెత్తుకు బతకండి !
జీవించండి సొంతముగా ! ॥యి॥

అమ్మా కడుపునిండిన తల్లులు ! పొలం పండిన బాబులు !

(అడుక్కుంటూ పోతాడు . వెనుకనుంచి ఉపకారి ప్రవేశిస్తాడు)

ఉప : చాలాదూరం వచ్చేశాను . ఇంకొక్క గంట ప్రయాణంతో కాకినాడ చేరుకోవచ్చు . ఈ ప్రాంతంలోనే ఎక్కడో వెంకన్నని దొంగలు దోచా రానాడు . క్రొత్తవాళ్ళు ఒంటరిగా ప్రయాణాలు చెయ్యకూడదు . తన కుటుంబం గురించి వెంకన్నకు ఏమని చెప్పను ? ఎంతకాలం మభ్యపెట్టగలను ? అయినా సరే, అతని పరీక్షలై పోయేవరకూ చెప్పను .

(దొంగరామన్న ప్రవేశం .)

దొంగ : ఆ ! దొరికిందొక పిట్ట !

ఉప : (చూచి) వీడెవడో మార్గస్థుడు . (నడుస్తూ వుంటాడు)
[దొంగ వెనుకగావచ్చి ఒక దెబ్బకొడతాడు . ఉపకారి పడిపోయి మూల్గుతాడు . కాసులపేరు దొంగిలించి దొంగరామన్న పారిపోతాడు . అంత రౌడీరంగడు , మరో ఇద్దరు కూలీలు ప్రవేశిస్తారు .]

కూలి : ఇదుగో , ఏడే పంతులు !

దొంగ : మన కామందుగారు కాళ్ళిరగ్గొట్టి రమ్మంది వీణ్నేగా ?

కూలి : ఆ పని ముందే చేశా డెవడో !

రౌడి : (ముందుకు పారజూచి) అదుగోనోయ్ , ఎవడో పారి పోతు న్నాడు . వాణ్ణి నేను పట్టుకుంటాను . వీణ్ణి లాక్కెళ్ళి , పోలీసు స్టేషనులో పారెయ్యండి . (పరుగెత్తుతాడు . కూలీలు ఉపకారిని మోసుకుపోతారు . ఆ వెనుకనుంచి వీరేశు సీతమ్మ ప్రవేశిస్తారు .)

వీరే : ఎలాగుంది సీతే ! పట్నం జీవనం ?

సీత : మొదట్లో బాగానే వుంది కానీ.........

వీరే : మనలాంటి దరిద్రులికి ఎక్కడైనా వొకటే . పట్నం రంగు పొంగు లున్నవాళ్ళకి .

సీత : డబ్బుంటే మాత్రం - ఒక కొంపకి ఒక కొంపకి సంబంధమే వుండ దిక్కడ . పల్లెటి గ్రామాల్లో ఎంత కలిసిమెలిసి వుంటారు జనం ! ఇక్కడ ఎవరికి వారే .

వీరే : పోనీ మళ్ళీ మనవూరు వెళ్ళిపోదామా ?

సీత : వెళ్ళాలనే వుంది నాకూనూ . మా బావ , మా యెంకన్న బాబు ఎలా వున్నారో చూడాలని బెంగగా వుంది !

(దొంగరామన్న ప్రవేశం)

దొంగ : ఓహో ! నాయెంట పోలీసులు పడ్డారు ! ఇక లాభం లేదు. (అటూ ఇటూ చూచి , కాసులపేరు వీరేశుమీదకు విసిరేసి , పారిపోతాడు . అంత రౌడీ రంగడు ప్రవేశిస్తాడు......)

రౌడి : ఓరేయ్ ! ఇలాగ ఒక దొంగ పారిపోయొచ్చాడు , చూశావ్ ?

వీరే : వాడే గాబోలు పారిపోయాడు . ఇదిగో కాసుల పేరు !

రౌడి : (తీసికొని , అమ్మ గాడిదకొడకా , పద స్టేషనుకు . అరుగో పోలీసులు (వీరేశను పట్టుకుంటాడు . వీరేశ గింజేస్తాడు : సీతమ్మ ఏడుస్తూ అడ్డుపోతుంది .)

సీత : మేం ఏ పాపమూ ఎరగం , నాయనా :

వీరే : పుణ్యానికి వెళితే పాప మెదురౌస్తున్నది .

రౌడి : ఏడిశావ్ , నోరు ముయ్యరా ?

(మళ్ళీ కలయబడతాడు . వీరేశ రౌడిరంగణ్ణి పడగొడతాడు . వస్తున్నాం : వస్తున్నాం , పట్టుకో అనే కేకలు తెరలో వినిపిస్తాయి)

(పోలీసులు వచ్చి వీరేశను పట్టుకుపోయినట్టు చూపినా చూపవచ్చు .)

రంగం 17

[శరణాలయం ముందు ఒక తోట . సమయం ఉదయం . వెంకటేశ్వరరావు (వెంకన్న) మంచి దుస్తులతో , ఏదో ఆలోచిస్తూ , తనలో తాను ఏదో పాడుకొంటూ తోటలో తిరుగుతున్నాడు .]

వెం : (పాట)

అనుభవించుకొలదీ , జగము
అమృత మధుర మౌగా :
సాగిపోవుకొలదీ , పథము
పవిత్రాశ్రమలము :
నడిచెడు కొలదీ
వెలుగును దారీ ,
అడుగులు ఇలపై
అలవాలౌనా :

సాహసమే
సౌఖ్య మార్గము ,
శౌర్యమే
జయమూ !

పాలేరు వెంక డెక్కడ ! పట్టపరీక్ష లెక్కడ ! ఆ పూరి పాక లెక్కడ ! ఈ సుందర రాజభవనా లెక్కడ ! ఓహో! నక్కకూ, నాకలోకానికీ ఎంత దగ్గర ! ... లక్షాధికార్ల బిడ్డలతో 'ఒరే ఒరే' అనుకుంటూ, ఈ కాలేజీలో, పట్టణవీధుల్లో విహరిస్తున్న నా అదృష్టానికి కారకులు ప్రోత్సాహకులు ఆ పంతులు గారు . ఆ బాల (చేతులుమోడ్చి) ఆ పాలేరుతనం కుళ్లులోనుంచి నన్ను ఉద్ధరించి , అభ్యుదయ గతి చూపిన ఆ యిద్దరికీ నేను జీవితకాలమంతా కృతజ్ఞుణ్ణయి వుంటాను . ఇన్ని సంవత్సరాలనుంచీ నేను ఇంటికే వెళ్ళలేదు . మా నాన్న, పిన్ని ... అంతా ఎలా వున్నారో ఒకసారి వెళ్ళి చూచి రావాలి .

(అంత రామం బండి దిగి ప్రవేశిస్తాడు , చేత న్యూస్‌పేపరుతో . సూట్‌కేసు , బెడ్డింగు బండివాడు తెచ్చి లోపల పెట్టి నిష్క్రమిస్తాడు .)

వెం : గుడ్‌మార్నింగ్, రామం . మాటలోనే దిగావే ! (కరస్పర్శ చేసుకుంటారు .)

రా : (న్యూస్ పేపరు అందిస్తూ) మన పరీక్షా ఫలితాలు చూశావా ?

వెం : ఆఁ ! ఈవేళ పడ్డాయా ? మనవని ఏమైనట్లు ?

రా : చూడు – చేతిలోనే వుందిగా ! ?

వెం : నీవు చూచింది చెప్పరాదూ , నాకు ధైర్యం చాలడం లేదు .

రా : నీది ఫస్టు క్లాసు , నాది సెకండు క్లాసు .

వెం : ఇద్దరిదీ ఫస్టే అయితే బాగుండును .

రా : నే నసలు ఏమి వ్రాయందే !

వెం : (అప్పుడు పేపరు విడదీస్తాడు .)

రా : నీకు ఇంకో శుభవార్త .

వెం : ఏమిటి ?

రా : ఆ రెండో పేజీలో చూడు , సర్వీసెస్ కమీషన్ ప్రకటన .

వెం : (చూస్తూ) అయితే ఏమంటావు ?

రా : డిప్యూటీ కలెక్టర్ వుద్యోగానికి ఒక గ్రాడ్యుయేటు , షెడ్యూలు తరగతికి చెందినవాడు కావాలని ప్రకటించారురా ? నీవు అప్లయి చెయ్యి .

వెం : ఏం ఉద్యోగంరా ! పాలేరుతనంలో నుంచి బయటపడి , బానిస తనంలో ఇరుక్కోనా ?

రా : ఉద్యోగం – అందులోనూ అంత పెద్ద ఉద్యోగం బానిసతనమా ?

వెం : బానిసతనమే . పైగా ' ది మోస్ట్ ఒబిడియంట్ సర్వెంట్ ' తనము .

రా : మరేం చేస్తావు ?

వెం : ఇంకా చదవాలనీ వుంది . ఉపకారి మాష్టారికి తోడుగా , ఆయన ఉద్యమాన్ని ముందుకు తీసుకుపోవాలనీ వుంది . ఈ మాత్రం చదువుకోడానికి నేనెంత కష్టపడవలసి వచ్చిందో చూశావుగా ? నే నదృష్టవంతుణ్ణి . నా కెందరో తోడ్పడ్డారు . దారి చూపారు . ఏ దిక్కూ లేని ఎంతమంది పసివాళ్లు పిల్లపాలేళ్ళుగా , బాల కార్మికులుగా , కట్టు బానిసలుగా నలిగి నశించిపోతున్నారో ! గడిచి గట్టెక్కిన నేను , నా వెనకవాళ్ళను ఉద్ధరించడానికి కృషి చెయ్యవలసి లేదా ?

రా : ఎంతైనా వుంది . అట్టి కృషిలో మాలాంటి యువకులు కూడ ఎంతోమంది నీకు తోడ్పడగలరు . అయితే, నీవు ఒక సంఘ సేవకుడిగా కంటె, ఒక అధికారిగా ఎక్కువ కృషి చెయ్య గలవు కదా ?

వెం : అధికారాన్ని పురస్కరించుకొని గర్వం , స్వార్థం , అని నీతీ , క్రౌర్యం వంటి అమానుష దుర్గుణా లన్నీ నెత్తికెక్కవా ?

రా : నిజమే . అధికారంతో కళ్లూ , చెవులూ , హృదయమూ కూడ మూసుకుపోయేవాళ్ళు కొంద రుంటారు . నీ వలాంటివాడివి కావు , కాలేవు . పైగా , పీడకులకు వివేకమూ , పీడితులకు చైతన్యమూ కలిగించా లంటే నీ వంటివాళ్ళు అధికార్లు కాకతప్పదు.

వెం : ఆలోచిస్తాను .

రా : ఆలోచించడం కాదు . అప్లయి చెయ్యడమే . ఇది...
ఇది మంచి అవకాశం ! ఇది నీ కోసమే వచ్చినట్టుంది . ఇదిగో సుందరం కూడా వ్రాశాడు నీకు .

(ఉత్తరం ఇస్తాడు .)

వెం : (చదువుకొని) ఎప్పుడు వస్తాడు సుందరం ?

రా : నీవు ఈ ఉద్యోగానికి అప్లయి చేసి , అది నీకు వచ్చి నప్పుడు !

వెం : (నవ్వుతూ) ఇదేం ఇంద్రజాలమా ?

రా : ఇంద్రజాలమే . చూద్దాం , పద !

(నిష్క్రమణ . తెర)

రంగం 18

[17 వ రంగం వంటిదే . ప్రవేశం రామం – చేతిలో ఒక లేఖతో]

రా : కాల చక్రం ఎంత చకాచకా దొర్లిపోతూవుంది ! వెంకన్న పాలేరుతనం , కాలేజీ చదువు , డిప్యూటీ కలెక్టరుగా నియామకం–

ఇంత చరిత్ర రెండు గంటల్లో జరిగిపోయినట్టుగా వుంది ! తన అధికార పరిధికి లోబడి, అతడు చేస్తున్న ప్రజాసేవ నిజంగా అద్భుతం ! ఆదర్శ ప్రాయం ! అదిగో, ఇలానే వస్తున్నాడు !

(ప్రవేశం వెంకటేశ్వర్రావు, ఆఫీసరు దుస్తుల్లో.)

వెం : హలో, రామం !

రా : నీకు మరో శుభవార్త !

వెం : శుభవార్తా పరంపరలు మోసుకురావడానికే నీవు మద్రాసు వెళు తున్నట్లు కనిపిస్తున్నదే ! ఏదీ కానీ ...

రా : అది నాకు సంబంధించినది.

వెం : అయితే, నాకూ సంబంధించినదే.

రా : ఈ విషయంలో మాత్రం మన ఇద్దరికీ భాగంలేదబ్బాయ్ ! ఇది ఎవరికో ఒకరికి పూర్తిగా చెందే విషయం.

వెం : ఏమిటా విచిత్ర విషయం.

రా : శుభం.

వెం : అబ్బ, ఊరించేస్తున్నావే !

రా : ఇదిగో (లేఖ అందిస్తాడు)

వెం : (చదివి తెల్లబోయి) వివాహం ! వన బాల !

రా : అలా తెల్లబోయావేం ? వనబాల ... సుందరం చెల్లెలు. ఎప్పు డైనా చూశావా ? ఎలా వుంటుంది ?

వెం : ... ...

రా : ఏమి టనుమానిస్తున్నావు ?

వెం : (తేరుకొని) జ్ఞాపకం తెచ్చుకొంటున్నాను, చిన్నప్పుడు చూశాను.

రా : ఎలా వుంటుంది ?

వెం : దేవతలా వుంటుంది.

రా : కుటుంబం ?

వెం : దివ్యమైన కుటుంబం.

రా : మన స్నేహం శాశ్వతంగా ఉండాలని ఈ సంబంధానికి ఒప్పుకున్నాను.

వెం : బలవంతం మీదనా ?

రా : నిజమే కాని, నేను బలవంతానికి లొంగేవాణ్ణి కానుగా ? బ్రహ్మ సమాజ పద్ధతికి సుందరం ఒప్పుకోవడం ఒకటి, నీవూ ఆ వూరి వాడివే అయివుండడం ఒకటి నాకు అనుకూలించాయి. మన స్నేహం చిరస్థాయిగా ఉండడమే ఈ సంబంధానికి ఒప్పుకోవడంలో నా ఉద్దేశం. మా నాన్నగారు కూడా సరే అన్నాడు.

వెం : ... ...

రా : నీ వింత కృంగిపోయినట్టు కనిపిస్తున్నావేం ?

వెం : తలపోటుగా ఉంది. మనస్సు కలతబారి ఉంది. విద్యార్థి దశ అనే ఒడ్డుపైనుంచి జీవితం అనే నౌకమీద కాలుపెట్టిన సంధి కాలం గదా ?

రా : అయితే, కొంచెం విశ్రమించు. నేను స్నానంచేసివస్తా. మద్రాసు విశేషాలు చాలా ఉన్నాయి. మాట్లాడుకుందాం. (నిష్క్రమిస్తాడు)

వెం : (కన్నీరు తుడుచుకుంటూ ఆకాశంకేసి చూచి) బాలా ? సంతోషించవలసింది పోయి, ఏమి టిలా దిగులు పడిపోయింది నా మనస్సు ! నా స్నేహంలో ఇంత స్వార్థ మున్నదా ?

సీ ॥ అలనాటి మా పొట్టి యాబోతు బెదిరిన
రంగైన నీ పరిరంభ సుఖము,
ఆలనాటి నీవు యెంగిలిజేసి ఒడిచిన
గొబ్బిపువ్వుల తేనె గ్రోలు తీపి,
అలనాటి ఒడికి రమ్మని నీవు చేసిన
నవ దుషస్సంకీర్తనముల సొబగు,
అలనాటి ఆత్మహత్యా ప్రయత్నము నుండి
తప్పించినట్టి నీ గొప్పతనము,

దిక్కులేనట్టి పక్షినై తిరుగుచుండ
దిక్కుజూపి, నన్నింతకు దెచ్చినట్టి
బాల! నిన్నెట్లు మరతు? దేవతవు నీవు!
నిన్ను మరచుట యన మరణించుట గద?

బాలా! ఏ భావం నా హృదయంలో తేనె లూరించిందో, అదే నేడు విషమై కాలుస్తూవుంది! బాలా! నిన్నెంత ప్రేమిస్తున్నానో– ఇప్పుడుగదా నా కర్థమవుతూవుంది ... త్యాగశీలా! నీ త్యాగానికి ప్రతిఫలం నీ కేమీయగలను! నా బ్రతుకే నీ పాదాల కర్పించి సేవించా లనుకున్నాను. కాని ... ... ఏమిటో యీ ఆవేదన నాకు! ...ఓహో? నా దీనస్థితికి జాలిపడి, నా కుపకారం చేసిన ఒక దేవత కలకాలం నా దైవుండాలని కోరుతున్నా నే! అయ్యో! అందని పండుకు అర్రులు చాస్తున్న వెర్రినా నేను! ఈ ఆశా భంగాన్ని, ఈ వాంఛా ఘాతాన్ని ఎలా భరించి జీవించ గలను? బాలా! నేను నిర్మించుకొన్నవి గాలి మేడలా? నీవు గగన కుసుమాని వా! (కన్నులొత్తుకొని)

చ ॥ హృదయము బీటవారె సహి
యింపగరాని వియోగవహ్నిచే;
ప్రణిశీతి నీడు దర్శన శ
భాభ్యుదయంబిక తొల్కరించు నం,

చదియును పోయె ; ఆశలు ని
　　శాచరులై భయపెట్టసాగె ; రే
పుదయ మె లేదు గావును త
　　లోదరి ? ఈ దరిలేని రాత్రికిన్ !

బాలా : నీవు లేకపోతే నాకీ చదువు , ఉద్యోగం ఎందుకు ? ఏ జీవనశక్తి నన్నీ స్థితికి పురోగమింపజేసిందో - ఆ చైతన్యశక్తి నన్ను హఠాత్తుగా విడిచిపెట్టి పోతున్నప్పుడు - నా హృదయం ఛిన్నాభిన్నం కాక నిలవగలదా :

గీ॥ గ్రామమును జేరి , సస్య సుశ్యామలంపు
గట్టులో దాగి ' అమ్మదొంగా ' యటంచు
నిన్ను మనసార బెదరింపనున్న నాకు
చెదరిపోయెనె జీవితాభ్యుదయ మిట్లు !

నీకు సేవచేస్తూ మానవసేవ చెయ్యాలనుకొన్న నాకు ఒక్క మానవ సేవనే మిగిల్చిపోతున్నావా ?

కులపు గోడ్లళ్ళతో మొత్తుకొనెడు జాతి
నిన్ను నన్నును ఒకటి కానిచ్చు నెట్లు ?
పిచ్చి కోర్కెల భ్రాంతివి పెంచుకొంటి !
ఎరిగి యుండియు ఎద కుందు నేలొ ఇట్లు !

(తల పట్టుకుంటాడు , తెర)

రంగం 19

[రైతు వాడలో బాల గృహ ప్రాంగణం . ప్రవేశం సుందరం . చేతిలో శుభలేఖలు . ముందుగా నౌకరు బెడ్డింగు పట్టుకొని ప్రవేశించి ఇంట్లోకి పోయాడు . వెనకగా సుందరం ప్రవేశించాడు .]

సుం : (గాలి పీల్చుకొని) ఎంత మధురం ! వకృతి సిద్ధమైన ఈ సౌభాగ్యం గ్రామంలోనే తప్ప పట్టణంలో పొందలేము :

సీ॥ శుకపిక శారికా నికరమ్ము చెల్మితో
స్వాగతములు పల్కు శాఖలందు,
మల్లి కాది మనోజ్ఞ వల్లికా కులములు
భూషించు సుందర పుష్పవితతి,
శ్యామల సస్యపుష్కలములై పొలములు
ఆహ్లాద మొనగూర్చు నడుగడుగున,
స్వేచ్ఛగా భూమిని సేవించు కృషికులు,
శ్రమికులు నేత్ర పర్వమ్ము చేయు,

అవని జనుల కందరకు నాహార మొసగు
గ్రామ సీమయె నంద నారామ సీమ,
అమృత చైతన్య మీ నేల నాడిపాడు!
శ్రీ మనోహృష్ట మీ గ్రామ జీవనమ్ము.

(అంత ఎదురుగా ప్రవేశం : కుబేరయ్య)

కు : ఓహో ! సుందరమా ! ఎప్పుడొచ్చావ్ ? ప్లీడరుపట్టా చదివావట కదూ ?

సుం : అలాంటిదే నండి. ఏమి టిదారిన వచ్చారు ?

కు : అబ్బే, పొలం పోతూ, నీవు వచ్చావని తెలిసి, చూసిపోదామని వచ్చాను.

సుం : నేను ఇప్పుడే వస్తున్నానే ! అప్పుడే మీ కెలా తెలిసింది !

కు : తెలియడ మేంటి, తెలియకపోవడ మేంటి ? సరేగానీ ... చేతిలోవి శుభలేఖలా ?

సుం : ఔనండి, మా చెల్లెలు సంబంధం - కాకినాడ అనాథశరణాలయం సూపరింటెండెంటుగారి అబ్బాయికి ...

కు : ఆ ! అంతే ?

సుం : 'అంతే' అంటే ?

కు : పెద్ద తలకాయ లేకపోతే ఎద్దు తలకాయ తెచ్చి పెట్టుకోమన్నారు పెద్దలు . సంబంధాలు నిర్ణయించే టప్పుడు కుర్రతనాలు పనికొస్తాయటోయ్ ? కాస్త పెద్ద తలకాయ సలహాలు తీసుకోవద్దూ ?

సుం : ఇప్పుడు వచ్చిన ప్రమాద మేమిటి ?

కు : ప్రమాదమే . ఆ మాలకూడు తెచ్చి పండువంటి వంశంలో కలిపేస్తున్నావ్ ! పైగా మమ్మల్నందరినీ చవటల్లాగా వూరుకోమంటున్నావ్ ?

సుం : బ్రహ్మ సమాజంలో ఆవేవీ లేవండి . అందరూ మానవులే , అందరూ సోదరులే . పైగా వరుడు గౌరవకులస్థుడు , గౌరవ వంశస్థుడు .

కు : ఏమో , నా కిలాంటివి నచ్చవు . ఈనాడు ఇదైంది ; రేపు శుద్ధ మాలోణ్ణే తీసుకొస్తావ్ . నీతి నియమాలు తప్పిన తర్వాత ఒక దారేంటి , ఒక తెన్నేంటి ?

సుం : పవిత్ర వర్తనుడు ; ప్రజ్ఞాశాలి అయిన మానవుడు ఏ కులమైనా ఒక్కటే నాకు .

కు : ఆ ! అంతటివాడి వైనావు ! ప్రమాదం ! జాగ్రత్తసుమా . సంఘాన్ని ధిక్కరిస్తున్నావ్ .

సుం : సంఘం సంగతి నాకు తెలుసు లెండి . మంచివాణ్ణి వంచి కాలరాస్తూ ; రౌడీకి దాసోహం చేసే స్వభావంగల సంఘాన్ని నేను లెక్కచేసేవాణ్ణి కాను !

(కుబేరయ్య కళ్ళెర్రచేసి చూస్తూ , తల వంకిస్తూ నిష్క్రమిస్తాడు .)

సుం : మా దౌర్భాగ్య హిందూ సంఘానికి ఇలాంటివాళ్ళంతా పెద్దలు . ఓ భారత సంఘమా .

గీ॥ కుటిల కులమత భేదాల కుళ్ళులోన
కూలబడి యెంతకాలము కుందె దమ్మ !
ఏక జాతీయశక్తివై యెపుడు నీవు
స్వేచ్ఛపొంది పురోగమించెదవా ? తల్లి !

(నిష్క్రమిస్తాడు. కొంచెం సేపటికి బెంగతో, దుఃఖంతో కృశించిన బాల ప్రవేశిస్తుంది ...)

బాల : — (పాట)

ప్రేమామృతము పోసి పెంచుకొన్నానే,
ఫెళ్ళుమని విరుతువా, యీ పూలతీవ ?

భూగర్భమందుండి కూర్చుకొన్నానే,
పుటుకుమని త్రెంతువా, నా రత్నమాల ?

నీకొరకు పైనమై నడివీధి బడితినే,
నిశితకంటకము లడుగడుగునకు పోతువా ?

గాలిలో మేడలు కట్టుకున్నాము
ధూళిలో నాయాశ కూలద్రోసెదవా ?

నా బ్రతుకు బ్రతుకెల్ల నమ్ముకొన్నానే
నా తల్లి భారతీ ! నాకేది మార్గమే ?

(చేతిలోని శుభలేఖ చూచి) అయ్యో ! నా ఆశ మొగ్గగానే రాలిపోతే ఎంత బాగుండును ! పెరిగి, వికసించి పరిమళించే టప్పుడా గిల్లేస్తావు ? విధీ ! ఎంత కఠినం నీ చర్య ! ... నన్నుకూడా గిల్లి పారెయ్యరాదా ? ... చిన్నప్పటినుంచీ ఎరిగివుండి, అతడంటే ఏదో హృదయంలో నెలవేర్పరచుకొన్న మిత్రుడ్ని విడనాడి ... పరిచయంలేని పరాయివాణ్ణి పెండ్లాడడం ఎంత ఘోరం. ఎంత దుఃఖకరం ! ... ఏనాడు మెడలోనుంచి కాసుల పేర్లు తీసానో అనాడే నా దురదృష్ట దినాలు ప్రారంభమయ్యాయి. మా అమ్మ నన్ను రోజూ వేధించుకు తింటున్నది. కాసుల పేరు

దొంగలపాలయ్యింది . వృధాగా పంతులుగారు ఖైదులో పడ్డారు . కుబేరయ్య పగ సాధిస్తున్నాడు ...... మా అన్నయ్యతో చెప్పి ఏమైనా చెయ్యా లనుకుంటే అతడు హఠాత్తుగా ఈ శూలాన్ని తెచ్చి నా హృదయం చీల్చేశాడు ! నా ఇష్టం కనుక్కోవద్దా ? అబ్బా ! ఈ బాధ భరించలేను ...

(లేఖచూస్తూ) వివాహ మహోత్సవ మట ! మహోత్సవం , నాకిష్టం లేకుండా ! ఏదో ఒక చక్రానికి కట్టి జీవితయాత్ర సల్పమనే మహోత్సవం ఇది ... ఓహో ! ఇదెంత మూర్ఖసంఘం ! విద్యాధికుడైన మా అన్నయ్య ఇట్టి పని చేస్తా డనుకోలేదు . కన్నులు మూసికొని సంఘ దురాచారాల్ని అనుసరిస్తాడని తలంచలేదు ...... (మళ్ళీ లేఖ చూచి) ' శుభమస్తు ' స్త్రీ బ్రతుకంటే యీ సంఘానికి యెంత వెటకారం ! ఎన్ని అశుభాలు శుభం పేరిట జరుగుతున్నాయో గదా ... ఏమైనాసరే ! ... నా కంఠంలో ప్రాణం వుండగా , వెంకన్నను తప్ప పరాయి వాణ్ని పెండ్లాడను , ఇది నా నిశ్చయం , తప్పితే ఆత్మహత్య ! ఆఁ ! (వణుకుతూ) ఆత్మహత్య ? వెంకన్నను ఆత్మహత్య నుండి తప్పించాను . నేనే దానికి గురి అవుతాను ? అయ్యో ! ... ఈ వివాహం తప్పదా ? శుభలేఖలు అచ్చయిపోయాయే ! పెండ్లి సన్నాహాలు జరుగుతున్నాయే ! వారం రోజులుకూడా లేదే ! ... ఈ శుభలేఖ చింపేస్తే పెండ్లి ఆగిపోదా ? ... వెంకన్నా ! నిన్ను యేనాడు చూసానో ఆనాడే నా హృదయం నాకు తెలియకుండానే నీకు నెలవిచ్చింది . నిన్ను ఉన్నతస్థితికి యెత్తడానికి ప్రయత్నించాను . నేను అధోగతికి పోతున్నాను ... నన్ను జ్ఞాపకం పెట్టుకోగలవా ? నా జ్ఞాపకం నీకు దుఃఖం కలిగించదా ? ఆనాటి గిత్తదూడ బెదరడం , ఆనాటి గొబ్బి పాటలు , ఆనాటి ప్రియాలాపాలు ! ఆనాటి ఆటలూ , పాటలూ జ్ఞాపకం వచ్చి నీవు యెంత

ఏడుస్తావో ! నా దారుణ మరణవార్త యీ వారంలో నీ కెక్క-డున్నా వినిపిస్తుంది ... పెండ్లి ఆగడమో , మరణమో తప్పదు ... ముమ్మాటికీ తప్పదు .

సీత : (ప్రవేశించి) దండాలం ఢమ్మగారు ! (కన్నీరు తుడుచుకుంటుంది)

బాల : ఎవరే నీవు ?

సీత : సీతి నండి .

బాల : ఆఁ ! (తేరిచూచి) ఎంత మారిపోయావు ! ఎక్క-డనుంచి ? అన్నట్లు వీరేశుని తీసుకుపోయావు కావూ ? పెండ్లి చేసుకున్నారటగా !

సీత : అయ్యో తల్లీ ! కాకినాడలో , ఇద్దరమూ చిలకా , గోరింకల్లాగ బ్రతుకుతున్నామండి .-

బాల : అదృష్టవంతులు .

సీత : ఏం అదృష్టం తల్లీ ! (కన్నీరువొత్తుకుంటూ)

బాల : ఏం పాపం ? వీరేశేడీ ?

సీత : ఓ దొంగోడు , ఓ కాసులపేరు దొబ్బుకొచ్చి మామీద పారేసి పారిపోయాడండి . మమ్మల్ని పట్టుకుని ఆయన్ని ఖైదులో పెట్టారు తల్లీ ?

బాల : అయ్యో ... అయితే ... ఆ దొంగ దొరికాడా ?

సీత : మొన్నే దొరికాడంట తల్లీ ? రేపో యెప్పుడో కేసు యిసారికారంట .

బాల : వంతులుగారి కేసుకూడా కదూ ?

సీత : ఔనంటండి . రెండూ ఒకే కేసంటండి . అమ్మా ! ఒక యిళోసం యిన్నారా ? ఇప్పుడు మన డిప్టీ కలకటేరు దొరగారు మా యెంకన్న బాబే నండి !

బాల : (ఆశ్చర్యంతో) ఆఁ ?

సీత : ఔనండమ్మా ; కొత్తగా ఈ మధ్యే అయిందంటండి ఉద్యోగం . ఉపకారం జరుగుతాదండి .

బాల : మరి నీవు వెళ్ళి మాట్లడలే ?

సీత : నాకు భయమేత్తుందం డమ్మా ? ... మీకు స్నేగంగా ?

బాల : ఏం స్నేహంలే , అంతా పోయింది .

సీత : ఎందుకు పోద్దండమ్మా ? ... మీకు ? యివాహంకూడా నంట .

బాల : కాదు , దినం .

సీత : అలా అనకండమ్మా ! పెండ్లి కుమారుడుగారు మా యెంకన్న బాబుకి స్నేగమేనంట !

బాల : (ఉలిక్కిపడి) ఆఁ ! (విచారంతో వాలిపోతుంది .)

సీత : ఏమండమ్మా ? అలా అయిపోయారు ?

బాల : ... ...

సీత : అమ్మగార్ని పిలవనాండి ?

బాల : వద్దు . (మెళ్ళో గొలుసు తీసి) ఇదిగో ఇట అను తక్కు అమ్ముకుని తినండి .

సీత : వద్దండమ్మా ! ఇతర్ల సొమ్ము మాకొద్దు . ఇలాంటిదే మా కొంప తీసిందం డమ్మా ! మా రెక్కాడ కాడు సుఖంగా వుండి , రేపు నీకే పాలేరు యిదంతా అయిపోతే , బంగారంలాగ పనిచేసుకు బతుకుతాం .

బాల : భాగ్యవంతుల కంటే పేదలే నిజమైన సౌఖ్యవంతులు ! అన్నం లేకపోవచ్చు , ప్రేమానందం మీరు స్వేచ్ఛగా అనుభవిస్తారు

సీత : మీరు ?

బాల : మాకు స్వేచ్ఛ లేదు . బజారుమీది సరుకును డబ్బిచ్చి కొనుక్కుంటాం .

సీత : కాని – మీ యిషయం ...

బాల : నా విషయం రేపు వల్లకాట్లో .

సీత : అన్నీ అశుభాలే వలుకుతున్నారే !

బాల : నాకీ పెళ్ళి ఇష్టంలేదు !

సీత : బంగారంలాంటి అబ్బాయిగా రమ్మా !

బాల : తుమ్మెదకు పుష్పం కావాలిగాని , బంగారం కాదు .

సీత : మీ కన్నెవరిమీ దుందో ?

బాల : నీకు చెప్పితే ఏం లాభం ?

సీత : ఏమో ? సింగం – చిట్టెలక కథ నాకు మీరు చెప్పిందే .

బాల : (సిగ్గుతో) మీ వెంకన్న .

సీత : (అదిరి వడి) అమ్మో ! కుదరదం డమ్మో , కుదరదు . మీరు గొప్ప కులపోరు .

బాల ; ఏమిటి గొప్ప ? రాళ్ళలో రత్నాలు పుట్టవా ? రత్నాల్లో రాళ్ళు పుట్టవా ?

సీత : అయినా – పై కొచ్చినవాణ్ని పై వాళ్ళు పై నుంచే ఎగరేసుకుపోతే , ఇక మాకు మిగిలే దేమిటం డమ్మా ?

బాల : (విషాదంగా నవ్వి) ఆ భయం నీ కక్కర్లేదే ! నేను మీ యింటికీ వస్తాను , మీ పేటలోనే వుంటాను , సరా ?

సీత : (మౌనం)

బాల : వర్గ దృష్టిని కొంచెం సడలించుకొని , మానవతా దృష్టితో చూడమ్మా ఈ సమస్యను .

సీత : అదేదో నాకు తెలవదు కాని, ఇప్పుడు నన్నేం చెయ్యమంటారు ?

బాల : నేను వెంకన్నను ప్రేమిస్తున్నట్లు పెండ్లికుమారుడు తెలుసుకోవాలి.

సీత : ఆ యిద్దరూ ఒక్కచోటే ఉన్నారమ్మా !

బాల : (ఆశ్చర్యచకితయై) ఆఁ ! ఒక్కచోటే ? ... ఒక్కచోటే ? అయితే ... వెళ్ళు, సీతమ్మా, వెళ్ళు. మీరు సుఖంగా బ్రతకండి. వెంకన్నకు నా పేరెప్పుడూ జ్ఞాపకం చెయ్యకేం ? వెళ్లు.

సీత : (ఆలోచిస్తూ) అయ్యో తల్లీ ! మీ సుఖంకోసం నేనేమి చెయ్యగలను ? (నెమ్మదిగా పోతుంది)

బాల : ఈ ఆశ కూడా తీరిపోయింది. నన్ను తన స్నేహితుడు పెండ్లాడ్డం వెంకన్నకు ఇష్టమేగా ? అంటే అతనికి నాయందు ప్రేమ లేదన్నమాట ? ఆత్మహత్య తప్పదు. రేపటితో నా జీవితయాత్ర సరి. జలాధారంలేని ఓ జ్యేష్ఠమాసమా ? ఈ పుష్పాల్ని ఇక రాల్చేయి.

(పాట)

పైన మబ్బులేదు, పైరుగాలిలేదు
మంటు వేసవిలోన మాడిపోనేలా ?
రాలిపోవే మొగ్గ ? రాలిపోవమ్మా ?

ఇన్నాళ్ళు తన ప్రేమ కన్నీటిధారచే
నిన్ను పెంచినవాడు నిర్దయాత్మకు డయ్యె
ఏలనే బ్రతుకింక రాలిపోవమ్మా ?

లావణ్యమే పోయి జీవనంబే అరి
చీడపట్టి కృశించి చితికిపోనేలా ?
రాలిపోవే, నేడె రాలిపోవమ్మా ?

(విచారంగా బాల పడిపోతుంది. తెర)

రంగం 20

[కాకినాడలో ఒక భాగం . డిప్యూటీ కలెక్టరు ఆఫీసు . రామం వెంకటేశ్వరరావు రెండు కుర్చీలలో కూర్చొని వున్నారు . సూట్లు ధరించి వున్నారు . (బుష్‌షర్టులు అయినా ఫరవాలేదు .) వెంకటేశ్వరరావు ముఖంలో నిస్పృహ కనిపిస్తూ వుంది .]

రా : నీ విషయం నాకేమీ అర్థం గావటంలేదు . నీవు కలెక్టరువైన సంతోషం మా కున్నంతగా నీకు లేదు . నీవు రోజూ రోజూ నీరసించి పోతున్నావు .

వెంక : కలెక్టర్లు మాత్రం చిక్కిపోరా , గవర్నర్లు మాత్రం చచ్చిపోరా ?

రా : ఈ తీరమూ ఆ తీరమూ అందరికీ సమానమే . మధ్య జీవన యాత్రలోనే ఏ గాలి విసరినా , ఏ లంగరు అవసరమైనా . నీవు నీ ఆరోగ్యం గురించి శ్రద్ధతీసుకోవాలి .

వెంక : నడిసముద్రంలో లంగరు ఏమి లాభం ? తెరచావ చినిగి , తెర కొయ్య విరిగి , చుక్కాని పట్టుతప్పిన తర్వాత ఇక చేతులు జోడించి కూర్చోవడమే .

రా : అది పూర్వకాలం . నేటి ప్రకృతి శాస్త్రవిజ్ఞానం , ప్రజ్ఞాశక్తి విజృంభణ , సర్వమానవ చైతన్యం లోకానికి భద్రత చేకూర్చుడం లేదా ? చేతులు జోడించుకు కూర్చోవడం అచేతన లక్షణం . చైతన్య వంతుడు సాధించలేని దేదీ లేదు .

వెంక : తింటే అజీర్ణం , తినకుంటే నీరసం . (పెదవి విరుస్తాడు - బంట్రోతు ప్రవేశం .)

బం : సర్కార్ (విజిటింగ్ కార్డు యిస్తాడు .)

వెంక : (చూచి) సుందరం ! (బంట్రోతుతో) తీసుకురా .

(బంట్రోతు నిష్క్రమిస్తాడు .)

రా : నిన్ను ప్రత్యేకంగా ఆహ్వానించడానికి వచ్చి వుండవచ్చు .

వెంక : నాకు ప్రత్యేకాహ్వానమా ? కాకిచేత కబురు చేస్తే నే వస్తానని సుందరానికి తెలుసు .

(సుందరం వస్తాడు . విష్ చేసుకుంటారు . బంట్రోతు కుర్చీతెచ్చి వేస్తాడు)

సుం : (కూర్చుంటూ) నాకు టైం లేదు . అర్జంటు వను లున్నాయి . మీరంతా కలిసే వస్తారా ?

వెంక : నన్నూ రమ్మంటావా ?

సుం : ఇప్పుడు నేను వచ్చిం దెందుకు ?

వెంక : తప్పదంటే వస్తాను . ఆలోచించు .

రా : మొన్నటినుంచీ ఈ విషయమే ఇతడితో వాదిస్తున్నాను . తన పూరినీ తన కులాన్నీ తలచుకొని , తనకు తగిన మర్యాద జరగదని వాపోతున్నాడు .

సుం : దానికి నేనో వుపాయం ఆలోచించాను . నేను ప్రత్యేకంగా వచ్చిందే అందుకు . రైతువాడ క్యాంపువేసుకో . ఆ ప్రాంతాల నుంచి వచ్చిన కేసుల హియరింగ్ అక్కడ వెయ్యి . మామూలు కంటే వెయ్యి రెట్లు నీకు గౌరవం జరక్క పోయినప్పుడు నేను చూస్తాను .

రా : మేమూ అదే ఆలోచనకు వచ్చాం .

సుం : నీ కిం కేం భయం ? నా పలుకుబడి నీకు తెలుసుగా ?

వెంక : రామం చెప్పడానికీ , నీవు నమ్మడానికీ సరిపోయింది . నాకు భయమా ? ... కాని , నే రాకపోతే మునిగిపోయిం దేముంది ? నా ఆరోగ్యం ...

సుం : నీవు వచ్చితీరాలి . నీవు లేకపోతే మోజే లేదు .

రా : నీవు రాకపోతే అసలు పెళ్ళేలేదు .

సుం : కుబేరయ్య మన మీద కుట్రలు పన్నుతున్నాడు . మాష్టారి మీద కేసు కేవలం కల్పితం . ఎంక్వైరీ వేసుకో . క్యాంపుకు మా బంగళా ఇస్తాం . సదుపాయంగా ఉంటుంది .

రా : మగ పెళ్ళివారికి విడిదికూడా అదే...

సుం : మరీ బాగుంది... ఏమంటావు ?

రా : ఉద్యోగి అయిన తరువాత గంభీరత నేర్చుకున్నాడు . ఏమంటాడు ?

వెం : (నీరసంగా నవ్వి) ఏమంటాను ? మీ మాట ఎన్నడయినా కాదన్నానా ? సరే .

సుం : సరే , నే వెళతాను . రామం ! వెంకటేశ్వరరావును తీసుకొచ్చే బాధ్యత నీది . (అందరూ నవ్వుతూ లేస్తారు .)

వెం : ప్యూన్ !

బం : (ప్రవేశించి) సర్కార్ !

వెం : రైతు వాడకు క్యాంపుకు సిద్ధపడమని క్యాంపు గుమాస్తాకు చెప్పు , చాల జరూరు !

బం : చిత్తం , చిత్తం , (సుందరం , రామం , వెంకటేశ్వరరావు (నిష్క్రమిస్తారు .)

బం : (కుర్చీలు సర్దుతూ) హెంత మంచి దొరవారు హెప్పుడూ రాలేదు మాకీ . మనిషి అంటే ఇలాగా వుండాల . తమ కింద నౌకర్లనీ హెంత మర్యాదా చేస్తార్ ! కొత్తా దొరవార్ మహా సత్తా గలవార్ (పాటవలె కూనిరాగం తీస్తుంటాడు . అంతలో పాట వినిపిస్తుంది)

(పాట)

ఎవరని అడిగితె సిగ్గౌతున్నది
ఏమని చెప్పుదు లోకులకు
మనిషే మనిషిని ఎవరని యడుగుట
మానవధర్మము కాదనుకోక - ॥ ఎవ ॥

బం : అచ్ఛా ! అచ్ఛా

(పాట)

నరజన్మమునే యెత్తితి నేను
పెరిగితి నొక బానిసనై ,
మనిషిగ పుట్టి , మనిష కాళ్ళతే
మనుగడ బలి యిచ్చితివి - ॥ ఎవ ॥

బం : వహ్వా , వహ్వా ? అరే మనిషి ? దొడ్డిగుమ్మంకాడ వేంటి బే ? అరే ! ఇదరావ్ ! (ప్రవేశం పుల్లయ్య , చేతిలో మూకుడు , కర్ర , భిక్షుకుడై)

పుల్ల : బాబయ్యా ! ముష్టివాణ్ణి .

బం : అరే ముష్టివాడు ! పాడతావు లేదు నీకీ ?

పుల్ల : చిత్తం .

బం : ఏదీ పాడు .

పుల్ల : ——

కాల్చికిందగల ఎండు కొమ్మనే
కట్టుకొంటి నొక గూడు
విరిగిన నాడైనా , ఆ పైగల
విరుల గొమ్మ గననైతి - ॥ఎవ॥

బం : బలే ! బలే !

పుల్ల : బాబయ్యా ! తమ దయ !

బం : ఏం దయ ? నహీఁ ఇది ఆఫీస్ !

పుల్ల : అయ్యో .

బం : కొత్త దొరవారు మంచివారు కారు , పో , జే ! ఇది ఆఫీసు .

పుల్ల : (నిట్టూర్చి) పరమేశ్వరా !

బం : ఫో , ఫో , ఏమ్మంటూంటే !

పుల్ల : (చేతులు మోడుస్తాడు)

బం : (మీదికి పోయి) పోతావా , నాకీ చెయ్యి చేసుకోవాలా ?

(పుల్లయ్య నీరసంగా పోతాడు)

బం : హీడికీ దాచబెట్టా డిక్కడ ? మొగుడి సొమ్ము హుంది ఆఫీస్ లో ?

(నిష్క్రమిస్తూవుంటాడు . తెర)

రంగం 21

[రైతు వాడలో డిప్యూటీ కలెక్టరు వెంకటేశ్వరరావు గారి క్యాంపు . సాయంకాలం . బంట్రోతులు హడావిడిగా తిరుగుతూ వున్నారు . అప్పుడు కబుర్లు చెప్పుకొంటూ ఇద్దరు రైతులు ప్రవేశించారు .]

మొదటి రైతు : కలగటేరు దొరగార్ని చూశావోయ్ ?

రెండవ రైతు : ఆఁ . దూరాన్నుంచి . అయితే - ఆయన్ని ఎరుగుదువా , ఆ పుల్లడి కొడుకంట ?

మొ.రై : ఆఁ ! ఆ పారిపోయిన యెంకడా ? చ - యెంకడు గారా ? చ ...

రెం.రై : (నాలుక కరచుకొని) ఎవళ్ళయినా వింటారు .

మొ.రై : అలవాటుగా -

రెం.రై : మనవన్నీ దురలవాట్లేలే . మార్చుకోవాలి .

మొ.రై: ఎవరైతే ఏముందీ ? అదృష్టం –

రెం.రై: ప్రొద్దుటి కేసు చూశావూ ? ఎంత పసందుగా నడిపించాడో !

మొ.రై: మరే, మరే. ఆహా ! ఏం న్యాయం ! ఏం ధర్మబుద్ధి !

రెం.రై: ఔను– ఆ కుబేర్రావు చేత క్షమాపణ కోరించి, ఆ పంతుల్ని వీరేశునీ ఖైదునుంచి విడిపించాడు.

మొ.రై: ఐనా ఆ కుబేర్రావుకి ఆ బుద్ధేమిటి ! వూరు అభిమానం ఉంచుకుని క్షమాపణతో విడిచిపెట్టాడుగావి – ఆ దుర్మార్గానికి మరో కలకటేరైతే – యేశేవాడ్తే వదేత్సు.

రెం.రై: ఏ దెలాగైనా, అభిమానం ఎక్కడికి పోద్దోయ్ !

మొ.రై. మని షంటే యెంకడే ... ఛ ! వెంకటేశ్వరరావుగారే మనిషి. వజ్రం తునక అంటే నమ్ము.

రెం.రై: తప్పకుండా. మాలో దని నమస్కారం పెట్టకుండా వుండేవు సుమీ !

మొ.రై: ఎవరైతే నేమోయ్, మనకు పనిజరగడమే కావాలిగాని ? పద పద !
(పోతారు. వెనుకనుండి పెండ్లికొడుకు రామం ప్రవేశిస్తాడు)

రా : నా పెండ్లి విషయంలో వెంకటేశ్వరరావు ఎంత ఉదాసీనంగా వున్నాడు ! ఎంతో ఉత్సాహం ఇతర విషయాల్లో చూపుతూ, వివాహ సంభాషణ వచ్చేటప్పటికి చివుక్కుమంటున్నాడు. పన బాల అన్నగారితో, తల్లిగారితో పోరాడుతూ వున్నట్లు వార్త వచ్చింది. ఆమె వెంకటేశ్వరరావును ప్రేమిస్తూ వున్నదనటానికి ఈ కాసుల పేరు కేసు ఒక ప్రత్యక్ష నిదర్శనం.

"బాల వెంకన్నని ప్రేమిస్తున్నది. మిత్రద్రోహానికి, స్త్రీ హత్యా పాతకానికి ఒడిగట్టుకోవద్దు" అని ఎవరో ఒక స్త్రీ ఆ చెట్టుచాటు నుంచి నన్ను హెచ్చరించి వెళ్ళింది. ఇదంతా ఏదో గారడీలాగ

కనిపిస్తున్నది నాకు. ఈ సంగతి ముందే వెంకటేశ్వరరావు నాతో ఎందుకు చెప్పలేదు? అతడు సిగ్గుపడి వుంటాడు. నిరాశతో ప్రేమకు నీళ్ళు వదులుకుని వుంటాడు. మరి సుందరం?

బలవంతంగా ఈ పెండ్లి జరిగించడానికి చూస్తున్నాడా? అతని మార్గంలో కులం అడ్డునిల్చి వుంటుందా? తన చెల్లెలు ప్రేమ గాథ తనకు తెలిసి వుండదేమో? లేకపోతే అంతటి విజ్ఞాన సంపన్నుడు ఈ అకార్యానికి పూనుకుంటాడా? ఇప్పుడు నా కర్తవ్య మేమిటి? ఈ బంధువులు! ఈ సంబరాలు! ఈ అట్టహాసం! ... (యోచించి) నా అడుగులు విప్లవ మార్గంలో పడుతున్నాయే! ... సరే ... కాని ...

(నిష్క్రమిస్తాడు. తెర)

రంగం 22

[అదే క్యాంపు సీను. బైట ఆవరణలో వెంకటేశ్వరరావు, ఉపకారి, వీరేశు, సీతమ్మ మాట్లాడుకొంటూ వున్నారు. వెంకటేశ్వరరావు ఆఫీసరు దుస్తులలో వున్నాడు. తక్కిన వారి దుస్తులు పూర్వం లాంటివే, కొంచెం మంచివి.]

వెం : పంతులుగారూ! ఇదంతా మీ చలువ! నా యీ అభివృద్ధికి కారకులలో మీరు ముఖ్యులు. మీ ఋణం తీర్చుకోలేను. ఇక నుండి మీరు మాతో వుండిపొమ్మని ప్రార్థిస్తున్నాను.

ఉప : అది స్వార్థం అవుతుంది. నీ వంటి కలెక్టర్లను ఎంత మందిని తయారు చెయ్యాలో నేను ఈ దళిత సంఘం నుండి!

వీరే : ఒకొక్క మాష్టరు ఒకొక్క కలకటేరుని తయారుచేసినా చాలు జాతి బాగుపడ్డానికి. కాని వెంకన్న బాబులా గుండాలి కదా ?

ఉప : వుండాలనే మనము కోరేది .

వీరే : ఉంటేనా మరి ! తస్సాదియ్యా ! చిటికలో జాతి ఆకాశం మీద నడవదూ ?

ఉప : ఒక్క కలక్టరే అన్న మాటేమిటి ? ఒక్కసారి బడిలో చేరిన వాడు కోరికను బట్టి, పట్టుదలను బట్టి ఇంజనీరు, డాక్టరు, ప్రొఫెసరు, లాయరు, జడ్జి ఏదైనా కావచ్చు. నియమాతిక్రమణ చేయనక్కరలేదు, న్యాయం కలిగిస్తుంటే చాలు .

వీరే : గతాన్ని మరవకుండా వుంటే చాలండి, బాబు !

వెం : పిన్నీ ! నీవు వెళ్ళి వంటపనులు చూడు .

సీత : త్వరగా రండి, ప్రొద్దుగూక వచ్చింది (వెళ్ళుతుంది .)

వెం : ఇక మా తండ్రిగార్ని వెతికించాలిగా !

ఉప : అన్వేషణ సాగుతూనే వుంది. నలు వైపులకూ కుర్రాళ్ళని పంపించాం .

వీరే : ఎందుకు ? నేను వెళ్ళి వెతుక్కువస్తాను . (వెళతాడు)

వెం : ఇక లేద్దాం . కుబేరయ్యగారింటికి వెళ్ళిరావాలి .

ఉప : ఇంత పొద్దుపోయా ? రేపు వెళ్ళవచ్చుగా ?

వెం : కాదు . మళ్ళీ పెళ్ళి హడావిడిలో వడతాం . ఆ యిల్లోగా మీ రుండండి . ప్యూన్ ? (పిలుస్తాడు)

ఉప : అయితే త్వరగా తెమల్చుకొని రండి . (నిష్క్రమిస్తాడు)

బం : (ప్రవేశించి) చిత్తం సర్కార్ .

వెం : (నడిచి) అదే కుబేర్రావుగారి ఇల్లు . ఇంట్లో వున్నారేమో చూడు .

బం : చిత్తం చిత్తం . (వెళ్ళి మళ్ళీవచ్చి) ఉండింది సార్ ! వత్తుం డారు సర్కార్ !

కుబే : (ప్రవేశిస్తాడు , వంగి నమస్కరిస్తూ)

వెం : నమస్కారమండి కామందుగారు ! నేను వెంకణ్ణి .

కుబే : ఎంతమాట ! ఎంతమాట ! (చెంపలు వేసుకొని) మహాప్రభో ! నన్ను క్షమించండి . అపరాధిని . (మోకరించబోతాడు)

వెం : (ఆపి) పొరపాటు . నేను అనేక కారణాలవల్ల మీకు కృతజ్ఞుణ్ణి . పొరపాట్లు లేనివారు ప్రపంచములో లేరు . మీరు పెద్దలు . నన్ను మన్నించి ఆశీర్వదించండి .

కుబే : (మళ్ళీ చెంపలు వాయించుకుంటూ) ఎంతమాట – ఎంత మాట ! నేను ఎంత మూర్ఖుణ్ణి ! తమకు సప్లయిలన్నీ నేనే పంపించాను . నా కమతంలో తమ చేతి కడ్డులేదు !

బం : సర్కార్ ! మంచి పనసపళ్ళూ వుండాయి , సర్కార్ . హమ్మ ! హమ్మ ! హింతింత , హంతంత , బడా అచ్చాపళ్ళూ సర్కార్ !

వెం : నోరుముయ్ (కుబేరయ్యతో) నాకేమీ అక్కర్లేదు ! ఒక్క ఉపకారం మాత్రమే మిమ్మల్ని కోరుతున్నాను .

కుబే : ఏదైనా సరే . ప్రాణంకూడా తమకు అర్పిస్తాను .

వెం : మా తండ్రిగార్ని వెతికించాలి .

కుబే : (వణికిపోతూ) తమకు ద్రోహంచేశాను , గడ్డి తిన్నాను .

వెం : అది వేరు . ఎక్కడున్నాడో ఆరాతీయించండి . మా బంట్రోతు లెరగరు . లేకపోతే వీళ్ళనే పంపిద్దును .

కుబే : చిత్తం , చిత్తం . ఇప్పుడే పంపిస్తాను మనుషుల్ని . ఎందుకూ నేనే వెళతాను .

వెం : జరూరు సుమండి . రేపు నేను వెళ్ళిపోవాలి .

కుబే : చిత్తం . చిత్తం . (వెళతాడు)

వెం : అబ్బ ! ఎంతలో చీకటిపడ్డది ! ప్ల్యాన్ !

బం : సర్కార్ ! లైటు తెచ్చాను , సర్కార్ ! రండి సర్కార్ ! రండి !

వెం : పద . (బంట్రోతు ముందు , వెంకటేశ్వరరావు వెనుక నడుస్తూ వుంటారు . ఎవరో వ్యక్తి ముసుగుతో దారిలో నిలబడుతుంది . బంట్రోతు చూచి, వెనక్కి తగ్గి)

బం : ఎవరు బే ?

వ్యక్తి : ... ...

బం : ఖబడ్దార్ ! నీకీ —— ఎవరూ ?

వ్య : ... ...

బం : (కంగారుగా , బిగ్గరగా) యెవరూ అంటే ?

వ్య : ... ...

బం : సర్కార్ ! దొంగ , సర్కార్ ! లేకపొతే సైతాన్ , సర్కార్ సైతాన్ ! కోన్ హై ? బోలో ?

వెం : (ముందుకు వచ్చి) యెవరమ్మా , నీవు ?

వ్య : ... ...

వెం : చెప్పు ? చెప్పనిదాన వెందుకొచ్చావ్ ?

వ్య : చెప్పడంవల్ల లాభం లేదు.

వెం : అయ్యో ! ఏం ?

వ్య : నే నొక హతాశను .

వెం : నీ కథేమో చెప్పు ?

వ్య : రేపు తప్పకుండా తెలుస్తుంది . (నిష్క్రమిస్తుంది)

బం : హదీ సైతాన్ సర్కార్ !

వెం : నీవు కూడా వెళ్ళి — ఆమెను కనిపెట్టు !

బం : హమ్మయ్యో ! (వణుకుతాడు)

వెం : కాదు , వెళ్ళవోయ్ !

బం : నాకీ వుద్యోగం ఊడపీకినా సరే , నాకీ హెళ్ళలేనండి , సర్కార్ !

వెం : పద , ఇద్దరమూ వెళదాం (నడుస్తారు)

బం : అదుగో , సర్కార్ ! ఆ నూతిదగ్గర ఆగింది , సర్కార్ !

వెం : ఆఁ , నూతిలో పడుతుందేమో ? పరుగెత్తవోయ్ .

బం : హమ్మయ్యో ! (వణుకుతాడు మరీ)

వెం : అదిగో (ఒక శబ్దం) పడిపోయింది . పడిపోయింది .
(ముందుకు దూకి నిష్క్రమిస్తాడు . బంట్రోతు ముందుకు వెళ్ళ లేక , అక్కడ ఆగలేక , త్రొక్కులాడతాడు . కొంచెం సేపటికి తడి బట్టలలో బాల నెత్తుకుని వెంకటేశ్వర్రావు ప్రవేశిస్తాడు .)

బం : సర్కార్ ! సర్కార్ ! (వణుకుతాడు)

వెం : (బాలను దింపి పండుకోబెట్టి) బాలా ? ఏమిటి ఈ అఘాయిత్యం?

బాల : (నీరసంగా) హతాశను .

వెం : పొరపాటు .

బాల : (కోపంతో) నన్నెందుకు రక్షించావు ?

వెం : నన్ను నీ వెందుకు రక్షించావు ? అందుకే .

రామం: (ప్రవేశించి) ఓహో ! నీవు రక్షించావా ఈమెను ? శుభం .
ఈమెనే కాదు , నన్ను కూడా రక్షించావు .

వెం : పెండ్లిపీటలమీద ఉండవలసినవారు మీ కేమిటి గతి ?

రా : నా స్థానే నిన్ను కూర్చోపెట్టాలని .

వెం : ఏమి మాటలవి ?

రా : నిజంమాటలే . నాకంతా అర్థ మయింది . నేను అన్ని ఏర్పాట్లు చేసే వచ్చాను. ఇంతలో ఈ అఘాయిత్యం జరిగింది . లెండిక !

వెం : నాకేమీ అర్థం కావడం లేదు.

బాల : (లేచి) మీ మిత్రుడికీ , ఆయన త్యాగానికీ నా వందనాలు .

రా : నీ ప్రేమకు నా నమస్కారా లమ్మా .

సుం : (ప్రవేశించి) ఏమి టిదంతా , చెల్లి ?

వెం : 'కలయో వైష్ణవమాయయో ?' లాగున్నది నాకు.

రా : ఇదంతా నా పొరపాటు .

సుం : నా ఏమరుపాటు !

వెం : కాదు . నా గ్రహపాటు .

సుం : ముగ్గురిదీ తప్పే ! యెట్టి అఘాయిత్యానికి ముగ్గురమూ కారణం అయ్యామో , అట్టి శుభానికీ ముగ్గురమూ కారణం అవుతున్నాము. వెంకటేశ్వర్రావ్ , నా చెల్లెలు బాలను నీవు స్వీకరించు .

రా : ఈమె నాకు కూడా చెల్లెలే . వెంకటేశ్వర్రావ్ , యీమెను స్వీకరించు .

వెం : ....

రా : పదండి . ముహూర్తం సమీపిస్తోంది .

సుం : పదండి .

[ప్రవేశం – కుబేర్రావు పుల్లయ్యతో]

కుబే : నమస్కార మండి , తమ తండ్రిగారు .

వెం : నాన్నా ! నీ కొడుకు వెంకడు దండం పెడుతున్నాడు.

పుల్ల : (ఏడుస్తూ) నాయనా నువ్వేనా , నా తండ్రీ ! (కావలించు కుంటాడు)

రంగం 23

[సుందరం వాళ్ళ భవన ఆవరణ. మంగళ తోరణాలతో అలంకరించబడివుంది. కొత్త బట్టలు కట్టుకొన్న వీరేశు, సీతమ్మ చెరొకవైపు నుంచీ ప్రవేశించారు - ఆనందం వెల్లివిరుస్తున్న ముఖాలతో.]

వీరే : సీతీ ! అమ్మ ! ఎంత వైభోగంగా జరుగుతున్నదే పెళ్ళి !

సీత : మరే ! బ్రహ్మసమాజం పద్ధతంట.

వీరే : కాదుగానీ, నువ్వేమనకపోతే, ఒక్కమాట చెప్పనా ?

సీత : ఏం మాట ?

వీరే : ఏం అనవు గద ?

సీత : ఏమో. మాట వింటేగాని యెలా చెప్పగలను ?

వీరే : మన పెండ్లి మనవా ళ్ళెవరైనా చూశారా ?

సీత ; లేదు.

వీరే : అందుకనీ - మన కలగచేరుగారి పెళ్ళిలో ఆ దేవనాయనచేత
రెండు గింజలు మళ్ళీ వెయ్యించుకుందామా ?

సీత : పోదూ - సిగ్గుకూడాను. అదిగో మంగళగీతం.

వీరే : ఫర్వాలేదు. రావే ! (సీతమ్మను లాగుకొని పోతాడు. అంత
కొంత సేపటికి ఉత్సాహ పూరితుడైన ఉపకారి ప్రవేశిస్తాడు)

ఉప : ఓహో ! యెట్టి విప్లవాన్ని నా కండ్లార చూస్తున్నాను !

గీ॥ బాలసూర్యుడో వెంకటేశ్వర కుమారు
డవగ, వెలసె వివాహ మండపము వందు
మాతవోత్ఫుల్ల పద్మము రీతి బాల;
భారతీదేవి కిది నిండు పర్వదినము !

ఈ విప్లవంలో...

సీ॥ ఒకవైపున సనాతన కుల దివాంధులు
శపియించి నిప్పులు జల్లుచుండ,
ఒకవైపు ప్రగతి కాముకులైన యువకులు
ప్రేమ కానుకలు సమర్పించుచుండ,
ఒకవైపు భారతాభ్యుదయ విరోధకుల్
నోటికత్తులు చాల నూరుచుండ,
ఒకవైపు జాతి ఏకోన్ముఖ మగుచుండ,
దాస్య శృంఖలలు బద్దలగుచుండ,

కుటిల కులభేద కుడ్యాలు కూలద్రోసి
పూర్వవైభవ శిఖరాల బావుటా దులిపి
తెలిసి, జాతి నిద్దుర లేచి, పిలిచి నడువ,
బాలం బెండ్లాడె వెంకటేశ్వరుడు నేడు!

ఈ వివాహాన్ని జరిపించిన సుందరం ధన్యుడు. రామం త్యాగం ఆదర్శప్రాయం: వారి కుటుంబాలకు నా అభివందనాలు.

కులాంతర వివాహం ద్వారా ఒక ప్రక్క కులభేద కాలుష్యం నిర్మూలించబడి, హైందవం ఏక జాతిగా శక్తివంతం కావడం జరిగింది. మరోప్రక్క బానిసలుగా అణగద్రొక్కబడి వున్న దళితుల బ్రతుకుల్లో విద్యా భాస్కరు డుదయించడం ద్వారా సమగ్ర దేశాభ్యుదయం వెల్లివిరిసింది. సమాజంలో ఈ ద్విముఖ విప్లవం అపూర్వం! అద్వితీయం! ఈ మహోదయంలో నా ప్రమేయం కూడ వుండడం నా అదృష్టం!

అయితే, సమ్యక్ సుందర సమ సమాజ నిర్మాణానికి ఇది ప్రారంభం మాత్రమే!

సీ॥ కూలి పేటలలోని బాల బాలిక లెల్ల
విద్దె సుద్దులు నేర్చి వెలయు దాక
పంచ ప్రాణము లొక్క పరమాత్మలో వలె
భారత మొక్కటై పరగు దాక
పంట భూములు జాతి పరమై తదా దాయ
మందరి కొకరీతి నందు దాక
గ్రామాల వెలుపలి మామాలు డూరి మ
ధ్యకు చేరి సుఖముండు నంతదాక
అట్టి జాతీయ శుభకాల మరుగు దెంచు
దాక , తామెంత అధికార దాంతులైన గాని ,
విజ్ఞులు బడుగు వర్గాల కొరకు
త్యాగములు చేయవలయు ధైర్య ప్రవృత్తి !

(ఎదటికి చూచి) అదిగో నవ వధూవరులు బాల్య స్నేహంతో యౌవన మధువు లూరించుకొంటూ వెన్నెల్లోకి వస్తున్నారు : ఇక , నా కిక్కడేం పని ?

(ఒక వైపుకు నిష్క్రమిస్తాడు . రెండో వైపు నుంచి పెండ్లి కళతో పాడుకొంటూ బాల ప్రవేశిస్తుంది .)

బాల : (పాట)

నెల ఉదయించినదోయీ ! వె
న్నెల వెలయించిన దోయీ !
నెలతో.... వెన్నెలతో .... పు
వ్వులు వికసించిన వోయీ !

(వెంకటేశ్వరరావు పాడుతూ, మెల్లిగా ప్రవేశిస్తాడు)

వెం : (పాట)

కలువ పువ్వా విరిసె ? చెం
గలువ నవ్వా పిలిచె ?

ఎవరే వలచిరి నన్ను ?
ఎవరే పిలిచిరి నన్ను ?

[చూడనట్టు వెదుకుతాడు]

బాల : (పాట)

ఆశా సుమ వల్లికల, ఉ
య్యాలలు గట్టితి నోయీ !
హృదయ పీఠి నిమ్నించి - ఊ
పించెద రావోయీ !

వెంక : (పాట)

హాయిగా ఈ రేయిని .... నీ
ప్రాయమేనే ఆమని !
ఈ-తరుణ సుమ వన లీలా !
నీ - కరుణ కతమే బాలా !

(ఇర్వురూ కరగ్రహణ మొనర్చుకొని తిరుగుతూ)

(పాట)

బాల : చీకటి గడిచె - చంద్రిక విరిసె
వెంక: స్వేచ్ఛాజీవము వెలసె ,
బాల : కులమూ నమసె , కూరిమి నిలిచె ,
వెంక: కుటిల దాస్యము పొలిచె !

ఇద్దరూ (పాట)

సుందరముగ, ఆనందముగా
శోభాకరముగ జీవితము
పీయూషముగా గ్రోలుదమే !
ప్రేమారామము తేలుదమే !

(మెల్లి మెల్లిగా తెర జారుతుంది)

